

અર્પણ

આદરણીય સુપ્રસા શ્રી કસ્તુરભલ બાહ્યાણ મહોદયને

પાકી ઉમર થવા છતાં જેમની જ્ઞાનોપાસના સતત ચાલતી રહી છે, તેમ જ સમાજના વિવિધ પ્રશ્નો પર જેમની કથમ વણુથોભી હોડથે જાય છે, એના વયોવૃદ્ધ, વિદ્યારત, અનુભવી અને સૌજન્ય-મૂર્તિ શ્રી કસ્તુરભલ બાહ્યાણની યાસનસેનાની ધગશ અને જ્ઞાનોપાસનાની ભાવનાને અજવિરૂપે આ નિનમ્ર કૃતિ એમના કરકમળમાં સમર્પિત કરી કૃતકૃત્ય થાઉ છુ

શાહ રતિલાલ મહેલાઈ

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ	પાટ
બે બોલ	૫
પૂર્તિ	૯
૧ વિપચારણ	૧
૨ શેકારપદ પાઠો	૧૧
૩ આચાર્યોની ટીકાઓ	૨૫
૪ ભયંકર દુષ્કાળ	૩૦
૫ પ્રથમ ભિન્નસંગિતિ	૩૬
૬ સંગેલો ચમત્કાર	૩૬
૭ માંસાદારનું પ્રમાણ (૩)	૫૩
૮ વિધાનપાઠો કે ઉદ્ધારપાઠો	૬૪
૯ દોષ એ પણ એક અદ્ભુત છે	૬૬
૧૦ પ્રાપ્ત કરેલો રાષ્ટ્રવાપી મહાવિજય	૬૭
૧૧ શ્રી ભદ્રાદુરવામીનો આધાર	૮૧
૧૨ શાસ્ત્રો વિષે બાંધેલી કલ્પના	૮૭
૧૩ વહેમી માન્યતાઓ અને ધર્મધેણીઓ	૮૯
૧૪ નિર્મળનો દૂર સાર	૯૩
૧૫ સમસ્યા નિર્ણય બલવાનાં કારણો	૯૫
૧૬ પંડિતોને નામ વિનંતી	૯૯
૧૭ ઉપસંહાર	૧૧૦
૧૮ પરિશિષ્ટ	૧૨૪
૧૯ અંતિમ નિવેદન	૧૬૧

ખે ખાલ

સને ૧૯૫૮માં પ્રગટ થયેલું મારું ‘ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર’ નામે પુસ્તક વાંચ્યા પછી જેન સમાજના જ્ઞાતીતા ધર્મ-વિચારક, વિદ્યાવ્યાસંગી અને સમાજહિતચિંતક શ્રી દત્તુરભાઈ બાંદિ-યાજ્ઞને પત્ર મળ્યો કે “ મનં મુનિ મહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી કો સૂચિત કર દિયા થા કિ પ્રચાર કી દૃષ્ટિ સે આપરી ‘ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર’ પુસ્તક કા હિન્દી અનુવાદ મં સીઘ્ર હી પ્રસ્તુત કરંગા । ચાદમેં મનં અનુવાદ કા કામ હાપ મેં લિયા । અનુવાદ કરને પર મુશ્કે અનુનવ હુઆ કિ હિન્દી ધંચ જિન લેગે મેં પ્રચારિત હોગા, ઉનમેં યહ અનુવાદ માત્ર પર્યાપ્ત નહીં હોગા । ક્યાંકિ ‘ભગવાન વુર’ પુસ્તક મેં માંસાહાર કા જંના મેં પ્રચાર આચારાંગ ઔર દશવૈકાલિક સૂત્ર કે પાઠોં સે સિદ્ધ કિયા ગયા હૈ, જિનકી ટીગલોં મેં બુલી અર્થ કા સમર્થન હોતા હૈ, તો મહાવીર નિરામિપાહારી રહે હો, પરંતુ બુનકે સાધુઓ મેં માંસાહાર આપદવિપદ મેં પ્રચલિત થા, યહ કોઈ વહે ઔર બુનકે સમર્થન મેં મગવતીસૂત્ર કે આધાર પર પૈસા હી અર્થ કરને કા આપ્રહ કરે તો ઉનકો કેસે વહા જા સકતા હૈ ? । અતઃ ટીકાકારોં કે અર્થવિશેષ કા રખડો-કરણ યદિ આપને કિયા હો તો સૂચિન કરે, અન્યથા વહ પ્રયાસ કરે ” ।

આ પત્ર વાંચીને મારા જેવા આ વિષયના અજ્ઞાત માણસમાં મૂંઝેલા વિશ્વાસથી અને પાનો ચડ્યો, ઉત્સાહ પ્રગટ્યો અને એથી જ એમણે મૂંઝેલા પ્રશ્નોત્તર મારી અધ્ય બુદ્ધિ મુજબ સમાધાન શોધવાનો મેં કંઈક પ્રયત્ન કર્યો છે.

ત્યાં સુધી ખાસ મહાવરો નહોતો, છતાં એ પ્રશ્ન દેવાને કાર્ય કરતો હતો. તેથી ૧૦ વર્ષ પહેલાં ધર્માનંદ કૌશાળીજીનું ‘ભગવાન શુદ્ધ’ પુસ્તક પ્રગટ થતાં એ પ્રશ્ન ફરી ચક્રોળે ચડ્યો. આ બધા સમય દરમિયાન આ અંગે મેં જે કંઈ અભ્યાસ અને ચિંતન કર્યાં હતાં તેને આધારે તટસ્થપણે વિચાર કરતાં અને જણાવું કે આમાં કયાંક મોટી ભૂલ થઈ રહી છે. જોકે દેટલીક જગ્યાએથી એનો પ્રતિકાર થયો હતો પણ મારા ચિત્તને એથી સતોષ નહોતો. તેથી એક દિવસ મનો-બધા વ્યક્ત કરતા, ન્યાયવિચારક, ન્યાયતીર્થ પૂ. મુનિશ્રી ન્યાય-વિજયજી મહાગજે જ મને એનો પ્રતિકાર કરવા ઉત્સાહિત કર્યો. ન મને માગધી ભાષાનું જ્ઞાન, ન સંસ્કૃતનું ખાસ જ્ઞાન કે ન શાસ્ત્રોને અભ્યાસ. પણ એમણે મને મેં માંઝ્યા તે પાઠો, અનુવાદો વગેરેની મદદ આપી. એને આધારે તે વખતે હું ‘ભગવાન મહારીર અને માસાદાર’ નામે પુસ્તક પૂ વિનોબાજીની પ્રસ્તાવના સાથે પ્રસિદ્ધ કરી શક્યો હતો, જે ત્યારે સારો આવકાર પામ્યું હતું.

શુ, એની પાછળનો બેદ શો, કેને માટે ને કયા સન્નેગોમા એ બધું લખાયું હતું — એ બધાં કારણોનો ઇતિહાસ અંધારામાં હોઈ તેમ જ આજ સુધી એનું પર્યાપ્ત સંશોધન થયું ન હોઈ એક પ્રકારની મૂંઝવણ અને સાશંકતા પેન થાય એવી કંઈક અપૂર્ણતા એમાં રહી જતી હતી એમ મને લાગ્યા કરતું હતું.

આ કારણે મારી જાણમાં આવ્યા તે બધા તેમ જ એવા શંકાસ્પદ પાકોના અર્થો પણ મેં ખૂબ કાળજીપૂર્વક વિચાર્યા છે, અને તે પત્રી, દેવળ તટસ્થ દૃષ્ટિએ, પૂર્વપ્રકટી મુક્ત બની, આ અંગે મને જે રહસ્ય સમજાયું છે એ જ મેં અરે ગ્રન્થ કવ્યાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

પૂ. શુરુદેવ ન્યા. ન્યા. શ્રી ન્યાયવિજયજી મદારામના માગ પર એક, કૃપા અને માર્ગદર્શન સાથે જે આશીર્વાદ જનરતા રહે છે એને પ્રતાપે જ હું કંઈક છું એમ કહું તો ખોટું નથી જણાવરથા અને નાદુર્ગત તર્કિયત છતાં તેઓશ્રી મને જે રીતે ઉત્સાહિત બનાવતા રહે છે તે માટે હું કયા શબ્દોમાં એમનો ઉપકાર માની શકું ? નિત્યનો એમનો સહસમાગમ એ જ મારું પરમ ધન છે, મારું પરમ સદ્ભાગ્ય છે.

આ નિમિષ છ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલો દોવા છતાં આર્થિક ઉપરાત અન્ય કેટલાક કારણોને અંગે સાનુદૂળ તકની હું રાહ જોઈ રહ્યો હતો. મારા આ પ્રયત્ન સળધી સહેજ માહિતી મળતા દૂર ખેડેલા મારાથી અજાણ્ય મુનિશ્રી વલ્લભદત્તવિજયજીએ પત્રો પર પત્રો લખી મને આ માટે વિશેષ ઉત્સાહિત કર્યો, હિ મત આપી તેમ જ આર્થિક મદદનો આરભ કરી કાર્યપ્રવૃત્ત થવા પ્રેર્યો.

આ સ્થાને એક વાતનો નિર્દેશ કરવો ઉચિત લાગે છે. આ પ્રશ્ન મારા મનમાં રાત-દિવસ ઘોળાયા કરતો હતો અને એ માટે હું જરૂરી અધ્યયન અને ચિંતન કરવો ગ્રહેતો હતો, ત્યારે કેટલીક વાર અમુક પ્રશ્નનો ખુનામો અમુક પ્રકારનો હોવો જોઈએ, અથવા હોઈ શકે, એવો આભાસ મેં મારા ચિત્તમાં કેટલીક વાર અનુભવ્યો છે. આમ છતાં મેં તે કાળની પરિસ્થિતિનો તેમ જ શાસ્ત્રીય આધારોના

પ્રકાશમાં જ આવા ઉકેલોને સાધાર બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને દરેક બાબતના વિચાર અને નિર્ણયમાં કાળજીપૂર્વક પગલું ભર્યું છે.

જેમણે મને નિમંત્ર લખવામાં પ્રોત્સાહિત કર્યો એ બાણિયાજી સાહેબનો તથા મુનિ શ્રી વદ્વસદત્તવિજયજીનો હું ખૂબ ઋણી છું. સાથે શ્રી સ્વજી દેવધાન સંપાદિત આચારંગનો આધાર લેવા માટે એના પ્રકાશકોનો હું આભાર માનું છું. આ નિમંત્રમાં આપેલા સૂત્રોના ક્રમાંક તથા એવા પાકોના અનુવાદ એ આચારાંગ પ્રમાણે જ લેવામાં આવ્યા છે. તથા ‘નિશીથ એક અધ્યયન’નો આધાર મેળવવા માટે શ્રી દક્ષમુખમાર્ઠ માધ્વશિયાનો પણ હું આભારી છું.

આ સંશોધન અંગે ઊંડા ઊતરતાં મેં મારા સાનંદાશ્રય વચ્ચે જોયું કે આની પાછળ તો જૈનધર્મનો અત્યંત તેજસ્વી અને ગૌરવ-ભર્યો ઇતિહાસ છુપાયેલો છે, છતાં આવો ઇતિહાસ આજ મુધી કેમ અધારામાં રહ્યો દર્શો એનું જ મને આશ્ચર્ય થાય છે. એથી આશા રાખું છું કે માસાહારના પ્રશ્નને ગૌરવ ગણી જૈનધર્મના આવા ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસને બહાર લાવવાના આ કાર્યને સહુનો સહકાર મળી રહેશે.

પૂર્તિ

(પાના ૭૫ના અનુસંધાનમાં)

જી. એફ. મુર લખે છે કે — ઈસ્વીસનના આરંભકાળ પહેલાં ઈરાક, શ્યામ તથા ફિલિસ્તાનમાં જૈન શ્રમણો મેંકડોની સંખ્યામાં પથરાયેલા હતા.

રેવરેન્ડ જે. સ્ટીવન્સન (અધ્યક્ષ ગાયક એશિયાટિક મોસા-યટી) લખે છે કે—ગ્રીક લોકોએ પશ્ચિમ ભારતના જે જિમ્નોસોફીસ્ટો વિશે કંઈ છે તે જૈન લોકો જ હતા.

જર્મન ઇતિહાસકર્તા વાનકેમર લખે છે કે — મિસરમાં જે ‘સમાનિયા’ સંપ્રદાય છે તે જૈન શ્રમણોનો જ અપભ્રંશ છે.

વિશ્વંભરનાથ પાડે જણાવે છે કે — ઈસુના જન્મ પહેલાં જૈન ધર્મ મધ્યપૂર્વમાં ખૂબ ફેલાયેલો હતો, જેણે યહૂદી તથા પાછળથી ઈસાઈ અને મુસ્લિમ ધર્મ પર પ્રભાવ પાડ્યો હતો.

મોપારક નામનો એક રાજદૂત યુનાન ગયો હતો. તેની સાથે એક જૈનાચાર્ય પણ ગયા હતા. એમણે ત્યાં જૈનધર્મનો સારો પ્રચાર કરી છેવટે એથેન્સ (ગ્રીસ)માં સમાધિભરણ પ્રાપ્ત કર્યું હતું. (Indian Historical Quarterly Part II page 293)

આમ તે કાળના મુનિઓ પ્રચાગની (મિશનરી) એક નવી સાવનાથી દિંદ અને દિંદ બહાર ફર ફર સુધી વિહરવા લાગ્યા હતા.

(પાના ૯૨ના અનુસંધાનમાં)

સ્ત્રી-બાળકોના રક્ષણની આપણા પર જવાબદારી હોવા છતાં એમના પર મુંડાઓનું-આક્રમણોરોનું આક્રમણ થાય ત્યારે પણ અહિંસાની દૃષ્ટિએ પોતાનું બિદાન આપવાની વાત કરી મહાત્મા ગાંધીજીએ જગતના ઇતિહાસમાં પ્રથમ વાર જ માનવહિંસાનો છેદ ઉગાડી દીધો છે. આવા એ સુસ્ત માનવ-અહિંસાવાદી હતાં. છતાં

એક ગામ પર ધાડપાકુઓનું આક્રમણ થતા ડરના માર્યા સ્ત્રી-બાળકોને મૂકીને ભાગી ગયેના લોકોને એમણે જળ્યાવેષ કે કાયરતા એ હિંસાથી પણ ભયંકર છે. માટે જો તમે વીરતાપૂર્વક મશરૂ મામનો કરી હિંસા કરી હોત તો હું એને અહિંસા માની ખુશ થાત.

આવા શબ્દો સે કડો યુગો પછી જગતમાં રહે અને આનુભાવના મદર્ભો, એ પુરુષનું જીવનકાર્ય, એમના આચારવિચારો તથા સિદ્ધિતો મૂળી જાય તો એ પુરુષને નામે કેવો વિકૃત પ્રચાર થઈ શકે!

એટલે મૂળ પુરુષના મુખમાં કોઈ પણ વાક્યો મુકાયેલા શાસ્ત્રો માથી નીકળી આવે, પણ જ્યાં સુધી એના સદર્ભો તથા એ મૂળ પુરુષની જીવનનિર્માન સમજાય તેમ જ એવા શબ્દો કથાગે, કથા કોને અપેક્ષીને બોનાયેના એનો ખ્યાન ન રહે, તો એ મૂળ પુરુષના સિદ્ધાંતનું જ ખૂન કરવા બરોમર બને. માટે જ મટેવામાં આવ્યું કે यस્ય નાસ્તિ સ્વય પ્રજા જાત્વ તસ્ય કરોતિ કિમ્ ।

(અનુગમ ધાન પાનુ ૧૦૭, પેરેઆદ પહેલો.)

પડિતોએ મૂળ માગધી પ્રમાણે દુર્લભ કપોયસરીર પામને આધારે બે કખૂતરોના શરીર રાખ્યા છે તેનું મારે પ્રયોજન નથી પણ તેના ધર્મમાં મજ્જારક્તે મિનાડાએ મારેલું પરિચાલિ વાસી એનું કુસ્કુમ્મલક દૂકડાનું માસ છે તે તું લઈ આવ, એવો અર્થ કર્યો છે, જ્યારે પરપરા પ્રમાણે ‘કપોય એટલે કોળું, મજ્જારક્તે એટલે માગધી નામના વાયુની શાંતિ માટે સરકારિન કરેનો—ભાવના દીવેનો પરિચાલિ દિવમો સુધી ચાલે તેવો જે કુસ્કુમ્મલક બીજોરાપાક છે તે લઈ આવ’ એવો અર્થ છે.

સમીક્ષા સરીરશબ્દ દેહના અર્થમાં નાન્યતર જાતિનો છે, પણ અહીં નરવાચક હોઈ પાકના અર્થમાં છે બે કખૂતરોના શરીર એમણે હાડકા—આમડી-પાખ સાથે શરીર કહેવાય એ કેની રીતે રાધી શકાય? જ્યારે

છાલ કાઢીને બાકીનાં સર્વ અંગો સાથે કોશું રાખી શકાય છે. વળી મજ્જારકડે નું સંસ્કૃત મજ્જારહ્ત, યતું, હોઈ મજ્જાર નામના વાયુની શાંતિ માટે સંસ્કારિત કરેલો—ભાવના આપેલો એવો અર્થ અર્થ શકે, પણ જ્ઞાતનો અર્થ ‘મારેયું’ કેવી રીતે ઘટે ? તેમ જ પંડિતો-એ પરિચાસિત નો વારી અર્થ કયો હોઈ રેવતી શું એટલી બધી મૂર્ખા હશે કે એણે એ વારી માંસ ખાવા માટે રાખી લીધું હશે ? કારણ કે કૂકડાનું માંસ તો ૬-૮ કલાકમાં જ ગંધાર્થ બિંદુનું અને સડી જતું હોઈ ખાવા લાયક રહેતું નથી, જેથી કુક્કુટમસકં નો અર્થ ખીન્નેરાપાક હોઈ એ કેટલાક દિવસ ટકી શકે છે. અને માત્ર નો અર્થ ‘ગર્ભ’ છે, જે વાગ્બટે પોતે જ ગર્ભના અર્થમાં વાપર્યો છે. (જુઓ પાનું ૫)

(પાના ૧૦૬ના અનુસંધાનમાં)

બુદ્ધ કૌશાંભીજી હૃદયની સરળતાથી જણાવે છે કે “મેં જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી. માંસાહાર વિષે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પંડિતોએ જ તે (પાઠો) મને બતાવ્યા. તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કહ્યું ” (ભ બુદ્ધ. પા. ૨૫૧) વાચકો જોઈ શકશે કે ખીન્નઓએ આપેલા પાઠો તથા અર્થો પર આધાર રાખી સ્વતંત્રપણે ચિંતન-મનન-શાસ્ત્રાભ્યાસ કે પૂર્વોપર સબંધ જોયા વિના પંડિતોને હાથે કેવો ભયંકર અનર્થ પેદા થઈ ગય છે !

અને ભારત સરકાર સચાલિત સાહિત્ય અકાદમી વિષે કહીએ તો, જે પ્રશ્ન બિજાગતો રહ્યો છે, એ પ્રશ્નને બિજાગતો રાખી એક વિશાળ કોમની ધાર્મિક લાગણીને આધાર પહોંચાડવા પદ્ધતિ ધોરણે એ ભાગ ભજવે એ ભારત સરકારની સેક્યુલર સ્ટેઈટ (બિનસાપ્રદાયિક રાજ્ય)ની ભાવના માટે એક કવચ કવચ વસ્તુ છે.

કરે જ નહીં જોકે પડિતો સાથે હું ચર્ચામાં જતવ્યા નથી માગતો, પણ તેમના જીવનને વિચિત્ર અર્થ એ કેમ બેસાડી શકતા હશે એ મારી શુદ્ધિમાં જ ઊતરવું નથી હું માનું છું કે આ ચળવળી રમતનો પ્રશ્ન નથી પણ હૈયાની સૂઝનો પ્રશ્ન છે બાકી જો ભગવાનમાં સહેજ પણ ક્ષતિ હોત તો દુનિયાભરમાં અજેડ એવો નિરાશિવાહારી જૈનસમુદાય જોડાઈ જતા એ બધા જ નમેજવા શક્યા હોત ”

જીવન અને આચારનો પછી મેળ જ સાંધી શકતો નથી. મૂળ વાત એ છે કે જેમ જેમ યુગ આગળ વધે છે તેમ તેમ ઘણા શબ્દો એવા નીકળી આવે છે કે જે નિત્ય નવા નવા અર્થો ધારણ કરતાં કરતાં વિકાસ પામ્યા કરે છે ને એથી લાંગા ગાળે એ પોતાનો મૂળ અર્થ જ ખોઈ બેસે છે. એથી સમય જતાં અમુક શબ્દોનો અમુક અર્થ હતો એ પછી આપણા ધ્યાનમાં જ આવતું નથી. જાણી આજના ૩૬ થયેલા અર્થો ને એવા શબ્દોને લગાડવામાં આવે તો જે સિદ્ધાંતોને ખાતર શાસ્ત્રો રચાયાં હતાં, એ સિદ્ધાંતોનું જ ખૂન થાય ને એથી આખી સંસ્કૃતિ જ તૂટી પડે. એથી આજના ૩૬ બનેલા નવીં પણ તે યુગના અર્થો જ — જાણુ ન હોય તો — સંશોધન કરીને લગાડવા લેઈએ.” આમ એમના કહેવાનો ભાવાર્થ હતો. એથી આપણે એવા બે-ત્રણ દાખલાઓ લઈ આ પ્રશ્નની વિશેષ રૂપરૂતા કરીએ.

(૧) નમ્નાઃ ક્ષણિકાઃ : ‘ક્ષણિકો — જૈન મુનિઓ નમ્ન રહે છે.’ આવી જાનના વાક્યો બૌદ્ધ — વેદાન્તિ ધર્મશાસ્ત્રમાં લેવા મળે છે. પણ આજે નમ્ન શબ્દનું ૩૫ નામો બની એનો અર્થ લુચ્ચો — દરામી થવા લાગ્યો છે. એથી ને આજનો એવો ૩૬ થવા લાગેલો ‘લુચ્ચો-દરામી’ શબ્દ ક્ષણિકોને લગાડીએ તો કેવો ભયકર અર્થ પેદા થાય ?

આજના યુગની સમસ્યા હવે કન્ટાં ભગવાન મટાવીરનાં ઉપદેશવચનો

- (૧) જ્ઞાનદષ્ટિએ ઈગે આયા (સ્થા સૂત્ર) આત્મા એક જ છે એથી મુમુક્ષુ નામ ત ચવ (આયા શ્રુ ૧ અ ૫) જેને તુ હજીવાનો -પીજીવાનો વિચાર કરે છે તે તુ જ છે
- (૨) માટે ચક્ષુષ્ઠિ અવ્યયતો (બુ ૩ ભાષ્ય) જે તુ પોતાને માટે વાહે છે, તે ખીજીને માટે પણ વાહ અને જે તુ નથી વાહતો એ ખીજીને માટે પણ ન વાહ
- (૩, આથી અસવિભાગી ન કુ તત્ત્વ મોક્ષો (દન ૧.) પોતાને પ્રાપ્ત વસ્તુઓનું જે સમવિભાજન નથી કરે એને મોક્ષ જ પ્રાપ્ત થતો નથી

પ્રકરણ ૧૬

વિષયારંભ

‘જૈનધર્મ’ અને માસાહાર પરિહાર’ નામના આ બીજા નિબંધમાં પૂર્વગ્રંથથી મુક્ત બની સત્યસંશોધનની દૃષ્ટિએ જ મેં આ પ્રશ્ન વિચાર્યો છે. મારા પ્રથમ પુસ્તક ‘ભગવાન મહાવીર અને માસાહાર’ના અનુસંધાનમાં આ નિબંધ લખાયો હોઈ એ પ્રથમ નિબંધ વિશે બહુની નજર નાખી જઈએ કે જેથી નવા વાચકોને આ નિબંધ સમજવામાં સગવડ પ્રાપ્ત થાય.

સાપ્રદાયિક રાગદૃષ્ટિથી હું પૃથ્વીપટ્ટે મુક્ત તો ન જ હોઉં એમ માની પ્રથમ પુસ્તક શ્રી વિનોબાજી જેવા તટસ્થ અને શાસ્ત્રાભ્યાસી મંત-પુરુષને ધ્રાગધ્રા મુકામે વાચવા આપી એમનો અભિપ્રાય માગ્યો કે જ્યારે તેઓ ભૂદાનયાત્રાને અગે સૌરાષ્ટ્રમાંથી ગુજરાત તરફ વળી રહ્યા હતા પુસ્તક વંચાઈ ગયા બાદ એમના વિચારો જાણવા આથી હું તેમની સાથે કોલોલથી ડાગવા સુધી ભૂદાનયાત્રામાં જોડાયો હતો, જ્યાં એમની મુવાક્ષત થયેલી. આ વખતે પુસ્તક અગે અભિપ્રાય માગતા એમણે જણાવેલું કે —

“ઋષિઓ માસ ન જ ખાય તેવું તો હું માનતો નથી, પણ ભગવાન મહાવીરનું જીવન, તેમનો ઉપદેશ, સક્ષમ અદિંસાતુ પાલન તથા આત્મતિક સત્યને ખાતર બાધછોડ ન કરવાની એમની મનોવૃત્તિ જોતા હું નિઃસંશયપણે માનું છું કે ભગવાન મહાવીર કદાપિ માંસાહાર

(૩) જગન્નાથપુરીના સમેલનમાં વિનોબાજીએ ગાંધીજી માટે ‘વિશ્વાસપાતી’ શબ્દ વાપરેલો. પાછળથી આ પ્રશ્ન વર્તમાનપત્રોમાં ચર્ચાવાથી વિનોબાજીએ જણાવેલું કે “આ વખતે હું એકનાથના ભગ્નનો અનુરાગ માગ વ્યાખ્યાનમાં સમાવી ગયો હતો. એમાં એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે સતો સદા વિદાસથીયે દોષ આજના ઉપદેશથી એ આગળ ને આગળ વધના હોય છે. એથી એમનો જે ઉપદેશ આજે રોય છે તે અન્ય દિવસે બદલાઈ જાય છે. આથી મેં એમને મારી વિશિષ્ટ કૌશીએ વિશ્વાસપાતી કહેવા. વિશ્વાસપાતી એટલે વિદાસથીયે.”

એમના એ કથન પર એમની જ રીકા પ્રાપ્ત ન થઈ હોત તો—
ભવિષ્યના પંડિતો આ સ્પષ્ટ શબ્દના આધારે ગાંધીજીને કેવું વિચિત્ર ગિરુદ આપત ? અને તો જે સત્યતાના ખેડને પહોંચવા એમણે અહિંસાની સાધના કરી હતી એ સત્યના મૂળમાં કેવો ધા પડત ? મહાવીર માટે તો ૧૦૦૦ વર્ષ પછી લખાયેલા શાસ્ત્રોમાંથી પુરાવો શોધવાનો છે પણ ગાંધીજી માટે તો એમના જ શિષ્યનો પુરાવો મળવાથી ભવિષ્યના પંડિતોને પછી જાણા પણ ન સમજવી શકત. અને આપણે જોઈએ છીએ કે મહાવીર માટે પણ આમ જ બન્યું છે. ખરી રીતે તો મન્દોના મૂળ અર્થો, એની પાછળનો ભાવ, કેાને ને ક્યારે તથા ક્યા હેતુને ઉદ્દેશીને એવા શબ્દો વાપરવામાં આવેલા છે, વગેરેનો પૂર્વાપર સંબંધ વિચારવો જોઈતો હતો. પણ એ વિચાર્યા વિના ફેવળ આજના રૂઢ થયેલા અર્થ પર જ ભાર મૂકી પંડિતોએ ભારે હામરડો વાળ્યો છે.

એટલું સારું છે કે વિનોબાજીનો ‘વિશ્વાસપાતી’ એવો સ્પષ્ટ શબ્દ હોવા છતાં એ પંડિતો ગાંધીજીને વિશ્વાસપાતી કહેવાની દિમ્મત નહોતા કરી શક્યા. છતાં કેટલાક પંડિતો આ પ્રશ્ન અંગે મૂંઝાયેલા છે. તેમ જ કેટલાક તો વળી માંસપરક અર્થના જ આગ્રહી ગયા છે, જેમની પાસે ફેવળ સજ્જા આહારની જ એક માત્ર દલીલ છે. એમણે વિચારવું જોઈતું હતું કે—

(૧) જૈન શાસ્ત્રોમા લ્યા સક્ષમજીવોની પણ દિસા ન ગ્યાનો આચાર છે, ત્યા ધર્મચુસ્ત રેસતી કમૂતગને ગમે ખરી ? ૧

(૨) માની લઈએ કે લગનાને મયાનના ખાતર લક્ષિતને વગ બની એવે એવો અપવાદ કયો હશે પણ નથી લગનાને એરી મરજા કરી કે નથી એને આરા કે અનુમતિ આપી તો પછી લક્ષિતને કાગળે એ જ વખતે તીર્થંકર ગોત્ર જાનનારી રેસતી આવુ દિઆકર્મ કરે ખરી ?

(૩) લગનાને પિત્ત જ્વરને કાગળે લોલીના ઝાડા ચાતુ દતા શરીર છેક જ ન ખાઈ ગયુ હતુ એક વાર તો એમના મરણની અફસા પણ જડી હતી એની સ્થિતિમા દુકાંડાતુ માસ પચે ખરુ ? બીજા બાલુ માતુલિગત્ય પાતન્નિદ્ર વૃહણ મધુર માસ પિત્તહર (વાગ્મઃ) બીજેરાનો ગર્ભ વાતપિત્તશામક હોઈ પિત્તજ્વર અને ઝાડા માટે અદસીર ઉપાય છે એ તો મામાન્ય માનવી પણ આજે જાણે છે આમ બીજેરાનો સુમગત અર્થ મૂઝી 'કૂડ્ડા નો પિસગત અર્થ' કેવળ 'માસ' શબ્દને કાગળે પમડી ગખી પડિતોએ ભારે બૂન કરી છે, જ્યાંતે નાગમટે પોતે તે અહી બીજેરાના ગર્ભ માટે 'મામ' શબ્દ જ વાપર્યો છે એથી એ 'માસ' શબ્દનો મૂળ અર્થ મમજવા માટે એ ધણો ઉપયોગી ધર્મ પડે છે

(૪) મૂળ પુરુષ પોતાની જીવનનિષ્ઠા-સિદ્ધાંત પર અત્યંત આગ્રહી દોષ છે અને તો જ એના મૂળ બ્રહ્મ જર્ષ નકે છે બાકી ને એ પોતે જ ચૂકે તો એવો પોતો સિદ્ધાંત બ્રહ્મ મૂળ નાખી શકે નથી

(૫) ભગવતીજ સૂત્ર ચતુકે ૮, ઉ પ મા ભગવાન પોતાના શિષ્યોને જણાવે છે કે “આજીવકો વડ, ભોગ, ક્રૂરતા, લસણ તથા કદમૂળ જેવી ચીજો ખાતા નથી તેમ જ મદ્ય-માસ-મૃગ વગેરેનો પણ સ્પર્શ કરતા નથી તો શ્રમણ નિર્વધિએ તો એથી પણ વિશેષ જાગ્રત રહેવું જોઈએ” અને પછી કાચુ પાણી તથા ધાન્યના ખીજ વગેરે વાપરવા માટે એ જ આજીવકોની ભગવાન આકરી નીકા કરે છે

આમ જૈન-બૌદ્ધ બન્ને શાસ્ત્રપુગવાઓથી પાકો નિગમિયાદારી ગોશાન-આદ્રકુમાર સાથેની ચર્ચામાં ભગવાનની કલ્ક ની । કરે છે પણ માસાહાર માટે એક શબ્દનો પણ આક્ષેપ મળી શકે નથી બાકી ને એવું જ દોષ તો ગોશાનક એ શુરુ અને શિષ્ય બન્નેને ઉધમ લીધા વિના ગેત ખગે ?

(૬) તેની જ રીતે વૈદિક-બૌદ્ધ શાસ્ત્રોમાંથી પણ માસાહારના આક્ષેપનું એક પણ વાચ્ય શોધ્યું જતું નથી

(૭) બનકું દેવત્ત ભગવાન શુદ્ધ પામે અન્ય શ્રમણોની જેમ માસાહાર ત્યાગની આજ્ઞા ઉમેરાવા મળે છે જોકે શુદ્ધ એનો ઇનકાર કરે છે પણ એથી જણાય છે કે જૈન શ્રમણ પરપગ માસાહારના દોષથી મૂળપણે મુક્ત હતી

(૮) એવું જ નહિ ખુલ્લું ભગવાન શુદ્ધ (દીરનિમય મુન-સ્વરૂપ) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે શ્રમણ પરપગ માસ મદિગાનુ મેવન કરતી નથી પંડિતોએ આ શ્રમણપરપગ ભગવાન પાર્શ્વનાથની હતી એ સિદ્ધ મ્યુ છે મહાવીરે વર્ગી અન્નચર્ય અને પ્રતિક્રમણનો નવો આચાર ઉમેરી એ પરપગને વધારે વિશુદ્ધ અને શુદ્ધ બનાવી છે- (વાયો દર્શન ઔર ચિત્તન પા ૧૬ જે પ્રજ્ઞાચતુષ્ઠ સુખનાનજ) એથી મહાવીર માટે આવો આક્ષેપ મિથ્યા કરે છે

(૯) મૂળ આગમોમા તો અનેક મ્થળે માસાહારને નરકનુ કારણ જણાવ્યું છે (કાણાગ સૂત્રના ૪થા સ્થાનમા તેમ જ સૂત્રકૃતાગના બીજા શ્રુત મ્કેધના ૬૬ા અધ્યયનમા આવા વાક્યો જોઈ લેવા) એ જ સિદ્ધાંતના પ્રદાતા સાથે માસાહાર જોડેલા એ કેની રીતે ઘટે !

(૧૦) આથી કેવળ સૂક્ષ્મા આહારનો પ્રશ્ન રજૂ કરતા પડિતોને હું નમ્ર ભાવે ભગવતીજી શતકે ૧૮, બીદે-૧૦ માં આપેનો ભગવાન મહાવીર અને સોમિન બ્રાહ્મણ વચ્ચેનો સવાદ ફરી ધ્યાનપૂર્વક વાંચી જવાની ભનામણ કરું છું એમા ભગવાન સ્પષ્ટતા માગે છે કે, “ હે સોમિન ! સરિસવય શબ્દના જે અર્થ છે મિત્ર અને સગસન મિત્ર અર્થમા સરિસવય શ્રમણ નિર્ગ્રંથોને અલક્ષ્ય છે—ત્યાગ્ય ॥ પરંતુ ધ્યાન્ય સરિસનય જે નિર્ગ્રંથ થયેના હોય, નિર્દોષ હોય તથા ભિક્ષા નિયમ પ્રમાણે માયવાથી પ્રાપ્ત થયેલા હોય તો તે લક્ષ્ય છે ”

એક વિદ્વાન પડિતે પણ આ જ પ્રમાણે લખ્યું છે કે, “ હે, સોમિન ! માસનો અર્થ જે ‘માસ’ થતો હોય તો તે અમારે અલક્ષ્ય છે પણ એનો અર્થ જે અડદ થતો હોય અને તે ભિક્ષા-નિયમ પ્રમાણે પ્રાપ્ત હોય તો તે લક્ષ્ય છે

ભગવાને એ કાળની ભાષાને કારણે બન્ને જાતના અર્થો થતા હોઈ આવી સ્પષ્ટતા કરી લેવાની ચોખ્ખી અને ચટ વાત કરી છે એથી પછી નથી પ્રશ્ન રહેતો કેવળ એક શબ્દને કારણે માસાહાર અર્થ લેવાનો કે નથી પ્રશ્ન રહેતો સૂક્ષ્મા આહારને નામે માસાહાર કરવાનો આ અંગે ‘નિર્ણય એક અધ્યયન’મા પડિત દનસુખભાઈ માલવણિયાએ રજૂ કરેલું દષ્ટિબિંદુ પણ ઉપયોગી થઈ પડે તેમ છે માલવણિયાજી લખે છે કે ઔર સાસ સાસ વાત यह है कि वह ऐसी कोई भी वस्तु आहारम नहीं ले सकता, जो सजीव हो या सजीव से सम्बन्धित हो । इतना ही नहीं, किन्तु भिक्षाटन करते समय यदि सयमी

સે યા દેતે સમય દાતા સે કિસીમિ કિસી પ્રકારકા કટ હો, જીવ હિસાસી સમાવના હો તો વહ મિત્ર મી સ્વીકરણીય નહીં હૈ । इत्यादि मुख्य नियमोंको लक्ष्य में रखकर जो उपनियम बने, उनकी लम्बी सूचियाँ शास्त्रों में है (दस्य पैका. अ ५) પણું ૫૮.

પણુ પંડિતો કહેશે કે ભગવાન સાથે માંસાહાર ઘટતો નથી પણુ ન્યાં શાસ્ત્રના ચોખ્ખા શબ્દો છે, વળી એનું સમર્થન કરનારી દસ્તાવેજી પુરાવાઓ જેવી ઠોઠ ઠોઠ પૂર્વાચાર્યોની ટીકાઓ પણુ છે ત્યાં પછી કેવળ વતસ્પતિ અચરિતો જ આગ્રહ શા માટે ?

એમનો પ્રશ્ન તો સચુક્તિત છે. પણુ જેમ હિંદુ સંબંધમાં થયું છે તેવું જ આમાં પણુ થયું છે. એમ છતાંય લખાણના શબ્દો કરતાં પ્રત્યક્ષ પુરાવો જ સંગીન ગણાય. અને તે છે વહેલી આવેલી વિશુદ્ધ અને અવિચ્છિન્ન પરપરા. સમગ્ર વિશ્વમાં માંસાહાર અમારે સંપૂર્ણ-પણુ વત્સ્ય છે એવો જૈન ધર્મ સિવાય એક પણુ ધર્મ છાતી ઠોકીને કહી શકે તેમ છે ? બાકી જે મૂળમાં જ દોષ હોત તો આવું મહાશક્તિ નિર્માણ જ ન થઈ શક્યું હોત. બાકી કેટલીક વાર લખાણના શબ્દો પણુ ખોટા ઠરે છે અને જીવદી જ વાત સાચી ઠરે છે.

જોકે એક શબ્દને કારણે ભગવાન પર આરોપ મૂકવામાં આવ્યો છે પણુ એવા શબ્દોનું મૂળ શું ? શા માટે એના શબ્દો વપરાયા તેમ જ પાછળથી એને કેમ બદલવામાં નહી આવ્યા હોય વગેરે બાબતો અંગે મેં ખૂબ જ સ્પષ્ટતાથી ‘ભગવાન મહાતીર અને માંસાહાર’ પુસ્તકમાં પુરાસા આપ્યા છે. સાથે એ પણુ જણાવ્યું છે કે એવા શબ્દો તો ભાષાશાસ્ત્ર અને શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ પર એક નવો પ્રકાશ પાથરે છે. અને તેથી આગમોની જીવદી પ્રાચીનતા સિદ્ધ થાય છે. આમ એ શબ્દશાસ્ત્રનો અને એના અચરિતો ઇતિહાસ હોવાને કારણે એ સંશોધનનો વિષય બનવો જોઈતો હતો પણુ એને બદલે ૩૬ થયેલા આગના અર્થો એને લાગુ પાડી પંડિતોએ આ પ્રશ્નને જીવદો વધુ ગૂંચવી નાખ્યો છે અને આ ઠોઠ ઠોઠી દરખાનો વિષય

નથી. ઠેક બારમા સૈકા સુધી પણ એવા શબ્દો વપરાતા રહ્યા છે, કારણ કે વનસ્પત્યાદાર તેમ જ માંસાદાર માટે લગભગ એક જ ભતના શબ્દો વપરાતા હોઈ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન આત્મા બાદ જ એવા શબ્દોને એક યા બીજા વર્ગમાં સ્થિર કરવાનું કાર્ય રાત્ર થયું હતું. પણ શબ્દો એક રાતમાં બદલી શકાતા નથી જેથી આ પ્રક્રિયા ખૂબ લાંબા સમય સુધી ચાલતી રહી હતી અને આ કારણે જ ખુદ હેમચંદ્રાચાર્યે પણ કૃષ્ણ પક્ષવાન માટે આમિય શબ્દ વાપર્યો છે (વાંચો યોગશાસ્ત્ર, પ્રકાશ ૩, શ્લોક ૧૨૨-૨૩) જે શબ્દ આજે પૂર્ણરૂપે માંસ અર્થમાં જ ફક્ત થઈ સ્થિર બની ગયો છે.

આ બધી દૃષ્ટિએ વિચારતાં લગવાન મદાવીર વિષે બીજાને વિકલ્પ જ ન સંભવે. તો પછી પ્રશ્ન એ જાહે છે કે લગવતીશતા આ પાઠનો અર્થ પાછળથી કોઈ કોઈ આચાર્યો માંસપરક અર્થ કરવા તરફ કેમ વળ્યા હશે? તેમ જ એવા શબ્દો પાછળથી થયેલા યુગપ્રધાનોએ માન્ય પણ કેમ રાખ્યા હશે? એ જ પ્રકારે આચારંગમાં તથા એની ટીકાઓમાં પણ માંસાદાર અર્થનો સ્વીકાર-લેણે અસ્પર્શ પણ — કેમ થયો હશે?

આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપવામાંથી જ આ પુસ્તકનું નિર્માણ થયું છે જેથી આપણે હવે એની વિસ્તારથી ચર્ચા કરશું પણ એ પહેલાં એક વાત જણાવી દઉં કે વચમા એક કાળ એવો આવ્યો કે જ્યારે પઠનપાઠન બંધ થઈ ગયું. જ્ઞાન શીર્ષવિશીર્ણ બની ગયું તથા ટીકાત્રયો પણ નષ્ટ થયા હતા. આમ જે હતું તે બધું અસ્તવ્યસ્ત થઈ ગયું હતું જેથી શબ્દો તો રહ્યા પણ એના અર્થો તથા ઇતિહાસ સમય જતાં બૂલાવા લાગ્યા હતા.

પણ એમ છતાં કડક ટીકાઓના પ્રકારે તથા આસેપોની ઝડીઓ સહન કરીને પણ એ કાળના પૂર્વાચાર્યોએ એ શબ્દો તથા પાઠો સુરક્ષિત રાખ્યા છે, એ આશાથી કે એમાંથી કદાચ નવસંશોધનના

દાર ખુલ્લા થતા મૂળ સહસ્ય તથા એના ઇતિહાસ પર એક દિવસ જરૂર પ્રકાશ પડશે. પણ આપેલોના ભયે ન એમણે એવા પાકો નજર્યા કે ન એમા પરિવર્તન ક્યુ એથી એ ખરેખર માનને પાત્ર ઠરે છે.

આટલી પ્રાથમિક ભૂમિકા ગૂઢ કરી ચારભોમાં આવા પાકો ક્યાં છે, કેટલા છે, શા માટે છે, એનો મૂળ અર્થ શા હોય, શા માટે એની રચના થઈ એ બધા પ્રશ્નો વિષે આપણે હવે ચર્ચા કરશું.

જોકે પગપરાએ તો એવા પાકોના અર્થો વનપ્રતિવાચક જ આપ્યા છે આમ છતાં પરિણામે એવા શંકાસ્પદ પાકોના જે માસપરક અર્થો ક્યાં છે એ અર્થ પ્રમાણે જ આપણે એ પાકો વિચારીએ અને એમાથી માંસાહારનું વિધાન નીકળે છે કે નહીં એ પણ તપાસીએ.

પ્રકરણ ૨ જી શંકારૂપદ પાઠો

મૂળ જૈન શાસ્ત્રો જે આગમો અથવા દ્વાદશાંગી કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે છે :

૧ આચારાંગ	૫ ભગવતી સૂત્ર	૯ અનુત્તરૌપપાતિક
૨ સૂત્રકૃતાંગ	૬ જ્ઞાતા ધર્મકથા	૧૦ પ્રશ્ન વ્યાકરણ
૩ સ્થાનાંગ	૭ ઉપાસક દશા	૧૧ વિપાક સૂત્ર
૪ સમવાયાંગ	૮ અંતકૃતદશા	૧૨ દષ્ટિવાદ.

આમાં ૧૨મું દષ્ટિવાદ વિચ્છેદ ગણુ છે. ખાકીના ૧૧ આગમો આજે પ્રસિદ્ધ છે, જેના રચયિતા ભગવાનની પ્રથમ પાઠે આવેલા ગણુધર મુઘર્માસ્વામી છે.

આ આગમોમાંથી તથા પાછળના દશવૈકાલિક જેવા શાસ્ત્રોમાંથી — આચારાંગમાં ૭, દશવૈકાલિકમાં ૧, ભગવતીજીમાં ૧, સૂર્યચંદ્ર-પ્રસાપ્તિમાં ૧, અને કર્મસૂત્રમાં ૧, મળી આવા પાઠો ૧૧ જેટલા છે, આમાં દશવૈકાલિક, સૂર્યચંદ્રપ્રસાપ્તિ તથા કર્મસૂત્ર પાછળના આચાર્યોની રચના છે અને આચારાંગનો દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ જેમા આવા ૬-૭ પાઠો છે એ પણ પછીના રચયિરોની રચના છે એટલે મૂળ આગમોમાં ફક્ત આવો એક જ પાઠ છે જે ભગવતી સૂત્રમાં આવેલો છે. એ વિષે ‘ભગવાન મહાવીર-માંસાહાર’માં આપણે વિસ્તારથી જણાવટ કરી ગયા છીએ.

દેવાનો હોઈ એ વધારે દોષયુક્ત છે, એ અર્થ જ બગમ મુસગત ચર્ચ શકે છે જે સહેજે સમજાય તેની વાત છે વગી જ્યાં ફળને અધિમાર ચાને છે ત્યાં વચગા માંસાહારની વાત વગી પણ નથી જે શાસ્ત્રમાગનો દેવ માસ માટે હોય તો તે માટે જુદું અધ્યયન હોવું જોઈતું હતું

આ પ્રશ્ન બીજી રીતે પણ એક પ્રિયાર માગે છે ‘ધણ ઝાડનાં અને ઘેણ ખાવાનું દોષ તે ચીજ મુનિએ લેવી નહીં’ એમ શા માટે કહેનામા આન્યુ છે? એની પાછળ જૈનધર્મની એ પ્રિશિદ આચાર પદ્ધતિના પાનનનો પ્રશ્ન રહેતો છે જૈનધર્મ સક્ષમ અહિંસા પાનનનો ધર્મ હોઈ ગૌચરીમા આવેલી ઠોઈ પણ ચીજ ફેડી દેવાની શાસ્ત્ર સખન મના જરે છે, કારણ જે એથી ફાડી-મકોડી જેવા અચરા તેથી પણ સક્ષમ જાતુઓ એના વ્યાધી એ ચાઈ આવે ને કોઈના પગ તરે દનાઈ દયાઈ મરે તો એથી એ હિંસાનો ભાગીદાર એ ચીજ ફેડી દેનારો મુનિ ગણાય છે માટે શાસ્ત્રની અરુ છે ફેડી દેવા જેથી ચીજ વહોડની નહીં અને વહોઈ પગી ઝાડની નહીં આને પણ જૈનમુનિઓને એ આચાર પ્રમાણે દાગ-ગા મા મ્યારે કોઈ, આખુ મરચુ કે એની ઠોઈ ચીજ આવી જાય છે તો તે ખાઈ જવી પડે છે, શરીરને હાનિ કારક યા ન ખાઈ સમય એની મેઈ ચીજ આવી ગઈ દોષ તો તે અપવાદ તરીકે ન ખાવાની છૂટ મળે છે ત્રિપુતિમ્વાગા શ્રી રાજેન્દ્ર સુરિ મહાગજ તો એવી ચીજે પણ ખાઈ જવાનો આમહ સખતા અને કોઈ નિમળ જનતુ તો એને ઘર બેગો જ કરી દેતા મતનમમા

આ માટે આચારાંગ-દ્વિ. શ્રુત મ્કંઘ. મૂલિકા ૧. ઉ. ૧૦ માં કહ્યું છે કે
સે મિમ્લુ વા જાવ સમાણે...

.....સર્વ્વં મુંજે ન છડ્ણ (સ. ૬૨૦)

અર્થ : જે મુનિ કોઈ પણ ભોજન લઈ આવ્યા બાદ તેમાંનું
સારું સારું ખાઈ નરસું નરમું પરકવી આવે તો તે દોષપાત્ર છે.
માટે તેમ ન કરવું. કિન્તુ સારું-નરસું સર્વ કંઈ ખાઈ જવું-છાંડવું
નહીં.

આમ કોઈ પણ ચીજ ન છાંડવા કે ન ખાવા લાપક ફેંકી દેવા
પાછળ આ ધર્માચારી પાત્રન કરવાનો ઉદ્દેશ જો સમભય તો દશતૈ-
કાસિકનો આ પાઠ વનસ્પતિ અર્થ જ સિદ્ધ કરે છે એ સહેજે જ
ધ્યાનમાં આવે.

આ પ્રશ્ન એક ખીજ રીતે વિચારતાં પણ સમભય છે કે જો
આપણે વહુ અક્રિય નો અર્થ બહુ હાડકાવાળું માસ કરીએ તો પરક-
વવાનો પ્રશ્ન જો એ થાય તેમ જ અલ્પઅક્રિય એછા હાડકાવાળું માસ
ગણીએ તોપણ એથી પરકવવું તો પડે જ. કારણ કે હાડકા કે કાટા
બંને પછી એ એકાદ-એની સખ્યામા હોય તોપણ ખાઈ શકાતા
નથી એટલે વહુ અક્રિય હોય કે અલ્પ અક્રિય હોય-બંને સરખું જ છે.
છતાં શાસ્ત્રકાર વહુ વહુ પર બાર મૂકે છે એથી ઘણા ઠણિયાવાળો
ગર્ભ જ ધરી શકે, કારણ કે ઘણા ઠણિયાવાળો ખોરાક તો છાડવો જ
પડે. પણ ૨-૩ ઠણિયા આવી ગયા હોય તો તે ખાઈ શકાય છે-ફક્ત
તે સ્થિત ન હોવા જોઈએ. અને એ રીતે પરકવવાના દોષમાથી
બચી જવાય છે, ન્યારે હાડકાં કે કાટા વડુ હોય કે એછા હોય
પરકવવા જ પડે છે.

આથી ન છાડવાની કે બને ત્યામુધી ન પરકવવાની શાસ્ત્રાચારા
હોઈ અહીં માંસ-મચ્છી અર્થ ખેસતો જ નથી એથી એનો ઠણિયા-
વાળો ગર્ભ કે કાટાવાળી યા છાંડવાળી વનસ્પતિ એવો જ અર્થ
ધરી શકે છે.

વધારે દુઃખદાયક અને આશ્ચર્યકારક વાત તો એ છે કે આચાર્ય-રાંગનો પૂર્વાધ જે ખુદ સુધર્માશ્રમીની રચના છે એના જ મા' મહા પરિશા' નામના અધ્યયનના ૭ ઉદ્દેશા વિચ્છેદ ગયા છે. એમાંના ત્રીજા ઉદ્દેશમાં આમિય (પ્રાણી જ માંસ) લક્ષણ ત્યાગ વિશે મુનિઓને આપેલો ઉપદેશ તથા તેના ત્યાગની સ્પષ્ટ આગ્રાઓ હતી એવી નોંધ શ્રી ભદ્રાહુસ્વામીએ પોતે આચાર્ય પર કરેલી નિયુક્તિમાં કીધી છે, એટલું જ નહીં, કયા કયા ઉદ્દેશમાં કયા કયા અધિકાર હતા એનું પણ વર્ણન કર્યું છે. એમના જણાવ્યા મુજબ ત્રીજા ઉદ્દેશમાં કુલ્લક પરિણામ ન રાખવા, આમિય (માંસ) લક્ષણ ન કરવું, ઝાડા પેશાબની વિધિ, વજ્રો ધોવા-રંજવાની રીતોનો ત્યાગ, મૈથુન વગેરેનો ત્યાગ, હસ્તકર્મનો ત્યાગ, સ્ત્રી સાથે પરિચય ન રાખવો, શરીરની પરિકર્મણ (આળ પંપાળ) ન કરવી વગેરે અધિકારો હતા. જે એ બધા પાકો બન્યા હોત તો દેશ્ય આ પ્રજા જ જિવો ન થાત. આટલું કહીને આપણે એ પાકો નોંધીએ. પણ તેમા આપણે પ્રથમ માંસપરક અર્થ કરનારા પંડિતોનું દૃષ્ટિબિંદુ તપાસીએ તેમ જ સાથે સાથે પરંપરાએ વહેતા આવેલા વનસ્પતિપરક અર્થોની યોગ્યતા-અયોગ્યતાનો પણ વિચાર કરતા જઈએ.

પાક ૧ હો-પ્રથમ આપણે 'દશવૈકલિક'માં આવેલો પાક નોંધીએ. ન્યાં કળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યાં વચમાં આ અર્થો મોક આવેનો છે, જે આ પ્રમાણે છે :

વદુ સદ્વિયં પુમ્મલ, અણિમિસ વા વદુ કટયં

અતિયમં તિદુય નિર્ઠ, ઉચ્છુ સઢં ચ મિંચલિં ॥ (દય. ૧.

અ. પ. ગા. ૭૩) આપ્ટે સંમૂત કોય પ્રમાણે વા નો અર્થ ફવ પણ થાય છે. એટલે બહુ હાડકાંવાળા માંસ-મચ્છીની જેમ હોવાનું ધણું હોય એવા ફો ન લેતાં. એવા પણ એક અર્થ કરવામાં આવે છે. પણ પંડિતોના અર્થ પ્રમાણે વિચારીએ.

પંડિતોનો અર્થ:-બહુ હાડકાવાળું માંસ અને બહુ કાંટાવાળી માંછલી, તેંદુક, શેરડી, બોર, શાત્રમણિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને જાંડવાનું ઘણું હોય છે એ મારે ન ખપે એમ કહીને મુનિ એ ન વહોરે.

પરંપરાગત અર્થ:-બહુ ઠગિયાવાળો ગર્ભ અને બહુ કાંટા-ગાંધવાળી વનસ્પતિ, તેંદુક શેરડી, બોર, શાત્રમણિ વગેરે જેમાં ખાવાનું થોડું અને જાંડવાનું ઘણું હોય છે એ મારે ન ખપે એમ કહીને મુનિ એ ન વહોરે.

સમીક્ષા:-બહુ હાડકાવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી એ અર્થ લઈએ તો એ જ અર્થ નીકળે કે બહુ હાડકાવાળું માંસ કે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી ન લઈ શકાય. પણ થોડા હાડકાવાળું માંસ કે થોડા કાંટાવાળી મચ્છી લઈ ગકાય, કાગણુ કે જેમાથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે એવી શેરડી-ખીતાફળ જેવી ચીજે કરતા એ વધુ નિર્દોષ હરે છે. વધુ એાધુ ફેંકી દેવાના પ્રશ્ન પરત્વે જ આ પાકનો હેતુ હોઈ એ જ અર્થ ક્ષતિ થાય છે કે અત્ય હાડકા-કાંટાવાળી માંસ-માંછલી કરતા શેરડી-સીતાફળમાં વડું પાપ છે, કાગણુ કે એમાથી ઘણો ભાગ ફેંકી દેવો પડે છે.

ખાનપાનના આચાર પરત્વે આ હેતુ બિધુ શાસ્ત્ર બને છે ? મને લાગે છે કે દુનિયાના ઇતિહાસમાં આની વિચારસરણીનો કયાય જોટો નહીં મળે આ કારણે અહિંસા ધર્મની અને એવો અર્થ શોધનારી આપણી બુદ્ધિની-બન્નેની ઠેકડી ચર્મરડી છે એમ મને લાગે છે.

મૂળ વાત તો એ છે કે જ્યાં મૂળમાં અર્થ જ ખોટો લેવાયો હોય ત્યાં પછી લોકો હમે એવો જ અર્થ નીકળેને !

માટે બહુ અઠિય મસં વા મન્છં વા નો અર્થ બહુ ઠગિયાવાળો ફળનો ગર્ભ અને કાંટાવાળી વનસ્પતિ જ ઘટી શકે છે, અને તેથી એાજા ઠગિયાવાળી ચીજ કરતા શેરડી-ખીતાફળમાં વધારે ભાગ ફેંકી

પાઠ ૨ બો-સંતિ તત્ત્વે ગતિ યસ્મ મિચ્છુસ્મ.....

તેહં વા, મહું વા, મજ્જં વા, મંસં વા.....

.....આહારં આહારેજ્ઞા ।

(આચા. દિ. ૨, ચૂ. ૧૦, ઉ. ૪, સુ. ૫૬૫)

અર્થ : કોઈ ગામમાં મુનિના સગાવહાણાં રહેતાં હોય તેવા ગામમાં જો તે મુનિ એવો વિચાર કરે કે “હું એક વાર બધાથી પહેલાં મારાં સગાંઓમાં લિક્ષાયે જઈશ અને ત્યાં મને દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, મધ, માંસ, છુદ્દી કે શીખંડ મળશે તો હું સ્વર્ગી પહેલાં ખાઈ પાત્રો સાફ કરી પછી બીજા મુનિઓ સાથે લિક્ષાયે જઈશ તો તે મુનિ દોષપાત્ર છે. માટે મુનિએ એમ ન કહ્યું. પણ બીજા મુનિઓ સાથે સમયસર જુદા જુદા કુળોમાં લિક્ષાય નિમિત્તે જઈ કરી ભાગમાં મળેલો આહાર લઈ વાપરવો.

સમીક્ષા : આ પાઠમાં કયાંય માંસાહાર કરવાનું વિધાન નથી અને મુનિ વિચારે ગયો પણ નથી. પણ એમ છતાં અરંભકાળની ક્રાંતિનો યુગ હોઈ નિર્જળ મનના માનવીને એવા અર્થભર્યા વિચારે આવી ન જાય. માટે એવાઓને ઉદ્દેશીને શાસ્ત્રકાર આવી સ્વાર્થવૃત્તિ તજવાની આજ્ઞા કરે છે. શાસ્ત્રકારનો તો એટલો જ હેતુ છે કે લિક્ષુએ ખાનપાનની બાબતમાં વ્વાદતાવસાને કારણે સ્વાર્થી ન બનવું. પણ દોઈ દોઈ પડિતો એવો અર્થ કાઢે છે કે એણે એકલાએ મધ-માસ-મુરગ જેવી ચીજો ન વાપરવી, પણ સડુની સાથે ભાગમાં મળેલો તેવો આહાર વાપરવો.

એક વ્યક્તિ નિર્જળ બને તેથી બીજાઓએ પણ નિર્જળ બનવું એ તો કોઈ વિચિત્ર દરખા ન કહેવાય. જિઘ્રું અન્ન મુનિઓ સાથે એ લિક્ષાયરીએ જાય તો તે સ્વાર્થભર્યા આહાર દોષભાંયી બની જાય એમ એમણે કહેવું જોઈતું હતું. શાસ્ત્રકાર પણ એટલા ખાતર જ જુદાં જુદાં કુળોમાં લિક્ષાયે જવાની આજ્ઞા કરે છે કે જેથી સગાંવહાણાં-ઓ દ્વારા મળતી એવી ચીજોની શ્રાવ્યભાંયી એ બની જાય. પૂરજન

અભ્યાસને કારણે કોઈ લિખ્તુ એવી સ્વાદ્વાયસામા ન ફસાય એટલા ખાતર જ એને જાગ્રત રાખવાનો આ પાઠનો ઉદ્દેશ છે, કારણ કે એ કાળમાં સર્વત્ર મઘ-માંસનો પ્રચાર હોઈ ઘણા તો એવા કુટુબોમાથી જ આવેલા હતા અને હજી એમણે એવી ધર્મચિરતા પ્રાપ્ત કરી ન પહોં હોય.

આ પાઠમાં એક એ પણ મુદ્દો છે કે ખાવાની લાલસાનો ત્યાગ કરવાનો છે. એટલે શાસ્ત્રકારે તો આવી કેટલીક વસ્તુઓ ગણાવી છે એટલું જ. પણ એથી એ બધી જ સાથે લેવાની કોઈ વાત નથી. વળી એ કાળમાં તો એક જ પાત્ર રાખવાનો આચાર હોઈ એમ કરવું જ અશક્ય હતું. મુનિશ્રી કૃષ્ણણવિજયજી ‘શ્રમણ મગધાન મહાવીર’માં જણાવે છે કે મુનિ કે આચાર્યને ‘એક હી પાત્ર રહ્યા જાતા થા’.

પાઠ ૩ બો : સે મિક્ષ્ વા (૨) સેજ્જં પુણ જાણેજ્જા... ..

બહુ અઠ્ઠિય વા મસં મચ્છં વા બહુ કટગ.....

જાવળો પડિગાહેજ્જા ।

(આચા. દ્વિ., સુ. ૧, ઉ. ૬, સુ. ૧૨૮-૧૨૯)

પરંપરાગત અર્થ : મુનિએ શેરડીની ગાઠો, શેરડીના છાયાં, શેરડીના કકડા કે બાફેલી મગફળી વગેરે જેમા ખાવાનું થોડું અને જાગ્રવાનું ઘણું હોય તેવી ચીજ લેવી નહીં. તેમ જ બહુ હળિયાવાળો ગર્ભં યા બહુ જાલકાટાવાળી વનસ્પતિ કે જે લેવાથી ખાવાનું થોડું અને જાગ્રવાનું ઘણું અને તેવી ચીજને પણ લેવી નહીં.

પંડિતોનો અર્થ : ઉપરના અર્થમા બહુ હળિયાવાળા ગર્ભને બદલે બહુ હાડકાવાળું માસ યા બહુ જાલકાટાવાળી વનસ્પતિને બદલે બહુ કાંટાવાળી મચ્છી જાણવી.

સમીક્ષા : પ્રથમ પાઠમા આપણે આની સવિસ્તર ચર્ચા કરી ગયા છીએ એટલે ફરી કહેવાની જરૂર નથી. પ્રથમ પાઠ પ્રમાણે જ એની સમીક્ષા સમજી લેવી.

પાઠ ૪ ધ્યા : સે મિવગ્ગ વા (૨) જાવ સમાણે સિયાળ પરો મહુ
અઠ્ઠિણ્ણ મસેણ મચ્છેણ જાવ પમજિનય પરિહેવજ્જા ।

(આચા દિ. ચૂ. ૧, ૭ ૧૨, સુ ૬૩૦)

પડિતોનો અર્થ : મ્હાય કોઈ મુનિને નિમનણુ આપે કે
' હું આયુષ્યમાન અમણુ' તમને બુદ્ધાવાગુ માસ તેમ જ બુદ્ધ
કાટાવાગી માછળી જોઈએ છીએ ?' તો આયુ વામ્થ સામળીને મુનિએ
તરત જ જવામ દેવો કે ' હું આયુષ્મન્ અધરા બહેન મિત્રને બુદ્ધ
હાડમાવાગુ માસ જોઈર્તુ નથી પણ તમે મને જો દેવો જ ઇચ્છતા
હો તો તેની અદર જોટનો ગર્ભ છે તે જ આપો પણ હાડમા આપગો
નહી તેમ જ મચ્છી આપો પણ કાગ આપશે નહી

આમ મહેવા છતા પણ તે ગૃહસ્થ પોતાના વાસણુમાથી તેનું
હાડમાવાગુ માસ લાવીને આપવા માટે તો મુનિએ તેના હાથમા કે
વાસણુમા રોટા દેતુ પણ મદણુ ડરવુ નહી અને મ્હાય તે ગૃહસ્થ
જતાવગથી મુનિના પાત્રમા ઝટ નાખી દે તો મુનિએ તેને કંઈ ન
કહેવુ પરંતુ તે આહાર લઈ જઈ એમત મ્થળમા જીવજતુ ગહિત
આગ કે ઉપાશ્રયની અદર મેસીને તે મામ ખાઈ તેના હાડા અને
કાગ નિજીવ રથડિનમા પૂજા પ્રમાણે પરકવી આવવા

પરપરાગત અર્થ : બુદ્ધ હા કાવાગા માસને મ્થળે બુદ્ધ
હગિયાવાગો ગર્ભ તેમ જ બુદ્ધ કાટાવાગી મચ્છીને મ્થાને મગજાન
વાગી વનમ્પતિ સમજ લેવી

સમીક્ષા . મુનિઓને આજે આરકો હગિયાવાગા ફળો યા
જાનનાળી વનમ્પતિ વટોગવે છે તો એ હગિયા યા જાન મટીને જ
વટોગવે છે માની લઈએ કે એ મગના કોઈ ગૃહસ્થે જતાવગથી
હગિયા કે જાન મદ્યા વિના વટોગની રીધુ તો મુનિ એ ખાઈ
હગિયા કે જાન પરકવી શકતો હતો પણ માસાહાર અર્થ પ્રમાણે તો
અઘી મુનિ કહે છે કે મચ્છી આપ પણ કાટા ન આપ, એ

કેવી રીતે અને ? કાગળ કે મચ્છી ચૂમીને જ ખાવી પડે છે કાટા એમ કાઢી શકાતા જ નથી અને જો એમ મહેનાઈથી કાઢી શકાતા હોત તો ભારત સગરના પ્રવાન યા કોઈ મોટા અમનદાર કાટો ગળામા ભગઈ ગેવાથી ખણ પામ્યા હતા એ ન બનત તેમ જ જો મચ્છી વાપગનારાઓને પણ પૂછી જોયું હોત તોય ખમગ પડત કે કાગ એમ કાઢી શકાતા નથી એટલે અહીં પણ આ કાટાના પ્રશ્નને કાગળે મામને બાવે દિગિયાવાળો ગર્ભ અને મચ્છીને બદલે છાતનાળી વનસ્પતિ એવો અર્થ મામિન થાય છે

પાઠ ૫ એ : સે મિક્કુ વા સે જ મસ વા મચ્છ વા... ..
નક્કવ ગિલાળનીસાણ .

અર્થ મુનિએ મામકે મત્થ જૂળના જેઈ તેમ જ પદોણા માટે પૂરીએ તેમના તગાતી જેઈ ડિનાવળા ડિનાવળા દોડી જઈને યાયના ન દોરી બીમાર તેમ તો જુદી વાત

ગીમ ૧૦ બંધે છે કે સસ્કિયમાળ માહાર પ્રેક્ષ્ય લેલુપતયા નો નૈવ ત્વ આમ નાઅકરનો મગ ઉત્તે તો લિદ્ધુએ લોતુપનાથી ડોઈ કે હો ડિનાવળા ડિનાવળા દોડી ન જતુ એટલુ જ સૂચવવાનો છે ફક્ત બીમાર માટે જ અપરા આખો છે, પણ આ પામ્યા શુ માગતુ અને શુ ન માગતુ એની ડોઈ અપદ્વતા નથી એને એ માસ માટે જ જાય એમ માની લેતુ વધારે પડતુ છે માસ તો એને ખપે નહી વળી નિરીય—ઠેલસૂત્રમા તો જણાવ્યુ છે કે ‘તે જગ્યાએ મામ ગધાતુ હોય તે જગ્યાએ અગ તો તે ગ્તે સાધુ સાધ્વીએ મને ત્યા મુની જતુ નહી તેમ જ ગેતુ પણ નહી’ એટલે માસ ગધાતુ તેમ જા બીજેવી પૂરી કે ગ્રાવ બીજ મળી રાખવાનો મહત્ત ન હોય તેવા ધગમા ખામ ૧૦જે પરી માટે જઈ ગાય છે પણ તે માટે મત્ત પ્રિવેકપૂર્વક જવાતુ નુ કે ડિનાવળા ડિનાવળા દોડી ન જવાતુ એ બીજુ ક્ષુ ૧૦ ૧ કે કે પરીએ મટેમાન માટે તગાતી

હોઈ એમના બોજનમા અંતરાય ન આવવો જોઈએ. બાકી માંસ લેવાની તો કોઈ વાત જ એમાંથી નીકળતી નથી, કારણ કે ખીમારને દોડી જવાની જે છૂટ આપી છે એથી પૂરીનું જ સમર્થન થાય છે, કારણ કે માંસ હજી તૈયાર થયું નથી—એ જૂનું જ છે. વળી તે ચૂને હોઈ ખપતું પણ નથી. એટલે દોડવાની છૂટ ફક્ત પૂરી માટે જ રહે છે; બસે એથી પૂરી બાબતમા મહેમાનોને અંતરાય નડતો હોય. બાકી કેટલાકને મતે અહીં મિષ્ટ પદાર્થ કરવામાં આવે છે પણ તે ચોખ્ખું નથી અને એમ કરવું ઘટતું પણ નથી. ઘટે પણ નહીં.

પાઠ ૬ ઠી : સ મિચ્છ વા (૨) જાવ પવિટ્ટે...મસસલં વા
મચ્છસલ વા.....
.....અમિસધારે રજા ગમણાણ ।

(આચા. દિ, ચૂ ૧, ૯. ૪, સુ. ૫૬૧-૫૬૨)

અર્થ : મુનિને ગૃહસ્થના ઘેર લિક્ષાથે જતાં તેને ત્યાં એવું જણાય કે અહીં માંસ-મત્સ્ય કે મધવાણું પ્રીતિભોજન, વિવાહ-ભોજન કે મૃતકભોજન છે અને ત્યાં તેને કોઈ લઈ જતું હોય તો પણ જે ભાગમાં ખીજ, વનસ્પતિ, ઠાર, પાણી કે ઝીણાં ઝીણાં જીવજંતુઓ ધણા હોય અથવા ત્યાં ધણા શ્રમણ-બ્રાહ્મણો, વટેમાણુઓ, રંક ભિક્ષુઓ કે ભાટચારણો આવેલા કે આવવાના હોય અને તેથી ત્યાં બહુ બીડ થવાની હોય કે જેથી ચતુર મુનિને ત્યાં જવું આવવું મુશ્કેલીભર્યું થઈ પડે અને પકનપાકન કે ધર્મોપદેશ અટકી પડવાનો ભય જણાય તો તેવા સ્થળે તે પૂર્વસંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં મુનિએ જવાનો ધરાદો ન કરવો. (સંખડિ એટલે જમણવાર)

પાઠ ૭ ઠી : એથી ઊવટી પરિસ્થિતિ હોય તો તેવા મધ-માંસ-મત્સ્યવાળા વિવાહભોજન, મૃતકભોજન યા પ્રીતિભોજન જેવી સંખડિઓમાં મુનિને ત્યાં કોઈ લઈ જતું હોય તો એ જઈ શકે છે.

સમીક્ષા : એ કાળની હવા પ્રમાણે સંખડિઓમાં માંસ-મચ્છી-દારનો વપરાશ સામાન્ય હતો. વળી ઉપર જણાવેલી પરિસ્થિતિઓનો સામનો પણ કરવાનો હોય એથી શાસ્ત્રકાર તો સંખડિઓમાં જવાનો જ ઇન્કાર કરે છે. પણ અહીં અપવાદ તરીકે કોઈ ખાસ સંયોગોમાં જ અનુમતિ આપી છે અને તે પણ ખાસ ખાસ વ્યક્તિઓને માટે જ. બધા પાઠોમાં આ એક જ એવો પાઠ છે કે જેમાં મુનિને એવા ભોજનના વહોરવા જવાની છૂટ મળે છે. પણ એનો શાસ્ત્રકાર પોતે જ શુદ્ધ શુદ્ધ ૬-૧૦ સૂત્રો દ્વારા જવાબ આપી દે છે.

- (૧) સંખડિમાંથી ભોજન લેવા મુનિએ જવું નહીં (સુ. ૫૪૫).
- (૨) જે પૂર્વ દિશા તરફ સંખડિ હોય તો મુનિએ સંખડિ તરફ કશી જ લાલચ ન રાખતાં પશ્ચિમ દિશા ભણી જતા રહેવું. જે પશ્ચિમ બાજુ સંખડિ હોય તો પૂર્વ બાજુ તેમ જ દક્ષિણ તરફ હોય તો ઉત્તર તરફ અને ઉત્તર હોય તો દક્ષિણ તરફ વળવું (સુ. ૫૪૬).
- (૩) કેવળી ભગવાને કહ્યું છે કે સંખડિમાં જવાથી કર્મો બંધાય છે (મુ. ૫૪૭).
- (૪) જે મુનિ સંખડિમાં ભોજન લેવા જશે તો તે કુટ્ટ આહારમાં ફસી પડશે અર્થાત્ આધાકર્મી દોષમાં પડશે માટે મનુષ્યની હયાતિમાં કે હયાતિ બાદ કરાતી સંખડિઓમાં ભોજન લેવા માટે જવું નહીં (સુ. ૫૪૮).
- (૫) જે મુનિ સંખડિ ભોજન કરશે તે કેવળી ભગવાને કહે છે કે એ દોષમાં પડે છે. વળી એ સંખડિઓમાં એકલા થયેલા લોકો મદિરાપાન કરતા હોઈ મુનિ એમાં ફસાઈ પડે ને તેથી મદિરામત્ત બની નશાના આવેશમાં બેહોશ બની જઈ સ્ત્રીઓમાં આસક્ત થાય. આવી રીતે ધણા જ ગેરકાયદા હોઈ નિર્ગ્રંથ મુનિએ પૂર્વ સંખડિ કે પશ્ચિમ સંખડિમાં ભોજન લેવા માટે જવાનો ઇરાદો ન કરવો (સુ. ૫૫૧).

(૬) સખડિ ભોજન ક્રમથી ગેન, વમન, અપચો, વિશુચિકા, આક્રેશ વગેરે મેગો થવાનો સભન દોઈ એથી ધર્મગ્રામ ન અટકી પડે છે માટે કેવળી ભગવાને સખડિના ધણા દોષો કહ્યા છે (સૂ. ૫૪૬)

(૭) મખડિમા મુનિ ચાલ્યો જશે તો તે પનિત્ર આહાર ગ્રહણ કરી રાકે નહીં ને દુષિત આહાર વાપરી દોષપાત્ર થવાનો, માટે મુનિએ મખડિમા ન જતુ પણ મિત્તાના સમયે હુદા હુદા કુગોમા જઈ પનિત્ર આહાર મેળવી તે વાપરવો (સૂ. ૫૫૨)

(૮) જે ગામ કે ગાંધાનીમા સખડિ થવાની ટોચ ત્યાં મુનિએ જવાનો ઝાઘો ન કરવો (સૂ. ૫૫૩)

(૯) બીજો કાગણે ધણામુઠ્ઠી ચાથ, સગીર તથા પાચો પણ એક બીજા સાથે ટકરાય જેથી અનેક મુસ્કેરીઓ ઊભી થવાનો સભન દોઈ મુનિએ સખડિમા જતુ નહીં (સૂ. ૫૫૪)

આની મખડિમા પનિત્ર આહારને જાને દુષિત આહાર વાપરી મુનિ દોષપાત્ર જ થવાનો એમ કહી આ ઉમા પાંતો પ્રયુક્ત ખુદ શાસ્ત્રકાર પોતે જ ખૂન વિગ્તારથી આ ૯-૧૦ સૂત્રો દ્વારા આપી દે છે જેનો દૂઠ માગ જ મે દાતાર્યો છે ડેટનાક આ પાંમા આવેના મદ્દ-મામ-મન્હીનો અર્થ મિષ્ટવાનીઓ બિપલ્લવવા મથે છે પણ એથી પૂર્ણપર પ્રિગ્રેધ આવે છે અને મન્યસ તોષનની દૃષ્ટિએ એ થોડા પશુ નથી

પાઠ ૮ માં જ મિલકતુ વા (૨) જાવ સમાણે

મદુ વા મન્ન વા . .

પડિગાદેજ્ઞા (સૂ. ૬૦૭)

સમીક્ષા શાસ્ત્રકારનો આશય તો જેમા જીવજતુ પેદા થવાનો સભન જણાય એની ચીજો ન લેની એટલું જ કહેવાનો છે એની ચીજો ગણાવતા હોયે ચડેના ૪-૫ નામો ઉદાહરણ અર્થે ગણાયા છે એથી એનો એ અર્થ નથી કે મુનિને એથી મદિગ પીનાની છૂટ મળે છે સૂત્ર પપૃષ્ઠા તો આપણે જોઈ ગયા છીએ કે શાસ્ત્રકાર તો દાઝની લગભા ફસાર્ પડી સ્ત્રીઓમા આશ્રમ ધાય એની સભાવનાએ એની સખડિમા જરાની જ મના ફરમાવે છે

મૂળ વાત એ છે કે એ ઠાળમાં મામ-મન્ની-ઈજોનો સાનનિક વપરાશ હોઈ પ્રમગે પ્રમગે એના જ દાખના આપરામા આવતા છે ૧૦ માં સિકા સુધી મુનિએ કેટલો કોગિયો ભગ્વો એના પ્રશ્નમા શુરુ-આચાર્ય જવામ વાળે છે કે 'ઈડા જેટલો' (પ્રશ્ન માળા) એટલે દાખનો એક વસ્તુ છે ખાનાની વાત બીજી વસ્તુ છે

આમ જતા ગણુર રચિત આચારાગમા તો જ્ઞાન તપ, કર્મબધનો હેતુ મૂક્ષમજ્યોની પણ વિરાધના ન થાય એ માટેની જગૃતિ, નિશુદ્ધ ચાગિત્ર્ય તથા મુનિઓના સયમધર્મ અને પવિત્ર આચાર નિરે એટલું બહુ ઝીણુવટલયુ વર્ણન છે તથા તે અગેનો સૂક્ષ્મ ઉપદેશ ભરો છે કે જગતના કોઈ પણ ધર્મમતમા-ચાગિત્ર્ય અને મુનિધર્મની રક્ષાના આપના મૂક્ષ અને ક્ષત્ર નિયમો નેના નડી મળે દશરૈખનિક પણ આચારાગાનિ આગમ પ્રથોનું જ દોહન છે એથી આચારાગનો મગધર્મ સમજવા માટે થોડાક વાક્યો અહીં લીનારુ છું જે નેનાથી ખાતરી થશે કે આચારાગનો ધર્મ કેટલો સૂક્ષ્મ છે

“ધર્મના જાણપુરુષો એનું સમજે છે કે આ પૃથ્વી ભવનો, જગમયનો, અગ્નિકાયનો વાયુકાયનો તથા સન્નપતિમયનો (માથ એટલે જીવસમૂહ) આરભ (હસા) તે ખરેખર કર્મબધનો હેતુ છે, મોહનો હેતુ છે, મરણનો હેતુ છે અને નરકનો હેતુ છે “તો હે શિષ્યો ! તમે મને પૂછો કે એ જીવો દેખાતા નથી, સૂધતા નથી, સાલગતા

નથી અને ચાલતા પણ નથી તો એમને મારતાં એમને શી પીડા થતી હશે? પણ હું કહું છું કે જોમ જન્મથી અધ્યાધિરને તેના સર્વ અંગોમાં કોઈ ભાવાની અણીઓ થોડી ત્યારે એ અધ્યાધિરને જે વેદના ધ્યાય છે તે જ પ્રમાણે પૃથ્વી, પાણી, વાયુ, અગ્નિ તથા વનસ્પતિ આદિના એકેન્દ્રિય જીવોને પણ મારતાં તેમને તેવી જ વેદના ધ્યાય છે. આ બધું જાણીને જુદિમાન પુરુષે એવા જીવોની હિંસા કરવી નહીં, બીજા પામે કરાવવી નહીં તેમ જ તેના કરનારને રહું માનવું નહીં. જે એવા જીવોની હિંસાને અહિત કરનારી સમજીને ત્યાગ કરે છે એ જ સાચો મુનિ છે એમ હું કહું છું.” (આચા. મ. શ્રુ., અ. ૧, ઉ. ૨ થી ૬)

“બધા જ જીવો હાંથી આવરણ તથા સુખને ચાહે છે અને જીવવા માગે છે. મરણ અને દુઃખ બધાને અપ્રિય લાગે છે, માટે કોઈને પણ સહેજે જ દુઃખ ન થાય તેમ મુનિએ વર્તવું.”

આ કારણે ધર્મના મૂળમૂલ સિદ્ધિતોને ખેપક જ શંકાશીલ પાઠોના અર્થો ધરાવવા જોઈએ. નહિ તો પૂર્વાપર સંબંધ વિના અથદોષ જ થાય. એક વાત એ પણ યાદ રાખવાની છે કે,

“જૈન મનાવુસાર તીર્થંકર તો કેવળ અર્થના જ ઉપદેશ કરે છે, અર્થાત્ મૂળમૂલ ‘અર્થ’ છે; નહિ કે સજ્જ” (બુ. ભા. ગા. ૧૯૩).

શ્રેદિકામાં મૂળમૂલ શબ્દ છે એથી જ અર્થની મીમાંસા પાછળથી કરવી પડે છે, (બુ. ભા. ગા. ૧૨૧).

જૈન મનમા મૂળમૂલ અર્થ હોવાને કારણે આચાર્યોએ સજ્જને મહત્ત્વ નથી આપ્યું પણ અર્થપરંપરાને જ મહત્ત્વ આપ્યું છે (બુ. ભા. ગા. ૧૯૬-૧૯૮).

શ્વેતાશ્વર-દ્વિજાર શાસ્ત્રો શુદ્ધ હોવા છતાં અર્થમાં પૂરી જે એક-વાક્યતા રહી છે એ પણ આ જ કારણે.

પ્રકરણ ૩ જી આચાર્યોની ટીકાઓ

પણ પંડિતો કહેશે કે જો સંકાશીલ પાઠોનો અર્થ વનસ્પતિપરક જ હતો તો દશવૈકાલિકના ટીકાકાર આચાર્યશ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ તેમ જ આચાર્યોના પ્રથમ ટીકાકાર શ્રી શીલોદયચાર્યજી મહારાજે માંસપરક અર્થ શા માટે આપ્યો છે? અને એ પણ કંઈ સામાન્ય મુનિઓ નહોતા પણ સમર્થ આચાર્યો હતા.

પંડિતોની એ વાત સાચી છે કે હરિભદ્રાચાર્યે ઘણું અઠિયું પોગલું મા પોગલું નો અર્થ જે હરેક જૂના-નવા શબ્દકોષોને આધારે કેવળ પુગ્દલ દ્રવ્ય જ હતો એનો માંસ અર્થ ક્યો છે. કયા બળવાન કારણે સૂરિજી એ અર્થ આપવા તરફ ઢળ્યા હશે એની ચર્ચા મેં આગળ કરી છે. પણ એમ છતાં સૂરિજી મહારાજે અન્ય પૂર્વાચાર્યો એનો વનસ્પતિપરક જ અર્થ કરે છે એવી નોંધ તો લીધી જ છે, ને એમ કરીને એમણે પોતાનું જ મંતવ્ય આખરી છે એમ ન માનતાં સંશોધનનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખ્યાં છે.

તે કે એ સમર્થ પુરુષો હતા પણ એમ છતાં એ જગ્ગરહ હતા. જગ્ગરહ હોવાને કારણે એમની સામે પણ મતભેદ તો હતો જ. એટલે એમનું મંતવ્ય આખરી છે એમ કહેતાં પહેલાં ભગવાન મહાવીરની અદ્વિસંક વિચારધારા પર પ્રથમ ધ્યાન દેવું પડે છે.

તેવી જ રીતે શીલોદયચાર્યજી મહારાજે પણ પાંચમા પાઠમાં માંસાહારનો અર્થ સ્વીકાર્યો તો જો જ. પણ એમ છતાં એમણે શ્રી

હરિભક્તસૂચિ મહારાજની જેમ માસ ખાવા માટે છે એવો અર્થ કરવાનું ન કરેતા એમણે એટલો સુધારો કર્યો છે કે રોગાદિને દારણે દવાના રૂપમાં એ દક્ષત ચોષ ના માટે જ લેવાનું છે આ નવો અર્થ આપવાના ઉત્સાહમાં એમણે બીજાઓના વનસ્પતિનાવધ અભિપ્રાયની નોંધ નથી લીધી એ માન્ય છે

જે કે મુલ્યની સનાદથી દહરવાનો પ્રશ્ન હોય અને છતાં નામની વ્યાપ્તિ થઈ હોય તો માસ વાણરમોગાર્થ બહારના ઉપભોગ માટે અર્થાત્ ચોષ ના માટે લઈ શકાય છે પણ તે ખાવા માટે નહીં એમ જે એમણે પ્રતિપાત્ન કર્યું છે એ મનમાં આવ્યા રોગ પર થતા ઉપચારની તેમ જ ચાની આપત્તિ આ પ્રશ્નની માન્યતાની પડતી અસર હો એમ સંદેહો ધી શકાય છે બાકી તો

(૧) અગ્નિજ્વલિત બ્રહ્મણ્ય ત્વં સચિત્ત લભે

સત્ત્વો પડિગાહજ્ઞા (સુ ૫૮૫) આ સૂત્રના આધારે જે આચાર અગ્નિ ઉપર ચડી રહ્યો હોય તે મનિએ પ્રહણુ ન મરેવો એવી શાસ્ત્રાત્તા દોષ માસ ચૂના પર છે જેની એ લેવાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી

(૨) વગી તે હજી બૂબાઈ રહ્યું છે—તૈયાર થયું નથી એમ જોયા પછી જીતાનગે દોડી જવાનો પ્રશ્ન સ્વગ પૂરીઓ અંગે જ રહે છે નહિ કે માસ માટે

(૩) અને જો માસ ચોષ ના માટે જ લેવાનું હોય તો પછી જીતાનગે દોડી જવાની કઈ જરૂર રહેતી નથી મારણ કે દાડનાનું મારણ લોતુપતા છે એમ ત્યાં જ મહેવામાં આવ્યું છે અને દવા માટે તો લોતુપતાનો પ્રશ્ન જ રહેતો નથી

(૪) વગી આચાગમ સન ૬૮૭ પ્રમાણે સમિચ્છ વા મિચ્છુણી

વા વસાઈ વા અન્નનેતિ વા મચ્છંતિવા । તો જે મનમાં મૃદસ્થો કે દાસ સીઓ તેન ધી માખણ કે ચરબી શરીરે ચોષ તો

હોય કે મસળતા હોય તેવા મકાનમાં મુનિએ રહેવું નહીં. એ આધારે માસ ચોપડાની વાત પણ ઘટતી નથી.

(૫) વળી સૂત્ર ૮૫૭ માં ક્યું છે કે ‘મુનિને કોઈ પાત્ર વહોરાવવા ઇચ્છે પણ જો તે ચરથી વગેરેથી ખરડાયેલું હોય તો તે ન લે. આ દૃષ્ટિએ પણ માસની વાત તો ઘટતી જ નથી. એટલે આ પાકમાં કેવળ પૂરી માટે જ માર્ગ મોકલો રહે છે, કાગલ કે એ તળાતી હોવા છતાં કેટલીક તળાઈને વાસણમાં એકઠી પણ થઈ હોય.

આમ છતાં સૂચિત્ત મહારાજ માસ અર્થ તરફ દેખ્યા એની પાછળ કોઈ વાતાવરણની જ અસર હશે એમ આપણે કંપી શકીએ છીએ. પણ ખરું કાગલ તો જુદું જ હતું જે અગે આપણે એનો વિસ્તારથી નિચાર કર્યો. શ્રી અભયદેવસૂચિત્ત મહારાજે કેવળ વત્સપતિવાચક જ અર્થ આપ્યો છે પણ એમ છતાં એઓથી પણ અન્ય આચાર્યોના માત્રપરક અર્થની નોંધ લીધા વિના ગંહી શક્યા નથી. પાછળના બધા આચાર્યો આ ત્રણ મહાન પૂર્વાચાર્યોને જ અનુસર્યા હોઈ એમના વિષે

પણ આમ છતાં એક પ્રશ્ન તો ઊભો રહે છે કે કયો અર્થ સાચો માનવો ? વળી બન્ને બાબુ મહાન પૂર્વાચાર્યો છે, કોઈને પણ કશું ચે ખોટું કહેવાનું કારણ નહોતું. બધા જ શાસનના પરમ ભક્ત હતા. એથી ભયે કોઈનાં મંતવ્યો અપૂર્ણ હોય પણ તે ખોટા તો ન જ હોય, તો પછી શું બન્નેનું કહેવું સાચું માનવું ? અને એમ તો અને જ કેમ ? તો પછી એવું કયું વાવાઝોડું આન્યું હતું કે જેને કારણે આવી બધી ગરબડો ઊભી થઈ ?

હા, એવું વાવાઝોડું આન્યું હતું. જે કારણે ઇતિહાસ જુનાયો, મૂળ કારણ જુવાયું, ફક્ત પાકો અને એમાથી ઉદ્ભવેલા અર્થો ગ્રહી ગયા. પણ એનો મેળ ખેસાડી ન શકાયો. એક તો શાસ્ત્રો જ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી કંઠે રહ્યા હતા. એમાં પણ શાનીઓની ખોટ વગતાવા માંડી હતી. અન્ય પણ પ્રમથ કારણો હતા. આથી કેટલાક આગમ પાકો તથા ટીકાઓ લુપ્ત થયા. ૧૨મું દર્શિવાદ પણ આ જ કાળના આવા કારણે લુપ્ત થયું હતું. કેટલાક અગત્યના ગૂઢ પાકો ત્રિપિન્બદ્ધ થયા હતા, પણ પરિવર્તન પામતી ત્રિપિને કારણે એમાં પણ દોષો આવવા લાગ્યા હતા.

વાડો કદાચ વિશેષ વધારી મૂકવામા આવશે ને તેથી જે કાર્ષ્ણલુતા નથી એમની સામે આવી વાતો મૂકવાથી લાલ પલુ શો ?

આ કાળમા કંઈ પલુ હવે સુપ્ત રહી શકે તેમ નથી અને સુપ્ત રાખ્યા જેવુ આપણે કંઈ પાપ કર્યું નથી મને તો આ પ્રશ્નમા ઊડા ઊતરતા આપણા પૂર્વજોના ભવ્ય અને તેજસ્વી ઇતિહાસનું દર્શન થયુ છે કે જે ઇતિહાસ આજ સુધી અધારામા જ દટાઈને પડેલો છે એથી એને બહાર લાવવામા શરમ અને ભયની દીવાલો આપણે હટાવની જ રહી

આથી એ કાળના આપણા પરાક્રમી અને વીર્યવાન મુનિઓના ગૌરવશાળી ઇતિહાસને આ બહાને બહાર લાવવાનો જ મારો પ્રયત્ન છે ને એના ઉત્સાહમા જ હું એક પ્રકારનુ બળ મેળવી રહ્યો છું

પ્રકરણ ૪ થું ભય કર દુષ્કાળ

ભગવાન મટાનીરના નિર્માણ બાદ લગભગ ૧૫૦ વર્ષ પછી ચક્રગુપ્ત મૈથની પાછની અવસ્થામાં પટણથી તે પંજમ મુધી ભયગ્ર દુષ્કાળનો પળે ફરી વળ્યો હતો એક વર્ષ નહીં, બે વર્ષ નહીં પણ લાગનાગટ ૧૨ વર્ષ મુધી અનાદૃષ્ટિ મહામારી જેવા ગેગો તથા ભયગ્ર મુદ્દોને મરણે એ દુષ્કાળે અત્યંત બીચલરૂપ ધારણ કર્યું હતું ગરીબો અન્નના અભાવે ટપોટપ મરી રહ્યા હતા આથી ઇર્ષ ઝાડના પાદડા ખાના લાગ્યા ને એમ થોડા વખતમાં તો લોખંડે ઝાડોના ઝાડો ખાઈ ગયા દુઃખગિયાઓ હવે ભૂખના માર્ગ પશુઓ પર પણ તૂટી પડતા દુષ્કાળ એની પરામણ્યો પહોંચ્યો હતો આવી સ્થિતિમાં ધર્મરક્ષા થરી મુશ્કેલ હતી એ જોઈ સેકડો મુનિઓ દશાન-ધ્વનના દેરોમાં આન્યા ગયા જેઓ ત્યાં રહ્યા એ પણ ભારે મુશ્કેલીમાં જેમ તેમ કાળ નિર્ગમન કરતા હતા, પણ મોટે ભાગે ગોચરી-પાણી અમાપ્ય જેવા થઈ પડ્યા હતા ધનિકો મુનિઓને ગોચરી-પાણી આપના નો ગત્તામાં ભૂખ્યા લોકો મુનિઓ પર તૂટી પડી આદાગ-પાણી ઉપાડી જતા મુનિઓ આદાગ-પાણી માટે ગૃહસ્થોને ત્યાં જતા નો તે વેળાએ તેમની સાથે ચર્ચ એ ગૃહસ્થોના ઘરોમાં ધૂમી જતા અને લૂટકાટ ચનારી પગેશાન મરતા આથી ગૃહસ્થો હવે આમો દિવસ ધર બંધ રાખના લાગ્યા દિગ્બજ પ્રથોમાં મ્યુ છેકે, “એક નાર મુનિઓ આદાગ પાણી લઈ જમન તરફ જતા હતા ત્યારે પાછળ ગડી ગરેના એ”

મુનિને ક્રુધા પીડિત લોકોએ પકેડી ચીરી નાખ્યો અને એને ત્યાં જ ખાઈ ગયા. આ પરિસ્થિતિ જોઈ ગૃહસ્થોએ મુનિઓને નગરમાં રહેવાની વિનંતી કરી. જેથી એ ત્યારથી નગરમાં રહેવા લાગ્યા. ઉત્તજૈનના કુબેર મિત્ર વગેરે શ્રેણીઓએ ગરીબોને જમાવ્યા અન્નસત્રો ખોલ્યાં, પણ અન્નસત્રોની વાત સાંભળી રોજ હજારો દુષ્કાળિયા ચારે બાજુથી ત્યાં જામગવા લાગ્યા, જેથી સંખ્યા ખૂબ વધી જવાથી એ વ્યવસ્થા તૂટી પડી. પરિણામે શહેરમાં લિખારીઓની સંખ્યા વધી પડવાથી ભારે અવ્યવસ્થા જન્મી ગઈ. પરિણામે મુનિઓને પણ આદાર-પાણી વહોગવવાની મુશ્કેલી ઊભી થઈ હતી. આમ પરિસ્થિતિ અતિ વિકટ બની જવાથી આપદ્ધર્મ માની અનેક શ્રમણાચાર્યોને આદાર-પાણી માટે ગરે બહાર જવાની પણ આજ્ઞા આપી પડી હતી.

‘યુક્તિઃ કિં ન કરોતિ પાપ’ એ ન્યાયે ભૂખનું દુઃખ એવું ભયંકર છે કે માણસ એથી ન્યાય, નીતિ, કરુણા, મેદ, ધર્મ બધું જ ખૂટી જાય છે અને ત્રાસવૃત્તિ, ક્રોધ, એકપેટાપણું તથા નિર્નયતા જેવા દુર્ગુણો પોષનો એ દૃઢચત્ત્ય લાગણીનો બુદ્ધો પણ બની જાય છે. આથી માણસો પોતાના બાળકોને ગળગળા મૂકી આવ્યા જતા. કોઈ કોઈ તો પોતાના જ બાળકોને મારી નાખી એવું

ધણા લોકો મુનિવેશ ધારણ કરીને સઘમા દાખન થઈ ગયા હતા એમની વાત જુદી હતી જે કે એમનામા પણ ધણાએમા ઉમદા ગુણો હતા અને શક્તિ પણ હતી આમ છતાં આ ભીષણ કાળમા પરપરા વિશુદ્ધ રીતે પાર ઊતરી શકી હતી એ કંઈ એમના માટે ઓછા વીરત્વની વાત નથી

એક વિદ્વાને મને જણાવેલું કે આવી આપત્તિ ટાળે શરીર ટકાવવા અનેક પ્રકારના અપવાદો આપવા પડ્યા હતા ગમે તેમ હો, પણ એક વાત તો છે કે દુષ્કાળ ધર્મભાવનાનો પણ દુષ્કાળ ગભો કરે છે જહાંગીર બાદશાહના સમયમા ફેલાયેના ભય કર દુષ્કાળનું તે વખતના પોટુગીઝ લોકોએ આપેલું વર્ણન જેમણે વાંચ્યું હશે એ આ ૧૨ વર્ષના ભય કર દુષ્કાળે કેવો કેર વર્તાયો હશે અને સાથે ધર્મભાવનાનો પણ કેવો દ્વાસ થયો હશે એની ક પના કરી શમશે છેલ્લા બગાળના દુષ્કાળમા કંઈક માતાઓ પોતાના પુત્રોને શેકીને ખાઈ ગઈ હતી એના દાખના આપણાથી કયા અભણ છે ?

આવા સયોગોમા મુનિવેશ હોવા છતાં માની લો કે ટેટનાક પતિત ધમા હોય તો તે અસહવિત નથી લાગતું અને એમ બન્યું હોય તો તે ક્ષમ્ય ગણાવું જોઈએ પણ રોજ હનવા-દાકુસ ખાનારને તેમ જ અધાણા-પાપક વિના જેમને કોળિયો ગમે ઊતરતો જ નથી એવાઓને એની કદપના જ નથી આવી શક્તી

સંઘમાં ધૂમ્પા હતા એ પણ જૈનમુનિથી એ ન ખવાય માની નહોતા ખાતા. પણ પછી એમાં ફસાઈ જવાથી એનો છાની રીતે ઉપયોગ કરતા થયા હતા. આથી એવાઓને દોષિત માન્યા છે. (નિ. ઉ-૪-મુ. ૨૧) એક તો કાળ જ બીપણ હતો. વળી એ માંસાહારી કુટુંબોમાંથી જ આવેલા હતા તેમ જ સ્વાદ્વાત્રસાને કારણે એમની એ લાવસા ધૂરી પણ નહોતી જેથી એમને એનો શોષ-સંક્રમ નહોતો. અને વળી એ તો પેટ અથે જ આવ્યા હતા એથી ગોચરી ન મળે એવી પરિસ્થિતિમાં એ ઉઘાડે છોગ વહોરી લાવતા અને ત્યારે આ વાત કોઈ જાણતું હોય તોપણ એમને ત્યારે શું કહી શકે ?

મેંકડો પેઢીઓનો સંસ્કાર વારસો મેળવી આજે તો આપણે એટલા કટ્ટર નિરામિષાહારી બની ગયા છીએ કે ‘માંસ’ની વાત જ આપણે સાંભળી શકતા નથી. એતું નામ લેતા જ માથું ડુર્ગંધથી ભરવા લાગે છે. આમ છતાં પશ્ચિમની હવા લાગવાને કારણે આજે આપણા જૈનોના જ છોકરા ધર્મ-માંસ ખાતા થયા છે. તેમ જ કેટલાક જૈન ધરોમાં એ રધાવા પણ લાગ્યું છે. આમ ૨૫૦૦ વર્ષના ગાઠ સંસ્કારો પછી પણ આજે આવી દશા ઊભી થઈ છે તો એ કાળના લોકોનો શો દોષ કાઢી શકાય ? વળી એ કાળ તો આરંભની ક્રાંતિનો હતો એટલે એવી નજળાઈઓ આવતી હોય તો તે સ્વાભા-

એથી એવી આજ્ઞા એ મસ્ત્રી વાપરવાનું વિધાન નથી બની શકતી. હા, એટલું ખરું કે ભવિષ્યની પ્રજા એ વર્તમાનસંસારીન આજ્ઞાને વિધાન માની એ ન છોડે ને ઉપરથી એ આજ્ઞાને ધર્મમાં ખપાવે એમ પણ બને.

ભવિષ્યના પંડિતો એના પર ગમે તે ચૂંધણું ચૂંધે પણ આપણે નો જાણીએ છીએ કે એ ક્યંત વિધાન નહોતું. પણ આપદ્ધર્મ હતો. આપેલો અપવાદ માર્ગ હતો.

અહીં એક વસ્તુની ખાસ સ્પષ્ટતા કરવાની ખાસ જરૂર છે. પંડિતો માને છે કે એ યુગમાં મૃદસ્થો તથા મુનિઓ માંસાહાર કરતા જ પણ મૂળ ધ્યેય અહિંસાનું હોઈ ધીરે ધીરે એ નિરાભિપાદાર તરફ વળનાં આજે કરૂં નિરાભિપાદારી બની ગયા છે; જ્યારે પરંપરાગત લોકો પોતાની આજ્ઞાની પ્રમુખતા પરથી બનેને ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી જ માને છે, કારણ કે 'જૈન' શબ્દ સાથે માંસનો સંબંધ જ એમને અચરાવી મૂકે છે.

વ્યક્તિ મુનિ બને છે તો એને કદ્દમૂળ તથા રાત્રિભોજન લાગ એ બન્ને મહાત્મતાનું સપૂર્ણપણે પાલન કરવું જ પડે છે. એમાં સહેજ પણ ક્ષતિ ચડાવી લેવામાં નથી આવતી. કા તો એને ધર ભેગો જ કરી દેવામાં આવે છે.

તેમ એ કાળમાં ભયે ગૃહસ્થો માસાહારી રહ્યા હોય પણ મુનિ બનનારને માસાહાર ત્યાગની પ્રતિજ્ઞા લીધા બાદ જ યા એની સાધનામાં સ્થિર થયા બાદ જ સંધમાં દાખન કરવામાં આવતો. જો કે આજે દેહવીક વ્યક્તિઓ પતિત બનીને સધમાંથી લાગી છૂટી છે, તેમ એ કાળમાં પણ કોઈ કોઈ પતિત બન્યું હોય તો એ બનવા ભોગ છે, ને એની માનવ સહજ નબળાઈ તો સતયુગમાં પણ દેખા દેતી હોય છે. પણ એથી પરપરાને કંઈ જ દોષ લાગતો નથી દોષ દર્શક શકાતો પણ નથી

પ્રકર ૫ મું પ્રથમ લિલ્લ મંગિતિ

વેળાં સુધી સત્ય અને આદર્શનો પા' ગાવી' પામેથી રીપ પડી રેશનયુગમા શરૂ થઈમા અધર્મિન કામ માટે આપણને આપ લાગતો, કાશુ કે ત્યાં સુધી એ પાપનો અર્થ કેવળ આપણા રીપ જ સ્પર્શો હતો પણ જ્યારે એ પાપ આપણા મન અને આત્મ સુધી પહોંચી ગયું ત્યારે પડી હવે આપણને એનો મકોય જ મળે છે આજે તો અનીતિ, કાગાન તર, અપ્રમાણિતા, જુદ-પ્રપ અને બાદશાહી કા'માડમા ગેવા માટે અર્થવાનસા અને સંપત્તિ ભૂખના ગેગમા આપણે એવા ઘેગયા હીએ કે એમા હવે આપણું કર્મ જ અજુગતુ લાગતુ નથી આપણા જેવા બવહારુ માણુનો મા આવક-જનનતા બે છે. અગ્યા કવવા માટે આ મિવાય બીજો કો' માર્ગ જ નથી એમ આપણે હવે દેવા લાખ્યા હીએ આમ ગેગન યુગે નીતિની બાબતમા આપણને તાગ' મ્યાં કે તેમ એ યુગમ પણુ દુષ્કાળને મળે એ ખાનપાન સબધી આનાગવિચારમા આપણે સારો એવો ભાગ જે પેળતા મળે મધમા પ્રવેલી મથો હતો એ શરમ છોડી એમા ખોડુ ગુ છે એમ હવે એ માનવા નાગો હતો શાસ્ત્રપાઠેની ન્શા ।

આવી પરિસ્થિતિમા દુષ્કાળ ઊતર્યા પડી જૈન લિનુઓની પાગલિપુત્રમા હાનના પચણમા પ્રથમ ધર્મમજાલલા મળી શાસ્ત્રપા । ઘણા વિન્દેદ મથા હતા ઘણાના અર્થો હુપ્ત થયા હતા, તેમ જ જે કર્મ

સ્મૃતિએ હતું એમાં પણ દોષ આવવાની સંભાવના હતી. જેથી જેમને મુખે જે જે કંઈ બન્યું હતું એનો સંગ્રહ કરવા તથા પાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા એ બધા ભિક્ષુઓ એકત્ર થયા હતા. સાથે દુષ્કાળને કારણે આવેલી આચારની શિથિલતા દૂર કરી નવી આચાર વિધિઓ પણ ધડવાની હતી, કારણ કે પવટાગેશ સંયોગોને કારણે એમ કયા વિના છૂટકે પણ નહોતો.

યુગપ્રધાન ભદ્રાદુસ્વામી આ વખતે નેપાળમાં હોઈ એ ધર્મ-સભામાં ભાગ લઈ શક્યા નહોતા. જેથી અન્ય અધિગેએ એકાદને પ્રમુખપદે સ્થાપી એ ધર્મસભાનું સુકાન સંભાળ્યું હતું. અને સંધને સંગઠિત કરવા તથા ગામપાઠોને વ્યવસ્થિત કરવા ભારે જહેમત લેવાની હતી.

શુધ્ધીકરણનો પણ પ્રશ્ન :

આ મહાસભામાં દુષ્કાળને કારણે આવી પડેલી અનેક વિકૃતિઓ તો થોડા ફેરફાર સાથે શુધારી લેવામાં આવી હતી, તેમ જ બચેલા પાઠોને પણ એકત્ર કરી વ્યવસ્થિત કરવાનું કાર્ય ચાલી ગયું હતું, પણ આચારવિચારની બાબતમાં દુષ્કાળની ઘેરી અસર સર્વત્ર ફરી વળેલી હોઈ એક વર્ગ યુગાનુચાર કંઈક પરિવર્તન અને છૂટ માગતો હતો. ખીન્ને વર્ગ પગપૂર્વની નીતિને થોડા ફેરફાર સાથે વળગી રહેવા ક્રિયોદ્ધાર ઇચ્છતો હતો. એથી મનબેદને કારણે આ પ્રથમ સંગિતિનું કાર્ય ભારે વિઘટ બન્યું હતું. જોકે આપણી પામે એનો પ્રેસ-રિપોર્ટ તરીકે, એમ છતાં મનુષ્ય-વ્યસાવનો આપણને જે અનુભવ છે એને આધારે આપણે દરૂપી શકીએ છીએ કે ત્યારે પણ કંઈ ઓછા વાદ-વિવાદો નહીં થયા હોય કે દલીલોની ઝડીઓ નહીં વર્ષો હોય. કોઈએ એક વસ્તુનો આગ્રહ રાખ્યો હશે, કોઈએ બાંધકોણની નીતિ અપનાવી હશે તો કોઈએ સમય પ્રમાણે 'થોડું જતું' કરીને પણ ખીળના વિચારોને સહી લીધા હશે, પણ એમાં ચાંસાદારનો પ્રશ્ન અતિ ઉગ્ર હતો.

જેનામાં વૈરાગ્ય લાવના હોય તેને જે સર્વસ્વ તજીને લિશ્તુ સંધમાં જોડાઈ ગયો હોય છે. એ બીજી વસ્તુ તો છોડવા જોડો વીરમઈ બની શકે છે, પણ સ્વાદેદ્રિયની લાલસા એ એક એવી પ્રબળ વાસના છે કે એમાં પડેલો ઝટ એમાંથી છૂટી શકતો નથી. વળી સર્વત્ર વાતાવરણુ પણ તેવું જ હતું. આ કારણે જેઓ એ રોગ સાથે જ સંધમાં પ્રવેશ્યા હતા તેમ જ જેઓ પાછળથી શરમ છોડી એના પક્ષકાર બન્યા હતા, એમણે લગવતીજ તથા દશવૈકલ્પિક જેવા પ્રાચીન શાસ્ત્રોમાં આવેલા અને આ સમયમાં શબ્દોના અર્થપરિવર્તનને કારણે માંસ-મચ્છી અર્થ પામેલા પાકોનો આધાર લઈ પોતાના આચારવિચાર માટે સમર્થન કયું, તેમ જ સૂક્ષ્મતા આહારનું પણ કારણ રજૂ કરી પોતાનો બચાવ કરવા માંજો.^૧ શાસ્ત્રજ્ઞણુ રથવિરો મળી આગમાદિ શાસ્ત્રોમાં આવેલા એ શબ્દોના અર્થો, એનો ઇતિહાસ તથા એ સૂત્રપાકોનો ઉદ્દેશ જાણતા હતા. આથી એમણે એમને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. સાથે — આચારાંગના મહાપરિણા અધ્યયનમાં આપેલી માંસાહાર ત્યાગની રૂપદ્ર આજ્ઞાએ તરફ ધ્યાન દોર્યું, પણ એ પાકો કેઈએ રજૂ ન કર્યા. કાં તો એ વિસ્મૃત થયા હોય, કાં તો એવા વગેરે ગોપન્યા હોય. પક્ષકાર મુનિઓ-માંથી કેઈને પણ એ પાક રમૂતિએ નહોતો રહ્યો. પાક રમૂતિએ નહોતો રહ્યો પણ અર્થ તો સદુ જાણના હતા. એથી બહુમતી પક્ષે એવાએને સંધમહિષ્કૃત કરવાની નેરદાર માગણી કરી. આવી પરિસ્થિતિમાં એ પૂજ્ય રથવિરોએ નાવ સંભાળી લઈ ચમત્કાર સંજોઈ હતો, જેથી સંધની એકતા ટકી રહી હતી, તેમ જ એને પરિણામે ધર્મની વિશુદ્ધિ પણ ઝગદગતી રહી રાખી હતી.

૧. જોકે એવા મુનિઓએ પાછળથી પોતે ખોટા અર્થ કર્યા હોય એ જાણી લઈ ગુરુઓની કૃપાથી વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી લીધી હતી પણ એક વાર વહેતો યથેલો એ અર્થ તો વ્યાપક બની જવાથી ચાલતો જ રહેલો. પરિણામે એ અર્થની અસર લગવાનું મહાધીર વિષેના પાક સુધી પણ પહોંચી ગઈ હતી.

પ્રકરણ ૬ કું સર્જેલો ચમત્કાર

ઊઠેલો વાદવિવાદ :

જેકે માંસાહાર તગ્ન વળેવા મુનિઓની સંખ્યા બહુ ઓછી હતી. આમ છતાં એમની સંખ્યા ઉપેક્ષા કરવા લાયક તો નહોતી જ. છતાં બહુમતી પક્ષ એવાઓને સંઘબદ્ધિગૃહ કરવા ઇચ્છતો હતો. જેકે એ સંગિતિનું નેતૃત્વ કરનારા કેટલાક પૂર્વાચાર્યો કઠોર નિયમના આગ્રહી હતા. પણ બીજા પૂર્વાચાર્યો આચારને કંઈક હળવો બનાવીને પણ શાસનની પ્રભાવના કરવા ઉચિત હતા. (નિશીથ. ગા. ૨૨૫૪/૫૭૪૪-૫૮/ખ. ગા. ૩૨૭૫/૮૯) જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિરો બહુ દયાળુ—શાંત અને દીર્ઘદષ્ટિ-વાળા સમયસ મંતો હતા. એમને અગે સપ્રદાયને થોડોક ગ્રાધ લાગશે એ એ જાણતા હતા, પણ એમના દ્વિત્વ કરુણા હતી. સાથે શાસનના ઉદ્ધારની અને એને ફરી તેજસ્વી અને સંગઠિત બનાવવાની એમનામાં તમજા પણ હતી. એક મોટો સમૂહ જુદો પડે એથી સપ્રદાયની શુદ્ધિ જળવાશે પણ અખંડિતતા તટવાથી એની શાસન પર બૂરી અસર થશે એ પણ એ સમજતા હતા. વળી દોષમા પડેલા હોવા છતાં એ અનેક ઉત્તમ ગુણો અને શક્તિઓ ધરાવતા હતા એ પણ એ જાણતા હતા. આ કારણે એનો કંઈક તોડ કાઢવા એમણે બહુમતી પક્ષના મુનિઓને તથા કઠોર નિયમોના આગ્રહી પૂર્વાચાર્યોને સમજાવી શાંત કર્યાં. વિરોધી પક્ષના મુનિઓને પણ ઉચ્ચ દષ્ટિબિંદુ રાખી વીર બનવા સમજાવ્યા. પણ

ત્યા ચિત્ત પર વાસનાના વાદળ વેરાયેના હોય ત્યા જ્ઞાનનો સૂર્ય
 પડી કચાથી પ્રગટ પાથરી શકે ? પણ એ અવ્યયચિત્ત અને ધૈર્યવાન
 ગુરુઓએ દિનરો સુધી આનો પ્રયત્ન તોડ કાઢી આ ચિત્ત સમન્યા
 હન કરવા નવા નવા પ્રયત્નો ચાલુ જ રાખ્યા આવી એમણે એ
 પતિત મુનિઓને ન ધુતનર્થ ન ધમમળ્યા કે ન મનમદિષ્ટન કર્યા
 ધાગત તો એ ઘડીના છદ્મ ભાગમા એમને સધમાથી હાડી મારત
 પણ જે હવે ધરમાર, અપુત્ર્યાદિ પરિવાર અને વૈભવ વિનામના
 દુન્યવી ભોગોની લાનચ છોડી ભગવાન મહારીગના ધર્મરાગણે નહેના
 માગતા હતા એવા પોતાના એ પ્રિય શિષ્યો માટે એમના દિનમા
 ગુરુપૂજા હતી, દયા હતી, સ્નેહ હતો, એથી એ એમનો તિગ્મમા નહી
 પણ એમનો ઉદ્ધાર જન્મતા હતા

કારણ કે એક તો જનતામાં માંસાહારનો રોગ ખૂબ જોડો વ્યાપેલો છે, વળી એને પોપણ આપનારી યજ્ઞદિંસાનાં મૂળ હજી ઉચ્છેદ નથી પામ્યાં તેમ જ કેટલાક બૌદ્ધાદિ શ્રમણપંથો પણ માંસાહાર તરફ ઢળેલા છે. આ કારણે જનતાને આવા શ્રમણસંઘના આચારનો એક નવો આધાર મળશે અને મુનિઓને પણ સમાજમાં વ્યાપેલા આ રોગને કારણે વધારે મહાસવાનું મળશે. પરિણામે જમવાન મદાવીરનો જે મૂળ જીવનસંદેશ હતો એના પાયામાં જ સુરંગ ચંપાશે. સહેજ ધક્કો આપી માનવ દિલને જાગ્રત કરી શકાય છે તેમ જ દયા અને કરુણાનો જે મંગલસ્ત્રોત હર માનવની હૃદયગુદામાં વધી રહ્યો છે એને પણ બહાર વહેવડાવી શકાય છે. પણ જ્યારે એના દિલ પર શાસ્ત્રને નામે અંધશ્રદ્ધાનું કવચ જડાઈ જાય છે અને પછીથી જ્યારે એ આસક્તિમાં પૂરો ઘેરાઈ જાય છે ત્યારે એ કવચ બેઠી એના દિલના જાંડાણ સુધી પહોંચવાનું અને એ રીતે એના દિલને સ્પર્શ કરી એને જાગ્રત કરવાનું પછી અશક્ય જ બની જાય છે.

વળી જેઓનામાં અનેક ગુણો છે, શામનનો ઉદ્ધાર કરવા જેટલી દિવ્ય શક્તિઓ પડેલી છે, એમને ફક્ત આ એક જ દોષ ખાતર ફેંકી દેવા એ એમના અનેક ગુણોનો તિરસ્કાર કરવા જેવું છે. અને એમને એ તો અન્ય સંપ્રદાયના સતો—આચાર્યો પણ કયા નથી વાપરતા ? એથી જાણદું જેમનામાં આવા ગુણો છે — શક્તિઓ છે એ એક દિવસ વહેલા કે મોડા આવેલી આધિની અસરમાથી મુક્ત થતાં પોતાની ક્ષતિ જોઈ શકશે અને ત્યારે એ વિગુદ્ધ બની ફરી બમણા ઉત્સાહથી અન્યોને પણ એ રોગમાથી છોડાવવા જેટલા ઝળઝળાશે. અરણિક—નંદિયેણુ જેવાના દાખલા આપણી સમક્ષ કયા નથી ? પણ જો એમને હડમેલી જ મૂકવામાં આવશે તો પછી એમનો હાથ કોણ પકડશે ? કોણ એમનો ઉદ્ધાર કરશે ? અને જો સાચવીને — ધડીલર એમને અનુકૂળ થઈને કામ લઈએ તો એ પણ કેમ ન સુધરી શકે ? ” માનવ દિલ પરની જાંડી શ્રદ્ધાને કારણે આ વિચારથી ગુરુઓનું દિલ

હલી ગયુ સાથે પક્ષભેદ પડ્યાથી શાસનનો પાયો જ બોદો બની જશે એના વિચારે એમની આખો જીની બની ગઈ

When there is will, there is a way

જ્યા અતરની લાગણી ટોચ છે ત્યા વિરોધમા પણ એમ્પીનને સાધવાનો માર્ગ જડી આવે છે એથી એવો ચમત્કાર સર્જી ગુરુઓએ એ રીતે બને પક્ષોને સાધી લીધા એ ચમત્કાર હતો બને પક્ષોને માન્ય નવી આચારવિધિઓ ઘડી નાખવાનો અને એ રીતે દ્વિઅર્થક શાશ્વતપાઠો નિર્માણ કરવાનો

આવી ઉદાર અને ઉત્તમ દૃષ્ટિથી એ પૂજ્ય પુરુષોએ બને પક્ષોને સમજાવી સમાની લેવા કેવા મ્વા પ્રયત્નો કર્યા હશે એનો જો સંવિષ્ણુતાર અહેવાલ આપણી પામે હોત તો એ પુરુષોની કારુણ્ય દૃષ્ટિ અને પનિતોના ઉદાર માટેની દયાલુ ઝખના અને એ દ્વાગ પગપરાને અખડ અને વિશુદ્ધ બનાવવાની તમન્ના જોઈ આપણ દૈયુ ખરેખર દ્રવી જાત એ માટે એમણે કેટકેટલી ધીરજ રાખી હશે કેવો સયમ રાખ્યો હશે અને આક્ષેપો અને નિદાના હાળાહાળ ઝેરને પી જવાનું પણ કેટલું સામર્થ્ય બનાવ્યું હશે એનો પરાક્રમી અને તેજસ્વી હૃતિદાસ આગે અધાગમા દોઈ આપણે તો કેવળ એની ક પના જ કવવાની રહે છે

સંત, આચારાંગનો દ્વિશ્રુત સ્કંધ, સૂર્યચંદ્ર પ્રતિષ્ઠિત તથા બૃહત્કલ્પમુત્ર વગેરે ગ્રંથોમાંથી એ કાળ કેવો લખ્યું કર આવ્યો હશે એનો જાંખો ઇતિહાસ આજ પણ તારવી શકાય છે. પણ આપણે એટલી લાંબી નજરે જોઈ શકતા નથી. જે મહેસાતોમાં આપણે રહીએ છીએ એ મહેસાતની બારીએથી જ એમને માપવા આપણે મથીએ છીએ. અને એટલે જ આજે આપણે સંકડો વર્ષોના દૃઢ ધ્યેયા સંસ્કારોને કારણે એમણે આપેલા માંસાહાર અર્થ નીકળતા પાઠો કે એવા મુનિઓને ખાતર આપવા પડેલા અપવાદ માર્ગો સમજી શકતા નથી. માંસાહારની સુગને કારણે આપણને એવા પાઠો તરફ આજે ધૂણા છૂટે છે અને તેથી એવા પાઠો એ શાસ્ત્રોમાં આવેલા ડગલા છે એમ માની એને રદ કરવાનો પણ આપણે વિચાર કરીએ છીએ પણ એ ડગલા નથી પણ આપણા પૂજ્ય પૂર્વજોની ઉદારતા, કડુણા, ધૈર્ય, દીર્ઘ દૃષ્ટિ તથા પતિતોના ઉદ્ધાર માટેની ઝંખના તેમ જ એ દ્વારા શાશ્વતની અખંડિતતા અને એના પાવિત્ર્યની રક્ષા માટે બતાવેલું પરાક્રમ અને ખેડેલો પુરુષાર્થ કેવી પરાકાષ્ઠાનો હતો એના ગૌરવનો એ તેજસ્વી ઇતિહાસ છે. આજે તો આપણે પર્વતના શિખર ઉપરથી વિશ્વને નિહાળીએ છીએ પણ એ શિખરે પહોંચતાં પહોંચતાં કેવી કેવી ઝાડીઓ, ખીણો, ચટ્ટાનો અને શિલાઓ પાર કરવી પડી હતી એ ભૂમી જઈએ છીએ.

એથી એવા લવ્ય અને રોમાંચકારી ઇતિહાસની રક્ષા અને નિર્માણ માટે સર્વસ્વીકૃત થઈ પડે એવા આચારવિધિઓના નવા પાઠો એમણે ગૂંથ્યા હતા, જેનો સંગ્રહ આજે આચારાંગના દ્વિતીય શ્રુતસ્કંધ તરીકે વિદ્યમાન અને વિખ્યાત છે.

મેટો ભાગ ભગવાનના સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મને અનુરૂપ ચુસ્ત વનસ્પત્યાહારી હતો, છતાં સારી એવી સંખ્યા ધરાવતો વર્ગ સૂઝતા આહારને નામે તેમ જ જૂના શાસ્ત્રોમાં વપરાયેલા શબ્દોના - હવે રદ બનવા લાગેલા નવા અર્થોને - આધારે માંસાહારનો આધાર

શાધનો હતા. ખરેખર પૂર્વ અને પશ્ચિમને સાંધવા-જેવું આ કપડું કામ હતું પણ એ શાંત, ધીર, ગંભીર અને દીર્ઘદૃષ્ટા પુરુષો દિવસોની જાહેમન પછી સરને સ્વીકૃત ધર્મ પડે એવા પાકે એ ધર્મ સંગિતિમાં મંજૂર કરાવી શક્યા હતા એ જ એમનો જાદુ હતો. અને તેથી જ એ છેવટે જેમ ઉત્તર ધ્રુવ પ્રદેશમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ એક બની વિલીન થઈ ગય છે તેમ અને પશ્ચિમે સાંધી લઈ ઉત્તર-દક્ષિણ જોડ્યા અંતરેને વિલીન કરી શક્યા હતા.

સાધેલો સમન્વય :

પણ એ પ્રદેશો એમને ઉગ્ર વાદવિવાદમાંથી પસાર થતું પડ્યું હતું. સ્થવિરોને એક પક્ષ માટે ભારે માન અને ગૌરવ હતું. બીજા માટે જાંડી કરુણા અને એમના ઉદ્ધારની જાંખના હતી. આ કારણે સ્થવિરોએ એ બંધાને સાંધવા સમજાવ્યું કે કેવળી ભગવતોએ જણાવ્યું છે કે,

‘જાવતિયા ડસગ્ગા, તાવતિયા હુંતિ અવવાયા’

શાસ્ત્રોમાં જોડ્યા ઉન્નર્ગ વચનો છે, તેટલા અપવાદ વચનો પણ છે. જેમ પુરુષ અને પુરુષની હાયા સાથે આવે છે તેમ. શાસ્ત્રકારોએ ઉન્નર્ગ સાથે નિર્જળ સાધકો માટે ધીરે ધીરે ચલાવેલો અપવાદ માર્ગ પણ આપ્યો છે. પણ શાસ્ત્રકારોનો એ અપવાદ માર્ગ હંમેશને માટે મળી જાતી છૂટ નથી, પણ આદ્યને પદોંચિત્ર માટે ક્રમે ક્રમે એક એક પગલું આમગ લઈ માટે બાંધી આપેલી તાત્કાલિક મર્યાદા છે. અથવા તો એમ કહી શકાય કે યાદેશ્વરો માટે અલ્પ સમયનો વિચારો છે. બાકી માંસાહારના દોષો તો શાસ્ત્રોમાં પાને પાને ભર્યા પડેલા છે. એ માટે એ ભુદિગામી પુરુષોએ “ભેંસ મરે નહીં અને દાડી ભાગે નહીં”ની નીતિ અપનાવી ઉન્નર્ગ માર્ગ સ્વચ્છ રહે અને યાદેશ્વરો માટે અપવાદમાર્ગની પણ મોટાગાસ રહે એ માટે એમણે જૂની બાંસના ગુન્દ-પ્રદેશોનો આધાર મેળવી નવી આચારવિધિઓની રચના કરી.

જૂની ભાષા નવા ૩૬ થયેલા અર્થ પ્રમાણે માંસમત્સ્ય વાયક બની શકતી હતી. જેના કારણોની સમીક્ષા આપણે ‘ભગવાન મદા-વીર અને માંસાદાર માં કરી ગયા છીએ. આમ ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો પ્રશ્ન તીવ્ર બનવા લાગ્યો ત્યારથી એવા શબ્દો એક યા બીજા અર્થમાં ૩૬ થવા લાગ્યા હતા. ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૭૫ વર્ષ પછી એ યુગમાં વપરાતો ‘બહુ મઠ્ઠિયં મસં’ જેવો શબ્દપ્રયોગ દમયંત્રિકામાં ‘બહુ મઠ્ઠિયં પોમ્મલં’ ૩૫ પામી ચૂક્યો હતો. ‘મસં’ શબ્દ જેનો મૂળ અર્થ ‘વનસ્પતિવાયક ગર્ભ’ યા તો પોચો પદાર્થ હોવા છતાં ૩૬ અર્થ પ્રમાણે પાછળથી એ ‘પ્રાણી જ માંસ’ અર્થ ધારણ કરવા લાગ્યો હતો. એ દવે આમ પોમ્મલં બની વનસ્પતિ અર્થ તરફ પાછો વળી રહ્યો હતો. આ ક્રમ પ્રમાણે જે ભયંકર દુષ્કાળની આધિ ન ચડી હોત તો આ કાળમાં એક યા બીજા અર્થમાં ૩૬ થવાની જે પ્રક્રિયા ચાલી રહી હતી એથી ‘બહુ મઠ્ઠિયં પોમ્મલં’ શબ્દ ‘બહુ મઠ્ઠિયં જ્વલગર્ભમ્ જેવું’ ૩૫ પામ્યો હોત. પણ ભયંકર પરિસ્થિતિએ સર્જેલી વિધુનિને કાળે કસાયેલા મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે અને બને પક્ષોને સાંધી લેવાનો જનદુ કરવા માટે આપણે ‘બહુ મઠ્ઠિયં પોમ્મલં’ માંથી ફરી ‘બહુ મઠ્ઠિયં મસં’ જેવી જૂની ભાષાના શબ્દોનો આધાર લેવો પડ્યો.

આમ ત્યારના શાસ્ત્રકારોએ જૂની ભાષાનો ઉપયોગ કરી બંને પક્ષોને સાંધી લીધા હતા. છતાં એ અપેક્ષા રાખી હતી કે માણસ જેમ જેમ બુદ્ધિ, ચત્કાર અને સમજના આગળ વધશે તેમ તેમ જે અર્થ એકવાર એને યોગ્ય અને જરૂરી લાગતી હતો તે પછી એને અયોગ્ય અને ગિનજરૂરી લાગશે અને બંધું છે પણ તેમ જ.

આથી શાસ્ત્રોમાં નિશ્ચય અને વ્યવહાર તેમ જ ઉત્સર્ગ અને અપવાદ એમ બંને દૃષ્ટિએ શાસ્ત્રોના જે અર્થો થતા આવ્યા છે એનું ગૂઢ રહસ્ય આ છે કે એ ચહેલા અને ચઝનારા બંનેને ધ્યાનમાં રાખીને એવા અર્થો આપવામાં આવ્યા છે અને આ કંઈ નવી વાત નથી.

શાસ્ત્રોમાં ઉત્સર્ગ અને અપવાદ આપતા અનેક પાઠો છે જેને વિનાયો કહેવામાં આવે છે. વિલાપા એટલે જેમાંથી જુદા જુદા અર્થો નીકળે તેવી વાક્યરચના. આમ વિલાપા દ્વારા પૂ. સ્થવિરોએ બે પક્ષને સંધી લીધા હતા.

કારણકે એ પુરુષો જાણતા હતા કે જેઓ આદર્શને નજરમાં રાખી ચાલશે એમને એમાંથી માંસાહારનો અર્થ મળશે જ નહીં તેમ જ જેઓ કેવળ નયજાઈને કારણે પોતાનું 'મતવ્ય સાચું' માનતા હતા એમને માંસાહારનો બાહ્ય અર્થ મળવા છતાં એ પણ જ્યારે બીપણ દુષ્કાળને અગે આવેલી માનસિક વિકૃતિની અસરમાંથી મુક્ત બનશે ત્યારે એ પોતે જ જોઈ શકશે કે જ્યાં પાઠે પાઠે વનસ્પત્યાદિ જીવોની તો શું પણ સાદી આંખે જોઈ ન શકાય એવા સૂક્ષ્મ જીવોની પણ હિંસા ન થાય એ માટે સતત જાગૃતિ રાખવાનો આદેશ સમાવેલો છે ત્યાં પછી એને પોતાને જ પોતાના ચારિત્રની વિસંગતતા માલૂમ પડશે ને તેથી એવા શબ્દોના અર્થો પોતે ખોટા ક્યાં હતા એમ સમજી જઈ એમાંથી જલદી છૂટી જવાનું બળ એ ત્યારે મેળવી શકશે.

આ પ્રધાન દષ્ટિ રાખીને આચારાંગનાં વિધિવિધાનો ધડાયાં હતાં એમાં જે આવા ૬-૭ પાઠો છે, એ પણ એ હેતુ અર્થે જ નિર્માણ થયા હતા. કેટલાક પાઠોમાં જે અસ્પૃશ્યતા રહી ગઈ દેખાય છે એનું કારણ પણ આ જ હતું. તેમ જ કોઈ કોઈ પાઠોમાં એક જગ્યાએ આસા આપી છે તો બીજી જગ્યાએ સખત નિષેધ કર્યો છે (આચા. સુ. ૫૬૧-૫૬૨ પાઠ ૬-૭) એ બતાવે છે કે અમુક જગ્યાએ ઉત્સર્ગ અને અન્યત્ર અપવાદ એમ બન્ને ધર્મો કહેવામાં આવ્યા છે.

ભૂલાયેલું મૂળ કારણ :

આ પાઠો લખાયા બાદ શક, ફલ, બેક્ટિદ્રવન, પાર્થિવન તથા આર્ય વગેરે પ્રજાઓના થના રહેના અવાગનવાર આક્રમણોને કાળે જ્ઞાન પરંપરા તથા પંડિતપાંડિત પર જે અમરો થયેલી એથી એ

જૂના કાળનો ઇતિહાસ ભુક્તાના લાગ્યો હતો તેમ જ સંગો-
ધનનાં સાધનોની પણ ત્યારે ખામી હતી જેથી કયા સંલેગોમાં આ
પાક લખાયા, મૂળભૂત અર્થ પરંપરા રી હતી, પાછળથી
નવા અર્થોનો પણ કેવો અને શા માટે સ્વીકાર કરવો પડ્યો
તથા જૂની ભાષા શા કારણે મત્સ્ય-માંસવાચક બની ગઈ
હતી એ બધી વાતો કેવળ મુખ્ય પરંપરાએ જ વહેતી
રહી હોઈ ભુક્તાના લાગી હતી. આમ છતાં એક વાર વહેતા થયેલા
બંને અર્થો આત્મા આવતા હતા. પણ કયો અર્થ કયાં લાગુ પડવાનો
છે અને કયા સંયોગોમાં એ આવ્યો હતો એ બધું જ વીસરાયું હતું.
આ મૂંઝવણને કાગળે કેટલાક આચાર્યોએ એક અર્થ પર ભાર મૂક્યો.
બીજા આચાર્યોએ બીજા અર્થ પર ભાર મૂક્યો. આમ છતાં બંને વર્ગો
એકબીજાના દૃષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે. એટલે એ મદાપુરુષોનાં
મંતવ્યો એકાંગી હોઈ અપૂર્ણ રહ્યા છે પણ એથી એ ખોટા તો નથી જ.

માંસવાચક અર્થની દૃષ્ટિએ આપણે એ પાકો વિચારી ગયા
છીએ. એમાં કયાંય પણ માસાદાર કરવાની શાસ્ત્રાસા નથી મળતી.
તેમ જ માંસ લેવામાં દોષ નથી. એ ખાઈ શકાય છે એવી કયાય
દહાગતમક ભાષા પણ નથી. જ્યાં મુનિને છૂટ મળે છે ત્યાં પણ નિરે-
ધાનમક બંધનરૂપે એને અમુક મર્યાદામાં બાંધી લેવામાં આવે છે.
ફક્ત ૭ માં પાકમાં જ દહાગતમક-ભાષા વાપરવામાં આવી છે, જે
અપવાદ માર્ગ તરીકે એવી સંખ્યામાં જવાની છૂટ આપે છે. જોકે
એમાં પણ અનેક શરતો તો મૂકવામાં આવી જ છે આ પાક દહાગતમક
ભાષા વાપરે છે એનું દારણ એ છે કે આની સંખ્યા રોજ હોતી
નથી. ને વળી મુનિઓનો પણ તેવી સંખ્યામાં જવાનો આગ્રહ હશે.^૧

૧ કોઈ મુનિને માસ ખાવાની કે એમ કરવાની ઇચ્છા થાય અને એ
એનો આમદ પકડે પણ શાસ્ત્રકાર શું એથી એની ઇચ્છાને સંતાપે ખરા ?
આ પ્રશ્ન વાચકોને સહેજે જ મૂંઝવણમાં નાખી દે તેવા છે પણ આપણે
ગુરુઓની હૃદયભાવના નથી વિચારી માટે જ આવો પ્રશ્ન બેઠે છે.

વળી બીજી પણ કાણ છે કે જૂના શબ્દોને કાણે 'માસ' અને 'વનસ્પતિ' અર્થ તો સાધી શકાયો હતો પણ 'જવા' અને 'ન જવા'નો અર્થ સાધી શકાય તેમ નહોતું. પણ એથી ચડેના સાધકો માટે આ પાઠ ભય કર બનતો હતો જેથી એના એના સમાધાન માટે અને શાસનની શુદ્ધતા માટે એમને ઉપરાઉપરી આવા ૮-૧૦ પાઠો આપવા પડ્યા હતા, જેમા એવી સ ખડીમા જવાના ભારે દોરો બતાવવામા આવ્યા છે

ફરમાવેલી નવી આજ્ઞા

આમ એ પુરુષોએ ઉદ્ધાર લાવે પતિતોને પણ સમાની લેવાનો એમ અદ્ભુત ચમત્કાર સન્ન્યોઈ હોનો સાથે એમણે અન્ય મુનિઓને

'શાકુતન'મા ન્વિકુલ ઋક કાલિદાસ કૃષ્ણન્તને મુખે કહેવડાવે છે કે, 'ઘન્યાસ્તદક્ષરજયા મલિની મવતિ' સ્વચ્છ વસ્ત્રો પરિધાન કર્યા હોવા છતાં ધૂળમા રમવાને કારણે મનિન થયેના પોતાના બાજુએને તેજી નેવાયી પોતાના વસ્ત્રો અને શરીર મલિન થવા છતાં જે માતાપિતા હાથેથી બની નબ છે એમને ધન્ય ॥

પણ એનાઓને ઉપર જાગવાના કાર્યમાં મદાયજીવત ધરાની વિનંતી કરી ખાસ સૂચના આપેલી કે કોઈ પણ મુનિએ એનાઓ માટે નિર્વાક્ય ન બોલવું તેમ જ એમના પ્રત્યે અલગમો પણ ન મેરવો એ પણ આપણા જોવા જ સત્યના સાધકો તરીકે ભગવાના ધર્મ-શાસ્ત્રો આપેલા છે, એમ માની એમના પ્રત્યે અમભાવ દેખાવવો.' આ માટે આચારાગના ૧૦મા અધ્યયનમાં જ્યાં આદાર-પાણી માટેના (પિંગાણા અને પાનેપણા) ધડાયેલા આ નવા નિયમો મૂક્યા છે, એમને છોડે છે'ના સૂત્રમાં ખાસ આસા મૂકી છે કે,

इच्छेतासि सत्तण्ड पिडे सण्णं सत्तण्डं... . पाणे सण्णं. . .

..... अन्नां न समाहीए एवं च णं पिहरति (શ્ર. ૬૪૩)

અર્થ : આ બધી પિંગેણાઓ (આદાર લેવાની વિધિઓ) કે પાનેપણાઓમાંથી (પાણી વગેરે પ્રવાદી ચીજોને લેવાની વિધિઓ) કોઈ પણ પ્રતિભા અગીકાર કરનાર મુનિએ એવું કદાપિ ન બોલવું કે “બીજા ભિક્ષુઓએ ગેરવાજ્ઞી રીતે (ધર્મ વિરુદ્ધ) પ્રતિજ્ઞાઓ ધારણ કરી છે. માત્ર અમે જ ડહી રીતે ધાગણ કરી છે પણ જે બીજા મુનિઓ પણ એ પ્રતિજ્ઞા ધરીને ફરે છે તેમ જ અમે પણ એ પ્રતિજ્ઞા ધરીને ફરીએ છીએ તે સર્વ જિનેશ્વર ભગવાનના ફરમાનને તાબે રહી પરમ્પર શાંતિથી વર્તનારા સદુ સરખા જ શ્રેયાર્થીઓ-સાધકો છીએ” એમ માનવું.

આમ એ કાળમાં આવેલી આધિને કારણે એ સમયના સંતોએ જાણકારીથી માન્યતા ધરાવનારોઓનો સમન્વય સાધી અનેકાતવાદ ધર્મની યથાર્થતા મિદ્ધ કરી જતાવી હતી એટલું જ નહીં, એનાઓને પાળાથી વિશુદ્ધ બનાવી શાસનની પવિત્રતા અને એની અખ-ગિતાને ગૌરવાન્વિત બનાવી મૂકી હતી આ દૃષ્ટિએ એ કાળના પુરુષોએ જે રીતે કામ લીધું છે એ એ યુગને અનુરૂપ જ હતું.

બાકી તો એમણે શામનની ધમજી રાખી એનું કોશરૂપ જ ન

બનાવ્યું હોત તો નવો માંસાહારી મધ બનેા થતા બૌદ્ધોની જેમ જૈન મધની પણ એ જ દલા ચર્ચ હોત અને ત્યારે જે ઉચ્ચ શિખરો સર કરી ઉત્તમ મજતકે આજે જૈન સઘ ગર્વ ધાગ્યું હતી ગ્લો છે એ ગોગધી એ રચિત જ રચો તેત એથી આ ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસ મા જૈન ધર્મે જે ગોગ્વ પ્રાપ્ત કયું છે અને જનતાની મેરા કરી છે એ ગૌરવ એમની જ ભવ્યતાને પ્રતાપે છે, એમની જ સેવા ઉદારતા અને કૃપાને કારણે છે એ ન બુઝીએ

ચંદુ કદ્ય હોય છે બાળી પંદુ તો સદેડુ દોષ છે લાગ ઉપગ્રથી ગમડનાગને અન્ય ગમડનારને ટેકો આપના નય છે તો પરિણામે બન્ને નેગ્રથી ઉપગ્રી પડે છે પણ જે સ્થિત બન્યો દોષ છે તે જ ગમડનાગને ટેકો આપી એને ગમડનો અટકાવી શકે છે ને ફરી અડનાની તાનાત પણ આપી શકે છે આમ મૂળ પગપરા વિશુદ્ધ અને ચિથ્ર હતી માટે જ એ એવાઓને ગમડતા બચારી પરિણામે અડવી શકી હતી

પણ અહીં એ વસ્તુ નોંધવાની ખાસ જરૂર છે કે જે પૂર્વાચાર્યો કંઠોર નિયમેના આગ્રહી હતા તેઓ દ્વિ-શ્રુત-કષ્ટપે નરી આચાર-પ્રિધિઓ સખાઈ તેમ જ પાછળથી વીર નિર્મણુ ૧૬૨ પગી વિશાખા ચાર્યે નિર્દીધની રચના કરી શરૂ કરી ત્યાં મુધી સાથે રચા હતા, પણ મનમેદ તીવ્ર બનતા તેઓ પાછળથી છૂટા પડતા લાગ્યા હતા જેઓ આજે ગિ મગી કહેવાય છે બનેની પદ્ધતિઓ નેતા જણાય છે કે આચાર્ય ભદ્રબાહુસ્વામી પછી થોડા જ વખતમા એ અનગ પત્યા હશે એકે કડક જિનમૂખી આચાર અપનાવ્યો હતો, ત્યારે બીજાએ મુગાનુગ પરિવર્તન ગ્રીમરી લીધું હતું જેથી એ બીજા વર્ગના સ્થવિર કાપી કટેનાર્થ જેતાગર મનાયા છે એમની દષ્ટિ તારે શાસનના ગ્રહણ-પ્રકાસ પર કેદિત થયેની હોઈ અને ત્યારે એની ખામ જરૂર પણ હતી જેથી એમણે ઘડેના નિયમ પ્રમાણે સઘની ઉચિત વ્યવસ્થા કર્યા વિના જે કોઈ જિનકદપી આચાર

સ્વીકારતું તો એને પ્રાયશ્ચિત્તં કરેલું પડતું. (નિ. ગા. ૪૮૨૬
બૂ. ગા. ૧૦૬૩) આ બનાવે છે કે સંઘ ત્યારે કેવી આપત્તિઓ-
માંથી પસાર થઈ ગયો હતો ? અને એટલે જ એમણે શાસનની
પ્રભાવનાની દૃષ્ટિ ગંભીરે પોતાને ફીક લાગ્યા તે માર્ગો વ્યાપક અને
ઉદાર દૃષ્ટિમિત્ર રાખી સ્વીકાર્યા હતા. બીજું ય એક દૃષ્ટિમિત્ર છે કે રાજ-
કીય યા સામાજિક અવ્યવસ્થામાં ધર્મ પાલન થઈ શકતું નથી
(નિ. ગા. ૨૩૫૭) આ કારણે પણ એ સમયની સામાજિક પરિ-
સ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને સંઘની એકતા ટકી રહે એ માટે કેટલાક
ઢોર નિયમોને લગવા કરવા પડ્યા હોય એ પણ સમજી શકાય તેવી
વાત છે.

શિષ્યોનું કરેલું સમાધાન :

આમ એ કાળના પૃથ્થ પુરુષોએ બંને વર્ગોને સાંધી લેવા
નવી આચારવિધિઓ ઘડી કાઢી નાંખી હતી. જે બે ચૂલિકાકાપે
આચારાંગમાં જોડી દીધી હતી. પણ પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન
જીવનારા શિષ્યોએ શુરુઓને વિનવી કરી કે “ તે પ્રંગા ! અમે તો
આ પાઠોનું શ્રદ્ધ અને એનો હેતુ જાણીએ છીએ, પણ એમાં મઘ-
માંસવાગી સંખડીમાં જન્મની અનુતા આપનાર આત્મા સ્પષ્ટ પાઠથી
ભવિષ્યમાં સંદેહ થવાનો તેમ જ કાર્મ એને પ્રમાણ પણ બનાવે એવો
અમને ભય રહે છે.”

આગમોદિ શાસ્ત્રોમા તેમજ—માસના ત્યાગની ક્રમનામધ આશાઓ છે જ પણ નથી આચારવિધિઓને ॥ જે લલિત્યમા દેઈને સદેહ—શમ ન ગેહે એ માટે જ અડી એની ફરી અપહૃતા આપી દેવામા આવી છે, કે જેથી પડેના સાધકને ઉપર ચાલવા દોઈ ખામ મરોગો મા આપેના અપનાઁ માગને મેઈ ઉત્તર્ગ માર્ગ ન બનાવે આમ આચારની પ્રિયેર અપહૃતા માટે જ ચૂનિમઓ નિર્માણ થઈ દોઈ પરપરા વિશુદ્ધ હતી તેમ જ આવા અપવાદ પાડે દેવગ પતિતો માટે જ હતા એ પણ આથી સિદ્ધ થાય છે

સાથે એ પ્રીતિ વાત પણ વિચારવા જેવી છે કે માણસ પૂર્વા પર સખધો વિચારીને જ સાચો અર્થ મેળવી શકે છે પણ ન્યાયે એ દોઈ પાપવૃત્તિમા મેળાય છે ત્યારે પોતાની પાપવૃત્તિને અનુરૂપ જ અર્થ શોધવા કે પ્રમાણ મેળવવા કષ્ટ છે આથી એ લગતા જ વાચ્યો કે પ્રમાણો અધવચ્ચેથી ઉપાડી લે છે અને પત્રી ન્યાયે એવાઓની સખ્યા વધી જાય છે ત્યારે એમણે મરેનો અર્થ પણ એક સ્થાન મેળવી લે છે જોકે એવો અર્થ શોધનાગ પાછળથી પોતાનું મતન્ય બંની મૂગ પરપરામા જોઈ જાય છે છતાં એ વાર વહેતા થયેના અર્થો પત્રી પાછા વાગી શકતા નથી એ જુદા મતન્ય તરીકે એ વહેતા જ ગે છે આમ એ મળમા દોષિત વેશધારીઓએ વહેના કહેના એ વહેલુને મળે જ આચાર્યોની દીમઓમા પણ એનો ગુણતર્યા નિના રહી સખ્યો નથી તેમ જ લગવાન મહાવીર વિરેના પાંચુધી પણ એની અસરો પહોંચી ગઈ છે

આમ છતાં આચારની વિશુદ્ધિને એની શી જ અસર પહોંચી નથી. જાની એ તો અધમરમા પણ ઝળહળતી જ રહી છે

પ્રકરણ ૭ મું

માંસાહારનું પ્રમાણ (૧)

પણ પંડિતો કહેને કે તમાગ મુનિઓ પણ માંસાહાર કરતા હતા એ વાત તો ત્યારે સાચી જ ને ?

‘સાચી’ એ ખરી અને ખોટી એ ખરી’ કારણ કે વસ્તુનાં અનેક પાસાંઓ દોઢ એનાં અન્ય પાસાંઓને વિચાર્યા વિના જે નિર્ણય બધાય છે એ નિર્ણય નિર્ણય જ નથી હોતો. આ કારણે તે વખતની બધી જ પર્વિચ્છિનિઓનો આપણે વિચાર કરવો પડે અને તો જ સાચો નિર્ણય કરી શકાશે.

પ્રવેશોક્તા નવા સાધકો :

આ ઘોર દુષ્કાળને કારણે સ્વધર્મા જાગેલી અવ્યવસ્થાને અંગે મુનિઓ મુનિઓને વાચરતા દોઢ નીચના ૮ પ્રકારના સાધકો શ્રમણ સંઘમાં દાખલ થઈ ગયા હતા

૧. ભક્ત્યામત્સ્યના જેમને વિવેક નહોતો — ધર્મની દુષ્ટિ પણ નહોતી એવા કેટલાક પેટ ભરવા ખાતર જ સ્વધર્મા પ્રવેશ્યા હતા
૨. કેટલાક તો કેવળ અનાથ દેતુઓ માટે જ યા દોઢ અન્ય આર્થો સાધવા ખાતર જ પ્રવેશ્યા હતા.
૩. અનેક ગુણો અને ગુણિઓ પડેલી હોવા છતાં ભૂખના દુઃખે ભેગા નિમ્નેજ બની ગયેલા એવા કેટલાક પેટ અર્થે

જ દાખલ થયા હતા, છતાં પાળાથી નરાગ્ય વાસિત
બની ભગવાનના ધર્મને વળગી રહ્યા હતા

૪ જ્યારે કેટલાં જ્ઞાનગર્ભિત રૈગચથી જ આત્મા હતા

ત્રીલોક વર્ગની સામે તો દેવગ પેન્નો જ પ્રથમ દોઢ એ જૂબ
સંતોસાયા બાદ એ ગિયર બની ગુરુઓ પામે અધ્યયન કરતા હતા તે
એમા એમની પ્રગતિ પણ ચર્ચ રહી હતી જ્યારે પહેલાં અને બીજા
વર્ગની વ્યક્તિઓનું તો ધર્મના અભ્યાસમાં ચિત્ત જ ચોટતું નહોતું
પણ જ્યારે દુષ્ટાગ એની પરમપાએ પહોંચ્યા ત્યાર ગુરુઓએ એ
સ્થળે બંધાવું પોણું ચર્ચ રા? તેમ ન હોઈ બન્ને મન્નેને હુદા હુદા
વહેંચી દીધા આથી જેઓ ગુપ્તપણે માસાહાર કરતા તેમને હવે ગુરુ
ઓનું આધિપત્ય છૂટી જવાની મોઝગાસ મળી ને તેથી શરમ પણ
છૂટી ગઈ અને પછી તો જ્યારે માણસ ધર્મ પાપવૃત્તિમાં ચેરાઈ જાય
છે ત્યારે એ પોતાની વૃત્તિને અનુકૂળ શાસ્ત્રમાંથી આપણ પણ શોધી
કાઢે છે વગી એમનો શરઆતમાં ચોડો ધણો અભ્યાસ પણ થયો
હતો જેથી એમણે ભગવતીજી તથા દેવરૈ નિ મ વપગમેની જૂની
ભાષાને મન્નેનના અર્થ પ્રમાણે એનો મામ મન્ની અર્થ થતો હોઈ
એનો આધાર મેળવી લીધો હતો તેમ જ મુઝના આહારનું મારણ પણ

સ્નૂ કરી એ પોતાનાં આચારનું સમર્થન કરતા હતા, જે આપણે વિચારી ગયા છીએ. જોકે એ પણ પાછળથી વિશુદ્ધ બની ગયા હતા અને પરંપરા તો મૂળથી જ વિશુદ્ધ હતી અને છે. આ કારણે તો એ જગતમાં અત્યંત ત્યાગી સંસ્થા ગણાય છે.

પણ અહીં એક વસ્તુ ખાસ યાદ રાખવાની છે કે અદિ'સા-મહા-ચર્યાદિ મહાવ્રતોનું સૂક્ષ્મપણે પાલન જેમનો આચાર છે એવા જૈન-મુનિઓ સાથે માંસાહાર સ્વપ્ને પણ સંભવે નહીં. કારણ કે કયાં જેમનો સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ જીવરાશિને બચાવવાનો અદિ'મા ધર્મ અને કયાં ઘોર દિ'સાના કારણમૂલક માંસાહાર! એ જેનો મેળ જ ન મળે.

આ કારણે જેઓ ઉત્તમ ગુણો અને શક્તિઓ ધરાવતા હતા એમને પાંખમા ટકાવી ગળવા છતાં અને એવાઓએ મુનિવેશ ધારણ કરેલો હોવા છતાં-માંસાહારના દોષને કારણે એમને મુનિઓ નહીં પણ મુનિપદના ઉમેદવારો થા સાધકો માનવામાં આવ્યા છે. જોકે બ્યવહાર દૃષ્ટિએ એકોપથીનો અભ્યાસ કરનારા વિદ્યાર્થીઓને ધણા ડોક્ટર કહીને બોલાવે છે તેમ એમને મુનિ કહેવામાં આવતા પણ સાચા અર્થમાં તો એ સાધકો જ હતા. આ કારણે એમના આવા આચાર સાથે સંઘ કે ધર્મને કશી જ નિશ્ચિત નથી.

નિર્ગ્રંથ મુનિઓને શાસ્ત્રોમાં હમેશા 'યતિ' શબ્દથી સંબોધવામાં આવ્યા છે; જ્યારે આજના ગોરજીઓ દાગીના પહેરે છે, પેસા રાખે છે, આમંત્રણથી ધરે જમવા પધારે છે, પાનપટ્ટી ઊડાવે છે, વેચાણ-ખરીદ પણ કરે છે અને છૂટથી વાહનોનો પણ ઉપયોગ કરે છે. મતસ્યમાં કે એ અપરિણીત ગૃહસ્થ જેવું જ જીવન જીવે છે. આમ છતાં કેવળ મુનિવેશને કારણે એમને પણ 'યતિ' જ કહેવામાં આવે છે. આમ બન્નેને સમાનપણે યતિ શબ્દનું સંબોધન લગાડવામાં આવે છે, છતાં બન્નેના આચારવિચારમાં આસમાન જમીન જેટલું અંતર છે. તેમ એ કાળના વેશધારીઓના અને શાસ્ત્રસમત મુનિઓના

આચારવિચારમા પણ તેટલું જ અતર છે, છતાં કહેવાય છે બન્ને મુનિ

તેકે મુનિ-પરપરાનો મોટો ભાગ લ્પાટે શિયિનાચારી બની ગયેનો ત્યારે પાઞ્ગથી શ્રી અન્યવિન્યજી પન્થાએ કાનિ જગાવી ને ક્રિયાદ્વાર કરેનો એથી એ શિયિનાચારીઓનો અર્થાત્ કહેવાતા પતિ ઓનો મોટો ભાગ વિશુદ્ધ બની પરપગગત મુનિ-મવમા નેકાર્થ ગયો હતો. તેમ એ ઠાગના પતિન વેશધારીઓ પણ પાઞ્ગથી વિશુદ્ધ બની મુનિ-પને પ્રાપ્ત થયા હતા પણ એરી મૂળપરપગ માંમાદારી હતી એમ ક'ી અવધનમા પણ ન - ડી રમય

શ્વેતાચર દષ્ટિએ જ્ઞાનગુણ અને પ્રથમશક્તિને કાગણે આવડ, મુનિ, પ્રવન, ઉપાધ્યાય અને આચાર્ય એરી ઉત્તરેત્તર મુનિપની બૂમિમઓ દોષ છે તેમ જ ચારિત્રની ઉત્તરેત્તર વિશુદ્ધ આગધનાની દષ્ટિએ સામયિક, ડેહોપન્થાપનીય, પરિહાર વિશુદ્ધિ સુદ્ધમ સપરાય તથા યથાખ્યાન ચાગિત્ર એરી એની ખાય બૂમિમઓ માનસમા આવે છે ગિમગેમા અલ્પચારી, શુદ્ધ, એન, મુનિ તથા આચાર્ય એરી પનીઓ ગોસ્વરામા આરી છે લ્પાટે ચાગિત્રની દષ્ટિએ બન્નેમા સમાન બૂમિમઓ છે

પંડિતો એમ ન કહી શકત કે જૈન મુનિઓ પણ માંસાદાર કરતા હતા. હા, એટલું એમ કહી શકત કે દેવસાક મુનિવેશધારી સાધકો ક્યારેક માંસાદાર કરતા હતા. પણ આથી એવાઓને કારણે સમગ્ર મુનિ પરંપરાને દોષિત ન ઠેરવી ગણાય.

જૈન સંપ્રદાયના છેલ્લા ૨૫ વર્ષમાં દર્શક વેશધારીઓ તદ્દનગી મારીને યા દોષકને ભગાડીને ભાગી ગયા છે. પણ એથી એની કુદૃષ્ટ વ્યક્તિઓને કારણે એમ ન કહી શકાય કે જૈન મુનિઓ પણ એવા જ હોય છે.

વ્યવહારમાં પણ બે-ચાર-પાંચ વ્યાપારીઓ દેવાળાં કાઢે તેથી કરીને સમગ્ર વ્યાપારી મંડળ દેવાળિયું છે એમ તો દોષી મૂખ પણ ન કહે. એ ન્યાયે ધારો કે આજના કપરા સયોગોમાં ધનિક ગૃહસ્થો તરફથી મુનિઓની સાર-સંભાળ થતી જોઈ દેવસાક બ્રહ્મારો મંધમાં પૂરે. વેશ ભગ્ની પ્રવેશી જાય છતાં પોતાના અધમ ધધા છોડે નહીં તો - જોકે એની જાણ પડી એમને તગડી મૂકવામાં આવે છતાં-એવાઓને કારણે મુનિઓ બ્રહ્મારા હોય છે, એમ કહી કહી શકાય ખરું ? મગ્ધ પણ કહી એવું ન જ માને.

એક વાત એ પણ જણાવી દેવી જરૂરી લાગે છે કે ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં દર્શક એવી કુદૃષ્ટ વ્યક્તિઓએ આતો લાભ લીધો છે ને એને કારણે પરપરા વગોવાઈ છે એથી ભવિષ્યમાં આવ્યા કારણે પરંપરા ન વગોવાય એ માટે શાસ્ત્રકાગેએ પહેલેથી જ એવી ગોઠવણ કરી રાખી છે કે સંયમધર્મમાં સ્થિર થયા બાદ જ એવાઓને મુનિ તરીકે સ્વીકારવા-એ વ્યવસ્થાને કારણે આજ પણ દીક્ષા લેનારો મુનિ-મુનિ ગણાતો નથી. પણ સંયમમાં સ્થિર થયા બાદ અર્થાત્ વડી દીક્ષા બાદ જ એ મુનિ ગણાય છે. ત્યાં મુધી એની સાથેનો યર્નાવ જૂન પ્રકારનો રાખવામાં આવે છે, જેનો હેતુ એને સાધુ હૃદયના આચારવિચારમાં પરિપક્વ બનાવવાનો હોય છે. કપ-

સત્રની દીકામાં પણ કહેવું છે કે વડી દીકા બાદ જ દીકાપર્યાય ગણાય છે. મનવજમાં કે વડી દીકા પહેલાં એ મુનિ ગણાતો નથી.

બદલાતા રહેલા ધર્મવ્યૂહ :

જેમ કુશળ મેનાપતિ વિજયની પ્રાપ્તિ અથ્વે વ્યૂહ બદલ્યા કરે છે તેમ પૂજ્ય ગીતાયં સ્થવિગેએ પણ અદિંસાતું ધ્યેય નગર સમક્ષ રાખી શાસનની શુદ્ધિ માટે શાસનને વફાદાર રહીને શાસ્ત્રને અનુસારે વ્યૂહો બદલ્યા જ કર્યા છે. પ્રાચીન કાળમાં દીકા સાથે જ વડી દીકા — જીવોની યોગ્યતા જોઈ — આપવામાં આવતી. યા તો ૧૩ દિવસ બાદ આપવામાં આવતી. પાછળથી જેમ જેમ નબળાઈએ આવતી ગઈ તેમ તેમ એ ગાજો લાંબાવીને ૬ માસ યા એથી પણ લાંબા સમય સુધી વધારવામાં આવ્યો છે કે જેથી સંયમ ધર્મમાં ચિત્ર થયા બાદ જ વડી દીકા આપવામાં આવે અંચલમચ્છની પદ્માવધિમાં દીકા બાદ ત્રણ ત્રણ વર્ષ પછી વડી દીકા થયાના દાખલા નોંધાયેલા છે. આમ દીકા લેનારો મુનિ સામાયિક મુનિ યા સાધક કહેવાય છે અને છેદોપરચાપનીય ચારિત્રને યોગ્ય દશા પ્રાપ્ત થયા બાદ એને વડી દીકા આપવામાં આવે છે અને ત્યાર પછી જ એ મુનિ ગણાય છે. આમ છેદોપરચાપનીય ચારિત્ર દશા પ્રગટયા વિના વાસ્તવિક દૃષ્ટિએ મુનિ એ મુનિ ગણાતો જ નથી પણ દુષ્કાળના સમયમાં આ વ્યવસ્થા તૂટી પડી હતી અને એ વળી ચિત્ર થયા પણ નહોતા. છતાં પડિનોએ એવાઓને મુનિ માન્યા છે. પરંપરાએ સાધકો માન્યા છે આ સમ-જલુના અભાવે પડિનોની દૃષ્ટિએ મુનિઓ માંસાહારી હતા. જ્યારે પરંપરાની દૃષ્ટિએ તો મુનિઓ વિશુદ્ધ જ હતા. બાકી મુનિવેશ પહેરવા માત્રથી કંઈ મુનિ બનાતુ નથી. એથી એવાઓને સાર્વત્રી યા સિદ્ધપુત્ર જેવા કહી શકાય, કારણ કે એ ગૃહસ્થો જેવા ટોવા છતાં મુનિવેશ રાખના અને અહીં પણ પેટ માટે જ એવાઓએ વેશ ધાગ્યું કર્યો હતો ને ! વળી ‘ત્રમલ્ વર્ગ’માં ‘પાસ્રથા’ નામે ઓળખાતો એક નિર્જાળ વર્ગ પણ હતો. આ બધાની શાસ્ત્રકારોએ જ નોંધ લીધી

છે કે એવાઓમાં ચારિત્ર નહોતું; ફક્ત મુનિવેશ જ હતો.' (નિ. ગા. ૪૬૦૨ ચૂ.) આવા કારણે પણ એવાઓ મુનિ ગણાતા જ નથી.

આમ જનાં વિનયરત્નની જેમ કોઈએ વડી દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી હોય તેમ જ બાજી રીતે ઉત્તમ ચારિત્ર પણ એ પાળતો હોય, પણ કોઈ ખૂગ હેતુ અર્થે જ એ એમ કરતો હોય या निर्गंजनाने पोष्या કરતો હોય તો એથી એ કંઈ મુનિ બનતો નથી. ઉદાયિ રાત્રનું ખૂન કરવાના બદ્દહેતુ અર્થે જ સઘમાં દાખલ થઈ, ગુપ્તપણે જરો પામે રાખવા જનાં ૧૨ વર્ષ મુધી ઉત્તમ ચારિત્ર પાળવાનો ડોળ કરી અને શુરુ પામેથી 'વિનયરત્ન'નું ગિરુદ પ્રાપ્ત કરી પ્રસંગ મળતાં એણે પૌષ્ઠશાળામાં રાત્રનું ખૂન ક્યું હતું.

આથી સમગ્રપણે આ બધા પ્રશ્નોનું બંડાણ તપાસ્યા વિના કયા પાકો કયાજે, કયા સંયોગોમાં અને કોને અપેક્ષીતે લખાયા એનો બધો બેદ તથા એનો ઇતિહાસ જાણ્યા વિના કોઈ એકાદ બે પાકને આધારે પૂર્વાપર સંબંધ વિચાર્યા વિના મુનિઓને માંસાહારી ન કહી શકાય. જોકે એવા ઘણા પાકો કોને અગે લખાયેલા એનો ઇતિહાસ નથી જળવાયો. શુજરાતના મદારાજ અજયપાળે સગગાવી દીધેલા અનેક જ્ઞાન ભંડારોને કારણે પણ એ ઇતિહાસ લગભગ નષ્ટ થયો છે. આમ જતાં જો કંઈ બચ્યું છે એના આધારે પણ ઘણું સંશોધન થઈ શકે તેમ છે.

પણ શ્રી. ધર્માનંદ કૌશાંબીજી એમ કહેશે કે "મેં જૈન શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો નથી. માંસાહાર વિષે ચર્ચા ચાલી ત્યારે પ્રસિદ્ધ જૈન પંડિતોએ જ તે મને (પાકો) બતાવ્યા તેમ જ એક જૈન મુનિએ પણ તેમ જ કહ્યું." ('લગવાન છુદ્ધ' પા. ૨૫૧)

કૌશાંબીજીને પૂછી શકાય કે 'એમનો તમારી પામે કોઈ વિખિત પુરાવો છે? અને તમે એવો પુરાવો માગ્યો પણ ખરો? માંગ્યો

હોત તો એ આપત પણ ખરા ! આથી કહેવું પડે છે કે આત્મા આ બુદ્ધિકેન્દ્રધાન યુગમા ફનાણાએ આમ કહ્યું હતું એવી નિગધાર વસ્તુના આધારે સત્ત્વ સંશોધન ન થઈ શકે અને નિષ્પિત પુણ્યાઓ વિના ખીજાઓએ આમ કહ્યું હતું એવો એમના પર આક્ષેપ મૂકવો એ પણ સુ હિચિત્ત છે ? અને એમની શિષ્ય પરપરા પણ એવા આક્ષેપને કેમ સહી શકશે ?

બાળ નિર્બળ વ્યક્તિઓ તો હર સમાજ-યુગમા પાડતી જ રહે છે, એમની વાત જુદી છે પણ એવાઓને કારણે બધાને ડાબ ન લગાડી શકાય વાસ્તવિકારોએ તો મુનિ નહીં પણ આચાર્યપને પામેની શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિઓને પણ એમનામા દોષ આવતા નીચે બેતારી મૂખી છે તેમ જ એમની એની વાત જોષની પણ નથી, કાગલ કે શામ્ન-કાગ તો શુદ્ધિને મહત્ત્વ આપે છે, વ્યક્તિના પને નહીં

ભદ્રબાહુ સ્વામીના આવાગ :

જે પતિત મુનિઓને મરમા સધરી એમને વિશુદ્ધ મુનિઓ સાથે રાખ્યા હતા, એથી શુરુઓએ કચરાટ ન થાય એ માટે એક આણા ફરમાવી હતી, પણ વિશુદ્ધ મુનિઓનું મમાધાન નહોતું થયું, જેથી ભદ્રબાહુ સ્વામી નેપાળમાથી આવ્યા ત્યારે આ પ્રશ્ન ફરી એમની અમક્ષ મૂખવામા આવ્યો હતો એમણે ત્યારે ફેસવો આપેનો કે “ સયમ ના પાલન અર્થે મરખુ થાય તેમ દોષ તો અપવિત્રમેરીને પણ જીવન બચાવતું એ કર્તવ્ય ધર્મ પડે છે, કાગલ કે જીવન હમે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સયમની સાધનામા પ્રગતિ સાધી શકાશે ” પાળાથી નખાયેના એાધ નિયુક્તિ (આચાર્ય ભદ્રબાહુકૃત)મા પણ એ જ વિચારો અષ્ટ રસમા આપ્યા છે આ મગ્ણે એના મુનિઓને કામ્ય માન્યા છે પણ એમને પ્રાયશ્ચિત્ત તો કમ્બુ જ પશું હતું ને ત્યાર માદ જ એ મુનિ પદને પ્રાપ્ત થયા હતા આમ જૈન ધર્મનું આ એક વિશિષ્ટ દષ્ટિ મિદુ રહ્યું છે, જે બલુવાની ખાસ જગ છે

પણ આમ છતાં પંજિને પૂજ્યાનું મન થાય છે કે આજે હવે શું છે? ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાંની જૂતકાળની વાત કરવાનો અર્થ પણ શો છે? જૂતકાળની વાત કરીએ તો આપણા બધામના પૂર્વજો નાગો રહેના અને જંગલોમાં ભટક્યા કરતા. તો ફરી આપણે શું એવા બનવું છે? અને જો નથી બનવું તો એ યુગની આવી વાતનો અર્થ શો? જૂતકાળની સ્મૃતિ તો પવિત્ર અને વિશુદ્ધ જીવન તરફ વળવાની પ્રેરણા લેવા માટે હોય તો એ ઈષ્ટ છે. પણ આપણા પાપ કાંઠરા કે પાપનો પરવાનો મેળવવા માટે કોઈનો આધાર શોધી કાઢવો એ કોઈને ય માટે શોભારૂપ વસ્તુ નથી. જૈન મુનિ પરંપરા તો વિશુદ્ધ જ હતી અને છે. પણ બીજા કાળને અંગે નિર્બળ મનના કોઈએ એવો લાભ લીધો હોય તો એમ કહેવામાં શરમ શાની? શરમ તો એ લોકોને હોવી જોઈએ કે જેઓ આજે પણ એમાં કૂંચેલા તો છે જ. ઉપરથી અન્યોને પણ પોતાના પાપના ભાગીદાર કરાવવા મથે છે ને એ રીતે પોતે જ પોતાના વારસાને લગવી રહ્યા છે.

ઉત્થાનની જ મહત્તા :

કોઈ પણ વ્યક્તિની મહત્તા એણે જૂતકાળમાં કેવી જૂલો કરી હતી એ પર નથી અવલંબતી પણ એણે કેવી રીતે ભવ્ય પુરુષાર્થ દ્વારા પરાક્રમ દાખવી આત્મશુદ્ધિ કરીને જીવનની ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરી હતી, એ પર અવલંબે છે. એથી જૈન પરંપરાને પોતાની જીવનની ઉચ્ચતા માટે અત્યંત ગર્વ અને ગૌરવ-ભયું અભિમાન છે કે પોતાની પરંપરા વિશુદ્ધ તો હતી જ સાથે એણે અનેક પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમને પણ વિશુદ્ધ કર્યા હતા.

પતિતોને—ફસાયેલાઓને પરંપરાએ શરણ આપ્યું, સાચવ્યા અને નભાવ્યા તથા ધીમે ધીમે એમને વિશુદ્ધ કર્યા એ શું પરંપરાનો ગુનો છે? તો એવા ગુના માટે ગુનેગારોના—ગુનો શોધનારાઓના

અભિપ્રાયની એને મન કોઈ જ કિંમત નથી એ તો એવા ગુના માટે વિન્યાનદનો માર્ગ અનુભવે છે કે તેને કોઈનો ઉદ્ધાર મળે એ ગુનો ગણાનો દોષ તો આમત્પાત્રી વેશ્યાને ત્યાં આવ-જન કરના શુદ્ધત્વને માથે પગ એવો જ આશ્લેષ આવે

નિવેકની ખામી :

આથી કહેવું પડે છે કે માંમાદાગનું આવું મેદુરુ દૃષ્ટાન્ત મૂખી ‘ભગવાન શુદ્ધ’ અર્થને બેદુરો અથ જનતાની દેરામા આન્યો છે આજના વિશ્વને ન્યારે અદિસા અને સમભાવના શિદ્ધિતાની જગા છે ત્યાં શુદ્ધતા દયા અને કરુણાથી જનમનનું જીવન ઝગતી પેરીઓને બદલે ઉપરોગી થઈ પડે તેમ હતું એથી એના લેખક શુદ્ધ મે વાર માંમાદાગ કોઈ હતો એ પ્રમત્તો એ પુસ્તકમાંથી દાખ્યા દોન તો શુદ્ધતા જીવનમાં કેઈ ઝાખપ આવવાની હતી ?

પ્રથમ પુસ્તકમાં મૌન રહ્યા હશે અને પછી મદાવીરનો સાથ મેળવી એમણે હિંમત કેળવી હશે. આથી કહેવું પડે છે કે એમણે એ બંને મદા-પુરુષોની એ દ્વારા વગોવણી જ કરી છે. એ બંને અદિંસા મૃતિ પુરુષોનો આવો અણગમતો ફગેતો કર્યો જ ન હોત તો શું બગડી જાત ?

આથી જો એમણે એટલું જ ક્યું હોત તો સારું હતું કે “એક વાર કેટલાક જૈન લિખુઓ પણ ભયંકર દુષ્કાળને કારણે જીવન દકાવવા અર્થે માંસાદાર છોડી શક્યા નહોતા પણ પછી તરત જ એમણે વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી જગતમાં અનેક એવું ધ્યાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તો એનો દાખલો લઈ ભારતીઓએ-ખાસ કરી જોદ્ધ જન્મતે માંસાદારનો ત્યાગ કરવો જોઈએ અને એ રીતે જીવનના જીવનની દયા-કરુણાને અરિતાઈ કરવી જોઈએ.”

બાકી રાગિદ મુનિઓનો ઉદ્ધાર કરવા આપેલા એવા પાઠો એ વિધાનના નથી પણ ત્યાં અને કરુણાથી પ્રાપ્ત થતી આપેલા દોષ એ પાઠો ‘ઉદ્ધાર પાઠો’ બને છે કારણ કે એ સર્વકાલિક આત્માઓ નહોતી પણ ફસાયેલાઓ માટે આપેલી તત્કાલ પૂજની અપવાદિષ્ટ છૂટ હતી. બાકી જો એ પાઠો વિધાનના હોત તો-સર્વકાલિક આત્માઓના હોત તો-જૈન પરંપરા આજે પણ માંસાદારી જ રહી હોત તેમ જ અઘણાઈ વર્ગોમાંથી આવેલા એવા મેકડો મુનિ આચાર્યોની પણ શ્રદ્ધા સ્થિર રહી શકી ન હોત.

હતાં આશ્ચર્યની વાત છે કે ફસાયેલાઓને ખાવન કરવા માટે ઊંડાટી જૈન લિખુ પરંપરાની જ વગોવણી કરવામાં આવે છે. પણ જામેદાર અંધકાર વાદળ દરી ગયા પછી સત્યનો ભાનુ ઉદય પામશે ત્યારે જન્મત જોઈ શકશે કે જૈન પરંપરાની કલ્યાણ ભાવના-ઉદ્ધાર ભાવના કેવી ઉત્કૃષ્ટ કોટિની હતી ?

બાકી અમુક પતિત વ્યક્તિઓને કારણે આખો સંઘ કે પરંપરા

બ્રહ્મ ગણાતી નથી જ રી ને એવું જ હોત હોત તો તાત્રિમ પ્રસંગોને નામે વિનાસ ॥ અધમ બ્રહ્મચારીના બનતી ગમેના બૌદ્ધ લિમ્બુઓને કારણે બુદ્ધથી વહેતી આવેલી તમઝ લિમ્બુ પાપરા પણ તેવી જ હતી એમ કહી શકાય પણ એમ મૃતુ થોડું છે? આથી દહેતુ પડે છે કે દોશનીજ આ પ્રત્રિમાં વિવેક જાગવી શક્યા નથી

પ્રકરણ ૮ મું વિધાન પાઠો કે ઉદ્ધાર પાઠો ?

વિનોભાગ્યે હમણા જ એમ વ્યાખ્યાનમાં કહ્યું કે “મારા એક વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાની ટેવ પડેલી મેં એ જાણ્યું ત્યારે એને એનાનીને મ્યુ કે એમ તો તું જૂઠું બોલે છે વગા ગુપ્તનાને મગલુ ચોરી ને છેતરપિંડી પણ મેં છે તો બીડી પીતી હોય તો તું ખુશીથી પી પણ તે મારી પામે આવીને પી, પણ જૂ—ચોરીનું પાપ ન મરીશ એમ મહીને મેં એની પામે જ બીડી બામ્સ મગાવ્યા એને મારા પર વિશ્વાસ આ થો એથી મેં એને પ્રેમથી મ્યુ કે ‘ભને તું બીડી પી પણ થોડે થોડે ઓછી મરતો રહે’ પરિણામે પછી એની બીડી પીવાની ટેવ છૂટી ગઈ

શું આપણે એમ મરીશમ્મ જરા કે વિનોભાગ્યે એ વિદ્યાર્થીને બીડી પીવાનું વિધાન મ્યુ હવું ? એમનો આશય તો એને એમથી છોડાવવાનો જ હતા એથી ‘ભને તું બીડી પી પણ ઓછી મરતો રહેજે’ એ વાક્ય વિધાન નથી પણ તેના ઉદ્ધારનું હવું એટલે સતો મરતો એના ઉદ્ધાર માટે મહે કે ભને તને કીમ લાગે તેમ વર્ત, પણ આટલી મર્યાદા રાખજે અને એમથી પણ છૂટી જવાનો પ્રયત્ન કરજે તો એ વામ્ય વિધાન વાક્ય નથી જનતું પણ ઉદ્ધાર વાક્ય બને છે આખી બે એના કામગીરીના પાઠો વિધાનના હોત તો જૈન પરપરા પણ બૌદ્ધની જેમ માન્યાહાર તરફ જ ધસી જઈ ગઈ હોત

વળી પંડિતોએ એ પણ વિચારવું જોઈએ કે સિદ્ધાંત એટલું વસ્તુ કે અને આચાર બીજું વસ્તુ છે. સિદ્ધાંતને જીવનમાં જિનારવા માટે સમય અને શક્તિ મુજબ યુગે યુગે જે નવા પ્રયત્નો થતા રહે છે એથી બે જૂના આચારવિચારની આજ્ઞાઓ આજ્ઞાઓ ન રહેતાં ઇતિહાસ બની જાય છે અને એ સિદ્ધાંતોને પહોંચવા માટે ધક્કાના નવા આચાર-વિચારો એ સામયિક સત્યો બની રહે છે, કારણ કે પરિસ્થિતિ-સંયોગો તથા જનતાની શ્રદ્ધા રુચિ મુજબ એ સમયે સમયે બદલાતાં રહે છે. આથી જ્યારે નવા આચારો અમલમાં આવે છે ત્યારે એ સામયિક સત્યો બની રહે છે અને જૂના આચાર-વિચારો કેવળ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રોમાં સંગ્રહિત થઈ જાય છે. આ કારણે શાસ્ત્રોમાં નોંધાયેલા આવા પાઠો એ સનાતન સત્યો નથી પણ એ યુગની ઘટેલી ઘટના— ઇતિહાસ માત્ર જ છે. પણ એ ઇતિહાસ માટે જૈન પરંપરાને શરમનું કાર્ઝ જ કારણ નથી પણ ગર્વ છે. જોકે આધિમાંથી પસાર થવાને કારણે એને થોડી રજા મોંટી હતી. એક અંધારી વાદળી એના પર ઊતરી આવી હતી, પણ ઘડીના છૂટા ભાગમાં જ એણે અંધારા ઉભેથી નાખી ફરી પ્રકાશનો એવો તેજપુજ પાથર્યો હતો કે જેના પ્રકાશે સમગ્ર ભારતમાં જૈન પરંપરા એક નવી હવા—નવું વાતાવરણ સર્જી શકી હતી.

પ્રકરણ ૯મું દોષ એ પણ એક સદ્ગુણ છે

વિનોબાજીના શબ્દોમા કહીએ તો દોષ એ પણ એક મહાન ગુણ છે. દોષ ન હોત તો ગુણની કિંમત સમજાત પણ ક્યાથી ? પરાક્રમી પુરુષો પણ ક્યારેક દોષમા યેરાય તો છે જ પણ એ દોષમાથી જ ઉપર ચડવાનું એ અદ્ભુત સામર્થ્ય પેદા કરી લે છે. જેમ ગૌતમે અભિમાનને ઠાગણે સમ્યક્ત્વ અને મોહને કારણે કૈવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું તેમ, શન એટલી જ કે એ દોષ સમજવો જોઈએ અને સમજ્યા પછી ખટકવો જોઈએ અને ખટક્યા પછી દૂર કરવાના પ્રયત્ન માટે દૃઢ સંકલ્પ પણ પેદા થવો જોઈએ.

સિદ્ધ કાળ ભરે છે પણ એ પડેના એને બે કદમ પાછા હટવું પડે છે. બે કદમ પાછા હટ્યા વિના એ કાળ ભરી શકતો જ નથી. વીરવાન પગાક્રમી પુરુષો પણ આ જ રીતે જીવનના મહાન ક્યો કરી તો જાય છે પણ એ પડેના એમને પણ વિકૃતિ-અથા કે વિરોધના ઝાઝાવાનોમાથી ખસાર થવું જ પડે છે અને તો જ એમની શક્તિઓ-જનગૃહિ દોષ છે તો—પૂર્ણપણે ખીલી ભરે છે

અપાપાપુરીમાંથી વહેતું થયેલું મંગલ જરણું વિશાળ સંઘરો વિસ્તરવા લાગ્યું ત્યારે એમાં માનવ સદજ દોષો—નિર્બળતાઓ પણ પ્રવેશવા પામે જ. પણ નદીના કાંપની જેમ એ દોષમાંથી જ તેજસ્વી દતિદાસ નિર્માણ થાય છે. આથી જૈન સંપ્રદાયે મેળવેલો મહાવિજય એ એના દોષને જ આભારી છે એમ કહી શકાય. એટલું ખરું કે એ દોષના ત્યાગ માટે દૃઢ સંકલ્પ અને સતત ભગૃતિની પ્રથમ આવશ્યકતા રહે છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું

પ્રાપ્ત કરેલો રાષ્ટ્રવ્યાપી મહાવિજય

થયેલો પશ્ચાત્તાપ :

તેકે દુષ્કાળની આંધિમાં મુનિઓનો એક નાનો વર્ગ આદ્ય લાક્ષણો લાભ બ્રહ્મી રહ્યો હતો અને જૈન પરંપરાએ પણ એવાઓને કારણે ઠીક ઠીક મુંજવણ અનુભવી હતી, પણ જ્યારે ગુરુઓની સ્નેહ-કૃપાને કારણે એમને આવેલા દોષનું ભાન થયું ત્યારે એ માટે એમને શરમ ઉઠાવી, સાથે ચત્યતાભરી તેજહીનનાનો અનુભવ થયો. વળી પોતાની પ્રતિષ્ઠા પર પણ કાંપાફ ફરી વળેલી જોઈ. આથી એ જાગ્યા અને ઘોર પશ્ચાત્તાપના તાપે તપી વિશુદ્ધ થયા. વિશુદ્ધ તો થયા પણ માથે લાગેલું કલંક ખટકતું હતું. એથી એ કલંક ધોઈ નાખવા ગુરુઓની પ્રેરણાથી અનેક ગણા ઉત્સાહથી વીર્યવાન બની જે રોગમાં એ સપડાયા હતા એ રોગમાં કૂબેલાઓનો ઉદ્ધાર કરવાની એ અદ્ભુત ઝંખના સેવતા થયા. એમને મન એ જ સાચું પ્રાયશ્ચિત્ત હતું.

પ્રાયશ્ચિત્તની સાધના :

આથી કેવળ નિષ્કામ લાવે જનેતાનું નૈતિક ધોરણ જાણે

લાવવાના ભગીરથ પ્રયત્ન માટે એ કટિબદ્ધ થયા. પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ એમને ગગમી, શક્તિ અને હંક આપી ગયો હતો. આ કારણે એમનામાં અપ્રતિમ નીચતેજ ભભરાવા લાગ્યું. સમગ્ર ભારતનો ખૂણે ખૂણે ખૂંદી વળવાની મહેન્ટ સાથે એમના પગમાં કોઈ અનેરું બળ થતું ગતવા લાગ્યું. સાથે અજાનનામાં અટવાયેલી જનતાને નવપ્રકાશ આપવાનો અદ્વ્ય ઉત્સાહ પણ ગ્રહણી ગયો હતો. આથી એમણે જાતે જ પોતાની વ્યવસ્થા ગોઠવી લીધી અને જુદા જુદા સમુદાયે દેશના ભિન્ન ભિન્ન વિભાગોમાં પોતાને સમજાવેલા સ્થળો અમર સંદેશ પ્રચારવા નીકળી પડ્યા. અત્યાર મુખી પૂર્વમાં મગધ, દક્ષિણમાં કૌશાંબી, પશ્ચિમમાં થુણાવિમલ અને ઉત્તરમાં કોસલ-કુણ્ડાવાવિસલ મુખી જ આર્ધ દેશની મીમા ગણ્યાની ટોઈ (નિ. ગા. ૫૭૩૩) અમુક પ્રદેશ પૂરતો જ એમનો વિદાય હતો. નવા નવા દેશોનો અનુભવ નહોતો. મોટે ભાગે અજ્ઞાન, અજાન અને અમંદારી પ્રભુ વચ્ચે માર્ગ કરવાનો હતો. મુનિધર્મના આચારવિચારના પાલનનો પ્રશ્ન પણ મૂંઝવે તેવો હતો. ઉપરાંત માર્ગમાં ઉગ્રું પડાડો, વિચ્છાળ કાય નદીઓ અને અંધારી ગીચ અટવીઓ માર્ગ ગેઝી પડી હતી, પણ એ વીર મુનિઓનો સંકેપ દૃઢ હતો, મન મજબૂત હતું અને પગમાં સમગ્ર ધરતી ખૂંદી વળવાની નાકાત ભભરાઈ ગઈ હતી. એથી જુદા જુદા

વગેરે પ્રદેશો વટાવી એ અદિંસક મુનિઓની એક સેના દક્ષિણમાં
 ઊતરી આવી. સામે મુસ્લેલીઓના પદાડ અફળાતા હતા, છતાં થોડા
 જ સમયમાં વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે સમ્રાટોને પણ
 પોતાના ધર્મધ્વજ નીચે ખડા કરી દીધા. પરિણામે ત્યાં જૈન ધર્મ એ
 પ્રબળધર્મ થઈ પડ્યો. ‘આથી જગન્નાથપુરીના મહાનીર્ધની એ શ્રમણોએ
 સ્થાપના કરી. ભોજન ટાણે ઊંચનીચના બેદશાવોને આજે પણ ત્યાં
 ત્યાં જ ગણવામાં આવે છે. માનવસમાનતાના સિદ્ધાંતને વ્યવહારુ રૂપ
 આપવાનો યશ એ શ્રમણોને જ ફાળે જાય છે.’” (વાંચો વિવેકાનંદ
 ભા. ૧ પા. ૨૯૩)

પાછળથી એ સંસ્કાર વારમો પામેલા મહામેધવાદન મહારાજ
 ખારવેલનો પ્રકાશમાં આવેલો જ્વલંત ઇતિહાસ એ જૈન ધર્મનો જ
 અતિ ગૌરવવંતો ઇતિહાસ બન્યો છે. એણે ઉદયગિરિની ટેકરીઓમાં
 આવેલી હાથી ગુફામાં કોનરાવેલો લાંબો લેખ એ સમયના જૈન ધર્મના
 ઇતિહાસ પર મોટો પ્રકાશ પાથરે છે. જૈન ધર્મે ત્યારે ત્યાં ઊંડાં
 મૂળ નાખવાં માંડ્યાં હતા. પરિણામે પટણા પછી ત્યાં ખીલું મુનિ
 સમેવન હરવામાં આવ્યું હતું. જેમા લગવતીજનો ઉદ્ધાર કરવામાં
 આવ્યો હતો. એ સમેવનમા સેંદડો સાધુ-સાધ્વીઓ એકત્ર થયાં હતાં.
 પ્રાપ્ત કરેલો દિગ્વિજય :

ખીજ ખાલુ અનાય દેશ હોવાને કારણે શાસ્ત્રકથિત સાડી
 પચીસ અર્ધ દેશોમાં જેનું નામ નહોતું એ આનત અને લાટ દેશમાં
 (ગુજરાતમાં) ખીજને કાફલો ઊતરી આવ્યો. અહીં ત્યારે કોળી, બીહ,
 શક, દ્રણ વગેરે અનાય પ્રજાઓ જ વસતી હતી. આયોનો વસવાટ
 ત્યાં સુધી ખાસ થયો નહોતો. આવી અજ્ઞાન અને અસરકારી પ્રજા
 વચ્ચે ઊતરી આવી—ન ઊતરવાનું ઠેકાણું, ન ગોચરી પાણીની અનુ-
 કૂળતા, વિરોધનો કોઈ પાર નહી છતાં—એ બધી આપત્તિઓ સામે
 ઝઝૂમીને એમણે માર્ગ કર્યો. પ્રજા બિલકુલ અનાય હોવાને કારણે

પ્રયત્નમાં પ્રયત્ન વિરોધ અહીં થયો હતો પણ જેટલા પ્રમાણમાં વિરોધ ઉત્પન્ન હોય છે તેટલા જ પ્રમાણમાં વિનયસાધના પણ તીવ્ર બને છે એથી જેમ જેમ વિરોધ ઉત્પન્ન બનતો ગયો તેમ તેમ મુનિ એનો મક્ક પ પણ બગવાન બનતો ગયો સૌથી એમણે ભૂખી રહ્યું હતું પશ્ચિમમાં મેગે મા મેગેનો નિશ્ચય કરી મુનિઓ પણ તેટલી જ પ્રયત્ન તામતથી ઝૂમ્યા અને દિનબર દિન એ જ તા તથી આગળ વધતા રહ્યા સફળતા નિષ્ફળતા મળવા છતાં એમણે મિત્રોના એ જ સૌથીભાઈ સરસ્વતીથી એમની શિષ્ય પરપરાએ પણ એ જ મિશન આપુ નાખ્યું પશ્ચિમમાં અહિંસા, માસત્યાગ સરસ્વતિ અને પ્રાણી દયાનો પ્રયત્ન મત્ર ચૂલતો મરી એ મુનિઓએ જે બહુ મુશ્કેલીના એથી આજ સુધી શુદ્ધગત જૈન ધર્મનો અનુદ્ધિ મિ નો મની ટકી ગયું છે અહિંસા-પ્રાણીદયા, માસત્યાગ અને સત્યગ્રામિ મારે એની જે આજ સુધી જગતભરમાં પ્રતિષ્ઠા પ્રસાદી આવી છે એના મગમા એ વીગવલી મુનિઓની જ તપશ્ચર્યાઓ અને આત્મમર્મિનો ધર્માયા છે પાછળથી ઉદ્ભવેના અહીના ધર્મોએ પણ આ જ ભૂમિના સરસ્વતી પાન મરીને અહિંસાને જ પ્રાધાન્ય આપ્યું છે વિશેષ ગૌરવની વાત તે એ છે કે જે ભૂમિમાં એ મુનિઓએ ૧૧ પાકા નાખ્યા હતા એ શુદ્ધગતમાં નથી જાહેર રથો પર માસ-મ-છી વેચવાની દુકાનો કે નથી વેચાતી હોવા ન્યારે ભારતના અન્ય પ્રાંતોમાં તે એ સામાન્ય વસ્તુ છે આ બનાવે છે કે એ વીગ મુનિ વશનેએ પ્રભુમાં કેવું વીગ થતર મ્યું હશે? એ વતરને મગો શુદ્ધગત આજ પણ જગતનો એક પવિત્ર ખૂણો મનાતો રહ્યો છે

એ અદ્વિતીય મુનિ મેનાએ પેદા કરેલા અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે પાંચાધી શ્રીમાળ, લિન્નપાત્ર વગેરે શહેરોમાંથી હબરો વણિક કુટુંબો અહીં ખેંચાઈ આવેલા જેઓ આજ પણ ગુજરાતમાં સર્વત્ર સારી સ્થિતિમાં પથરાયેલા છે. શરૂઆતમાં એ મુનિઓએ-જે એક બારોડાને ચોપડે લખાગેલી નોંધ સાચી હોય તો માંડવ અને વડનગરને મેતાના કેન્દ્રો બનાવ્યાં હશે, અને આનંદમાં વિજય મેળવ્યા બાદ નર્મદા અને તાપી ઝોળાંગી સમગ્ર લાટ પ્રદેશમાં પથરાઈ ગયા હશે, ત્યાં એમણે ખંભાત અને ભરૂચમાં નવાં કેન્દ્રો સ્થપ્યાં હશે એમ એ શહેરોની પ્રાચીનતા તથા ઐતિહાસિક નોંધો ઉપરાંત શાસ્ત્રોમાં થયેલા એના ઉલ્લેખો પરથી દ્રષ્ટી શકાય છે.

પ્રગટેલા વિવેકાનંદો :

પ્રસિદ્ધ બંગાળી સંતોની જેમ દેશ-કુળાચારને કારણે કહેવાય છે કે સ્વામી વિવેકાનંદ માંસ-મચ્છી વાપરતા. આ એક જ દોષ ખાતર જે શૈદિક સમાજે એમને ફેંકી દીધા હોત તો જે પુરુષે ભારતના યુવાનોમાં ગમ્પૂલકિતનો જુરસો પેદા કર્યો હતો, દેશ-પરદેશમાં આર્ય-શૈદિક સંસ્કૃતિનો પ્રચાર કર્યો હતો તેમ જ આજે ૬૫ વર્ષ પછી પણ જેમના લેખો લાખો યુવાનોને પ્રેરણા આપ્યા કરે છે એવી સમર્થ શક્તિનો લાભ જ ભારત ખોઈ બેસત. કેટલીક બાબતોમાં એમનાથી પણ વિશિષ્ટ ગુણ ધરાવતા વીરચંદ ગાંધી કે એવા કોઈ જૈન વિવેકાનંદમાં આવો દોષ હોત તો શું જૈન સમાજ એમને ફેંકી દેત? સવાલ એ બિઠે છે કે જૈન સમાજમાં આવો એક વિવેકાનંદ પાક્યો છે?

હા, એક નહીં, બે નહીં પણ એકી સાથે મેંદડો વિવેકાનંદો પાક્યા છે. એક બંગાળી વિવેકાનંદ ભારતીય પ્રજામાં નવચેતના પૂરી છે પણ નજરે દેખાય એવા ચારિત્ર ઘડતરની દૃષ્ટિએ કેટલી સફળતા મેળવી છે એ એક પ્રશ્ન છે. પણ મેંદડો જૈન વિવેકાનંદોએ યા ગાંધી-

ઓએ તો જીવનની વિશુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે ભારતીય પ્રજાના ઉત્થાનનું સિમાવધને પણ અદ્દર લેણવણ જેવું જે મહાભારત કામ ક્યું છે એમને પ્રતાપે જ આપણા પુનિત ભારત દેશમાંથી માંસાહાર એકવાર નામગેય થયો હશે. જ્યાં બીજા બાલુ એમના પૂર્વજીવનના દોષને કારણે ચરમ અનુભવવામાં આવે છે એ કેવી વિચિત્ર વાત છે ! ને તેથી એમનો તેજસ્વી દત્તિદાસ અધ્યાગમા ગંધી એમની કેવી અવગણના કરવામાં આવી ગઈ છે ?

આ જ સમયમાં આજથી ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાં મહાત્મા માનીના હાથે બેબિયોનિયામાં અહિંસાવાદી ધર્મની સ્થાપના થઈ. એ ધર્મ ફૂલ, વનસ્પતિ અને ધાતુમાં પણ જીવ માને છે ને તેથી દોષ પણ જીવને મારવામાં પાપ માને છે. ઉપવાસનું પણ એ ધર્મમાં મહત્ત્વ છે. આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે મહાત્મા માની પર પણ જૈન ધર્મની જ અમર પટોચી હતી. તેમ જ ઈજિપ્ત સુધી પણ એની અસરો પટોચી હતી એવા પુરાવાઓ પ્રાપ્ત થતા જાય છે. ભારતના અવાજે આવેલા ઈશુખ્રિસ્ત પર પણ એમનો ગંડો પ્રભાવ પડ્યો હતો. પડિને તો એટલે સુધી હતું છે કે એ સિધ્ધમાંથી ઓચિતે જગન્નાથ-પુરી તરફ આજ્ઞા ગયો નહોત તો એ ત્યાં જ જૈન દીક્ષા પામી ચૂક્યો હોત.

“ દતિહાસવેતા પતિ સુંદરયાવજ્જે દિંદી ભાયામા ‘હજરત ઇસા અને ઇસાઈ ધર્મ’ નામનું પુસ્તક લખેલું છે તેના ૧૧૨ મા પાને લખેલું છે કે ઇશુ જૈન સાધુઓ પાસેથી ધાર્મિક શિક્ષા

લખ્યું છે તેના રક્ષા પાને નોંધ્યું છે કે મક્કામાં પણ જૈન મંદિરો હતાં.”

આ બધાં પ્રમાણો બતાવે છે કે એ કાળના સાધુઓ સમસ્ત ભૂમંડળ પર ફરી વળ્યા હતા. (‘જૈન સિદ્ધાંત’માંથી)

‘આર્ષકાવક’ નામે લેખમાં મુનિ શ્રી કલ્યાણવિજયજી પણ જણાવે છે કે

‘હિંદુસ્થાન બાહર ઝી જૈન સાધુઓંકા વિહાર હોતા થા’

આસામ વિશે કંઈ પણ માહિતી ઉપલબ્ધ થઈ શકી નથી. એમ છતાં ત્યાંના ધણાં ગામ નગરોનાં નામ તીર્થંકરોનાં નામ ઉપરથી પડેલા હશે એ આજ પણ જોઈ શકાય છે. એથી આસામનો ઇતિહાસ સંશોધન માંગે છે. પણ ૧૨ વર્ષના લખંકર દુષ્કાળમાં ધણા મુનિઓ ધર્માન-પૂર્વ તરફ ચાલ્યા ગયેલા એવી શાસ્ત્રનોંધને આધારે કદપી શકાય છે કે આસામ જેવા પ્રદેશમાં પણ એક કાળે જૈન ધર્મ ફાલ્સો ફૂલ્યો હશે. જનતા પર જામેલો પ્રભાવ :

આમ આ કાળમાં કોઈની પણ સહાય કે ઓથ વિના અને તે પણ નામ કે યશની ઇચ્છા વિના કેવળ જનતાનું નૈતિક ધોરણ જાંચું ચડાવવા એ મુનિઓ દેશના ચારે ખૂણે ફરી વળ્યા હતા તેમ જ હિંદબહાર પણ પહોંચી જઈ વિજયો પર વિજયો પ્રાપ્ત કરી એમણે એક પછી એક કિલ્લા સર કરવા માડ્યા હતા અને એ રીતે અહિંસા ધર્મના પ્રચાર દ્વારા જનતાની કાયાપદ્ધત કરી નાખી હતી. અને પછી તો એમના જોરદાર અને જોશભર્યા પ્રચારને કારણે એવી હવા જમી હતી કે ત્યારથી હિંસક યજ્ઞો જ બંધ પડી ગયા હતા અને સર્વત્ર ફેલાયેલા માંસાહારનું પ્રમાણ પણ ખૂબ ઘટી ગયું હતું. કેટલાક પ્રદેશોએ તો એનો ત્યાગ જ કર્યો હતો. જોકે કેટલાક ભાગોમાં ગાઢ સંસ્કારોને કારણે જનતા પૂર્ણપણે માંસાહાર છોડી શકી નથી. એમ છતાં એમાં દોષ તો છે જ એમ હવે તે માનવા લાગી હતી. આગ ભારતવ્યાપી

જોશભર્યા પ્રયાગને કારણે વેદધર્મ પર ન હુંસાય એવી યત્નદિંસાના ત્યાગની જિંદી ઊપ પડી છે. જેનો લોકમાન્ય બાવમંગાધર નિલકે પણ સ્વીકાર કર્યો છે. બૌદ્ધ દર્શનને પણ જૈન ધર્મે જગાવેલી આ નવી દશાથી પ્રભાવિત બની માંસાહારને થાપ માનવું પડ્યું તેમ જ એ સમયમાં હખાયેલા ‘લંકાવતાર’ નામના ગ્રંથમાં ભગવાન બુદ્ધને મુખે કહેવડાવવું પડ્યું કે “હે બિહુઓ ! હું સર્વ જીવ પ્રત્યે દયા-કરુણા ભાવથી જોનારો માંસાહાર કરી શકું ખરો ? માસ કોતુષ્ઠ બિહુઓએ જ મને માંસ ખાનારો દર્શાવી-વિનયપિટકમાં પણ એવા વિદ્યુત પાકો ધુસારી દીધા છે. બાકી હું સર્વ જીવો પ્રત્યે દયા-કરુણાભાવ દર્શવનારો માંસાહારને પ્રમાણી જ કેની રીતે શકું ? ” આમ લંકાવતાર પર પડેલો પ્રભાવ એ જૈન પંથની વિગુહિત અને ભારતવ્યાપી મેળવેલા મહાવિજયનું પ્રમળ પ્રમાણ છે.

સંપ્રતિનું આગમન :

સંપ્રદાયના પ્રસાગની અપેક્ષા જનતાના નૈનિક ધોગણને જિંસું ચલાવવાની જ જેમની કામના હતી એવા એ મુનિવંશની નિષ્કામ સેવાથી આકર્ષાઈને જ બૌદ્ધ જગતમાં ધર્મ સમ્રાટનું પદ પ્રાપ્ત કરનાર મહાગજ અગોક્તના પૌત્ર અને ઉત્તરધિકારી સમ્રાટ સંપ્રતિએ જૈન ધર્મના સ્વીકાર કર્યો હતો અથવા નો એમ કદી સંકાપ કે એ પીર મુનિઓના સંકલ્પનો જ એ પરિપાક હતો. એથી એના આગમન બાદ પણ જૈન ધર્મના પ્રચાર-પ્રસારને કીટ કીટ વેગ મળ્યો હતો.

મેકરો-હળંગે મહિ મનિઓ ભગવાને કાળે સંપ્રતિ જૈન ધર્મના દતિદાસમાં અમર બન્યો છે, પણ દુષ્ખની વાત છે કે જે મુનિઓએ સદેજ પણ યશની કામના વિના દેસ-પગ્ગેશમાં ધૂમી અપાર ચાનનાઓ-કાંટો-વિગેધો અને ઝંઝાવાનો વચ્ચે પણ અદ્ભુત પગક્રમ દાખવી જે ભવ્ય-ગૌરવશાળી અને તેજસ્વી દતિદાસ નિર્માણ કર્યો છે એમની એવી નોંધ સરખી પણ કોણે લીધે છે ?

કેવળ નિષ્કામ ભાવનાથી કરેલા કામ માટે એમને તો યશની કોઈ કામના નહોતી પણ આપણે આપણો ધર્મ બૂલ્યા છીએ, કારણ કે નથી ધર્મશાસ્ત્રોએ એમની નોંધ જળવી કે નથી ઇતિહાસે એમની નોંધ રાખી. ભારતના ઇતિહાસે સંપ્રતિની પણ આ જ કારણે બહુ કમ નોંધ લીધી છે. આમ છતાં ભારતમાં અદ્વિંસા, દયા, ત્યાગ, તપ, શ્રવન-ગુહિ અને વૈચારિક ઉદારતા ઉપરાંત માંસાહાર ત્યાગનું જે મહત્ત્વ છે એ મોટે ભાગે એ કાળના જૈન મુનિઓએ સિંચેલા સંસ્કારોનું જ ફળ છે પ્રગતિનું કારણ :

આથી કહેવું પડે છે કે જેમ જમીનની કળદ્રુપતા એના કાદવ કાપને જ આભારી છે તેમ જૈન ધર્મનો ભવ્ય અને ગૌરવશાળી ઇતિહાસ પણ એનામાં લાગેલા આ દોષને જ આભારી છે. એથી જ એનામાં અદ્વિંસા પણ માંસાહારનો દોષ ન ચોંટ્યો હોત તો જે પ્રચંડ શક્તિ, સામર્થ્ય અને સંકલ્પ એમનામાં ભભૂંડી ઊઠ્યો હોતો એ પ્રગટી જ ન શકત. અને તેથી વિજયો પર વિજયો મેળવી અદ્વિંસા ધર્મના પ્રસારને સમગ્ર ભારત વ્યાપી જે વેગ મળ્યો એનો પ્રસાર-પ્રચાર પણ કદાચ ન થયો હોત. આ કારણે માંસાહારનો ક્ષણિક દોષ નભાવવા ખાતર શરમનું કોઈ જ કારણ નથી. બિનદુર્ગવનું કારણ છે કે એને કારણે જ જૈન પરંપરામાં પ્રગતિનો એક પ્રચંડ જ્વેશ ઊઠ્યો હોતો, અને એને પરિણામે

યુગમાં તેમ જ પાછળના યતિયુગમાં તો લગભગ આખી સંસ્થા જ ગૃહસ્થ જેવી બની ગઈ હતી. જોકે અંદરનું ઝગદગતું વિશુદ્ધિનું મૂળ ખીજ એટલું પ્રગળા હતું કે એના પ્રકાશે જ અંધારા ઉગ્રેચાર્મ ગયા હતા. પણ એ સત્ય વસ્તુ પ્રગટ કરવામાં જૈન પરંપરાને સહેજ પણ થાકારો થતો નથી તો એ કાળના અદ્વિતીય મુનિઓ કે જે બિચારા કદી પચા જ નથી, એમને તો માત્ર ચક્રાતું જ કાપ કરવાતું હતું છતાં એમને માટે કેમ આજે આપણને સરમ ઉદ્ભવે છે ? અને એને કારણે ઉદ્ભવેલો આવો જ્વલંત અને ગૌરવપ્રદ ઇતિહાસ શા માટે સંતાડી રાખવો પડે છે ?

છતાં બનાવેલો ઉપેક્ષા ભાવ :

મૂળ વાત એ છે કે બ્રહ્મચર્યનાં શિખરો સર ક્યાં ન હોઈ અરણિક-નંદિયેલું જેવાઓનું ઉડુપન આપણને લગ્ય લાગે છે ત્યારે માંસાહારની બાજતમાં આપણે મો એ સો ટકા ઉચ્ચ શિખરો સર ક્યાં હોઈ એવા મુનિઓનું ઉડુપન આપણને આકર્ષી શકતું નથી. જોતકું એમના પ્રથમના દોષ પર જ આપણી દષ્ટિ ચોટીલી રહે છે. માનવ સ્વભાવ જ એવો છે કે પોતાનાથી આગળ વધેલાઓનું એ ગૌરવ ગીત ગાય છે. પણ પાછળનાઓનો ગમે તેટલો ભવ્ય પુરુષાર્થ અને પરાક્રમ હોય છતાં એ એની કિંમત આંખી શકતો નથી. આશ્ચર્યની વાત છે કે બ્રહ્મચર્યને તો ભગવાને એકાંતિક ધર્મ કહ્યો છે છતાં એક વારના વિચારીઓ પાછળથી પળતા રહ્યા છે: ન્યારે

પુસ્તકના પાના ૧૧૯-૧૨૦ પર મુનિઓએ સજ્જેલા આ ઇતિહાસ વિષે સારી એવી નોંધ લીધી છે. એઓથી લખે છે કે :

“ અશોકના પૌત્ર સપ્રતિએ દેવળ પોતાને આધીન રાજ્ય પ્રદેશોમા જ નહી, બલકે પોતાના રાજ્યની સીમાની બહાર પણ જ્યાં અહિંસક શયન વ્યવહારનું નામનિશાન પણ નહોતું ત્યાં અહિંસાની ભાવનાનો પ્રચાર કર્યો. અહિંસા ભાવનાના એ ઝરણાને વ્યાપકરૂપ આપવાનું કાર્ય નિર્ઘ્ન અણગારોએ જ કર્યું. તેઓ ભાગ્યના પૂર્વ-પશ્ચિમ, ઉત્તમ-દક્ષિણ જ્યાં જ્યાં ગયા ત્યાં ત્યાં જેમ શકરાચાર્યે ભારતના ચારે ખૂણાઓમા મહોની સ્થાપના કરીને બ્રહ્માદૈતનો વિજય મ્થલ રાખ્યો હતો તેમ એમણે અહિંસા દૈતની ભાવનાના વિજય સ્થંભો રાખ્યા હતા.

અહિંસા પ્રચારક એ મુનિ સંપ્રદાયે પોતાના કાર્યમા એટલી પ્રગતિ સાધી હતી કે જેની અસર મહાન સમ્રાટો મુઘી પણ પહોંચી હતી તે તેથી જ એમણે એ કાર્યને વેગ આપવામા મદદ કરી હતી તેમ જ સામાન્ય પ્રજા પણ રુચિભાવ ધરાવી એ અહિંસા તત્ત્વને સ્વીકારવા લાગી હતી અને તેથી જનતા અહિંસાની આવી ઘોષણા કરનારા ગણઓને માન આપતી થઈ હતી આમ એ કાળમા જૈન ધર્મના પ્રચારને જે ભારે વેગ મળ્યો એમા એ વીર મુનિઓની તપશ્ચર્યા અને પ્રચાર મહત્ત્વનું જ અતૂટ બળ પુરાયુ હતું.

વાચકો જોઈ શકો કે ભગવાનના નિર્વાણ બાદ લગભગ ૨૦૦ વર્ષ મુઘી જે જૈન ધર્મ મોટે ભાગે મિહાર અને મિહારની આબુ-બાબુના પ્રદેશ પુરનો જ મીમિત બની રહ્યો હતો એ પ્રબળ હુંકાર કરી ઊઠ્યો, જાગ્યો અને ભારતના એક ખૂણાથી બીજા ખૂણા મુઘી પ્રસરી જઈ સમગ્ર દેશને એણે ખળભળાવી મૂક્યો એની પાછળનું બળ માંસાહારના આવેલા અદ્વિપદાયને કારણે પ્રગટેલી જાગૃતિનું જ હતું.

આ નિબંધનાં પાનાં વાંચી એક વિદ્વાન મુનિશ્રીએ મને જણાવેલું કે સંપ્રતિએ જ એવા બનાવરી સાધુઓને ગૃહસ્થોમાંથી તૈયાર કરી ધર્મપ્રચાર માટે ભારતના કિત્તે કિત્તે ભાગોમાં મોકલ્યા હતા એવું પણ ન શાસ્ત્રમાં આવે છે. જો આ કથન બરાબર હોય તો બનાવેલા વેશધારી મુનિઓને બદલે વિશુદ્ધ ચચેલા એક વારના એ વેશધારી મુનિઓ હતા. એમ કહેવું એ જ યથાર્થ લાગે છે, કારણ કે અંદરથી રંગાયા વિના ખીજીને રંગી શકાતા નથી, પોતે જામ્યા વિના ખીજીને જાણી શકાતા નથી. છતાં આનંદની વાત છે કે આમ જંગેલા જૈન મુનિઓએ જ કરેલા ધર્મપ્રચારની વાત ખીજી રીતે પણ શાસ્ત્રોમાં ઊતરી છે એ ઊમદું આ પ્રકારના મંતવ્યને વધુ પુષ્ટ કરે છે. અનાય દેશોમાં જૈન મુનિના આચાર દેવી રીતે પાળી શકાય એવી પાછળથી બંધાયેલી નિબંધ મનોદસાને કારણે આ વાત ખીજી રીતે મૂકવામાં આવી હોય એ વિશેષ સંભવિત લાગે છે, પણ જંગેલા વીરવાન મુનિઓ માટે એવો ભય રાખવાની કશી જ જરૂર હોતી નથી. જૈનશાસ્ત્રોનાં પ્રખર અધ્યાસી અને સંશોધક મુનિશ્રી કલ્યાણ-વિજયજીએ પણ અનાય દેશોમાં અને તે પણ ભારત બહાર જૈન-મુનિઓના ત્રિહારને પ્રમાણભૂત ક્યાં નથી માન્યો ?

પ્રકરણ ૧૧ મું

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનો આધાર

આપણે જોઈ ગયા કે શકાશીન પાઠોના અર્થો પડિનોએ માસ પરક ય્યાં છે, જ્યારે પરપરાગત લોકોએ વનસ્પતિપરક ક્યાં છે મોટે ભાગે તો એ બધા પાઠો દ્વિ અર્થક હોઈ પરપગની દૃષ્ટિએ વનસ્પતિ અર્થ સૂચનનારા છે, જ્યારે નિર્મળ સાધમે માટે અપનાદૃપ હોઈ ઉદ્ધાર પાઠો છે આથી મે મહેના મિચારોએ ફોરી કપના નથી પણ યુગપ્રભાવક શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનો પણ એને ટેકો છે એમ સહેજે કંપી શકાય છે

ભદ્રાદુસ્વામી કે શ્રી સ્યુન્નિભદ્રજીને ખચર જ નહોતી.

શ્રી ભદ્રાદુસ્વામીએ જ્યારે આ બધી બીના જાણી તેમ જ મુનિઓના આચાર માટે નવી આગાઓ નિર્માણ થયાની વાત સાંભળી ત્યારે એમણે એ આગાઓ, જિભા કહેતા નવા અર્થો તથા પતિન મુનિઓને ક્રમે ક્રમે ચક્રવર્તી આપેલા અપવાદના પાઠો વગેરેને સંમતિ આપી હશે એમ સૂઝે છે કદાચ. છે, કારણ કે એમણે પણ એ જ વિચારો વ્યક્ત કર્યા છે—એટલું જ નહીં, એમણે પોતે પાછળથી રચેલા કદપચરમાં પણ એ જ વિચારોનું લાંબુ કદ્યું છે. એમાં એમણે પૂર્ણ સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યું છે કે —

પાઠ ૯ મો

વાસાવાસં દાવે મંતે પાઙ્ગિાદે દિ મંતે એવં મં કપ્પદ દાવિત્ત
 એ વિ પટિગારિત્ત એ વિ હદ્ધાણં આરુમાણં વલિય સરીરાણં કમાઓ
 મયરસ વિગદ્ધઓ અમિકમ્પણં અમિકસ્તણં આહારિત્તણં તંજહા ૧ રીરં ૨ દર્દિ ૩
 નવળીજં ૪ સંપિ ૫ તિલું ૬ ગુહં ૭ મહુ ૮ મજ્જં ૯ મંથં — વાસાવાસં પજ્જો-
 સવિયાણં અન્થે ગદ્ધયાણં એવ હુત્ત પુસ્યં મવતિ અહો મત્તે ૧ ગિલાણસ્ય ૧
 સે અવપ્પજા ૧

મુનિએ જો તે હૃદયુષ્ટ હોય, શરીરે બળવાન હોય, તો તેણે આ નવ વિગર્હો જોવી કે દૂધ, દહીં, માખણ, ઘી, તેલ, ગોળ, મધ—મદિરા અને માંસ—ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવી. આશ્રામાં તો ન જ વાપરવી ‘તરુણ હોવા છતાં રોગને કારણે કે નિર્બળતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપવાદ દશામાં એણે એ વસ્તુઓ વાપરવી. બાકી નહીં.

આમ એ વસ્તુઓ ઘડીએ ઘડીએ ન વાપરવાનું કહેવા પાછળ હેતુ તો એ જ હતો કે એવા મુનિઓએ શરીર બળવાન અને તંદુરસ્ત હોવાને કારણે વિગર્હો લેવાની જરૂર ન હોય છતાં જો સ્વાસ્થ્યસાચળગેલી હોય તો ધીરે ધીરે એમાંથી છૂટી જવું જોઈએ.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનું આ કથન આપણા નિર્ગંધના ભાવને પૂર્ણ-પણે વ્યક્ત કરે છે. એટલે જ એમણે સ્વાદસાવસામાં ક્રમચેત્તાઓ માટે ધીરે ધીરે છૂટી જવા અર્થે જ આવો અપવાદ માર્ગ ખુલ્લો રાખ્યો છે. છતાં એમાસમાં એનો પ્રતિબંધ મૂક્યો છે, જ્યારે રોગી કે નિર્ગંધ માટે તો એમાસમાં પણ અપવાદિક છૂટ આપી છે. તેરી જ રીતે (નિ. મા. ૩૧૭૦ ચ) પણ જણાવે છે કે રોગ શમન ન થાય તેમ હોય તેવા રોગમા જ એ લઈ શકાય-ગ્રાહી નથી.

આમ છતાં મહાવિગર્ભો અપવાદને કારણે લઈ શકાય એમ ન કહેતા મોઘમણે નવરસ વિગર્ભો વારે ધડીએ ન વાપરવાનું કહ્યું છે, એનું કારણ એ છે કે એમ કહેવા જતાં એક ખૂરો આદર્શ પેના થઈ જાય.

ધણાને આ પ્રશ્ન મૂંઝવે છે કે દૂધ-ધી તો હીક પણ શુ મઘ-માસ લેનાથી રોગ કે નિર્ગંધતા હટતી હશે ? કે પછી લાક્ષણિક મુનિઓએ એવું બહાનું આગળ ધર્યું હશે ? સભવ છે કે કેટલાકે એવું બહાનું ધર્યું પણ હોય. પણ એકદર રીતે જેતા એમા તથ્યાસ હોવાનો સભવ છે.

ઉત્તરોત્તર વિકાસની દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો ભવિષ્યનું જગત ને અહિંસાને માર્ગે આગળ ધપશે તો એ એક દિવસ દૂધનો પણ ત્યાગ કરશે, કારણે કે એ વનસ્પતિ તો નથી જ. પ્રાચીન કાળમા ભગવાન ખુદનો ગિધ્ય દેવદત્ત દડક વનસ્પત્યાહારી હતો. એણે તથા એના સઘે દૂધ અને દૂધની બનાવટનો પણ ત્યાગ કર્યો હતો. આજે પશ્ચિમના દેશોમા ગ્રાહકહારીઓનું પ્રમાણ વધતું જાય છે. પણ એમા ઇન્ડો-ચીના શાકાહારીઓ તો દૂધને પણ એનિમલ પ્રોડક્ટ (animal product) કહી માસાહારની કોટિનું ગણે છે આથી ગ્રાહકાથી એવા શુભવાળું દૂધ મળે તેવા વૃક્ષોની તેમણે રોધ કરી છે. અને 'મોટો' નામના નિસર્ગોપચારી એક્ટરે તો આવા વૃક્ષો વાવવાની પણ શરૂઆત કરી દીધી છે. પણ આપણે આજે જ ને દૂધનો ત્યાગ કરીએ તો

આપણા આરોગ્ય પર અસર થયા વિના રહે જ નહિ. ગાંધીજીએ દૂધનો ત્યાગ કર્યો હતો પણ દૂધ વિના આરોગ્ય પ્રાપ્ત થાય તેવી કોઈ સંભાવના જ નહોતી ત્યારે એમણે બકરીના દૂધનો અપવાદ સ્વીકારવો પડ્યો હતો. તેમ એ કાળમાં પણ સેંકડો પેઢીઓના સંસ્કારો હોઈ એવાં કુટુંબોમાંથી લિસ્ટુ સંધમાં જોડાયા હમ્મનારાએને એ અંગે ભારે યુરુપાર્થ કરવો પડ્યો અને તેમાં સ્થિર થયા બાદ જ એ સંધમાં જોડાતા. પણ કુષ્ઠાગના સમયમાં એ વ્યવસ્થા તૂટી પડી હોઈ એવી સાધના સાધ્યા વિના જ ઘણા સંધમાં ધૂસી ગયા હતા, જેથી પૂર્વ-સંસ્કારોને કારણે શુદ્ધીકરણની કડકાઈ આવી ત્યારે ઘણાની તબિયત પર અસર થયા લાગી દશે અને એટલે જ પાકોમાં કે આચારોમાં ગુરુઓએ ઉદાર દષ્ટિ રાખી દશે, કારણ કે એ દ્વારા એમને તો એમના દિક્ષમાં પ્રવેશ કરી એમને ચિશુદ્ધ કરવા હતા. અને એ રીતે પોતાના પ્રિય શિષ્યોને સાધકપદેથી મુનિપદે પહોંચાડવા હતા. બાકી ગુસ્સો કરવાથી કે ધક્કો મારવાથી રોગ કંઈ હટતો નથી એ એ બરાબર જાણતા હતા. પણ ૨૫૦૦ વર્ષોના સંસ્કારોને કારણે માંસની વાત સાંભળતાં જ આપણે અકળાઈ જઈએ છીએ ને તેથી કોઈ એવો સામ્રાધાર રજૂ કરે છે તો એના પર જ રોપ લિનારીએ છીએ. પણ જો એ ગુરુઓ આપણી જેમ અસહિષ્ણુ બની ગયા હોત તો એમણે પાછળથી સમગ્ર ભારતના ખૂણે ખૂણે વિહરી માંસાહારી કોમોની કોમોને જૈનદીક્ષા આપી ધીરે ધીરે એમને ચડાવી હતી, એ ઉત્થાનનું મહાકાર્ય એ કરી શકે જ નહીં.

આજે વંદિતા સૂત્રની ૨૦ મી બાથા મજ્ઞમિજ મંસમિજ જે મદ્ય-માંસના લાગેલા અતિચાર અંગે ગેજ પ્રતિક્રમણમાં જોડવામાં આવે છે એ શું બતાવે છે ? એ એ જ બતાવે છે કે માંસની સ્વાદશાસ્ટ્રમાં ફસાયેલાઓને બહાર લાવવા ગુરુઓએ કેવી સહિષ્ણુવૃત્તિ અને ધીરજથી કામ લીધું દશે ? આજે તો મદ્ય-માંસનો કોઈ પ્રશ્ન જ નથી. એનું નામ જ આપણે સાંભળી શકતા નથી. પણ એ ગુરુઓએ

એ યુગમાં બતાવેલી ભવ્ય ઉદારતાનું જ એ ગાથા દ્વારા
રેખા સ્મરણ કર્યામાં આવે છે.

એક બીજી દૃષ્ટિએ વિચારીએ તો જે પુરુષોએ આપણા માટે
વ્યવહાર સુનલ ધોરી માર્ગ બનાવી આપ્યો છે, એમણે એ અભેદ
જગતો સાફ કરના, ઝાડી ઝાખરા દૂર કરવા, કાગ-મકરા કાઢી નાખવા
કેટલો પુરુષાર્થ બેસ્યો હશે ? ને એમ કરવા જતા એમના પગમાં શગો
નહી ભોમર્ષ હોય ? કાટા-કાખરા નહી ખૂંચ્યા હોય ? ઝાડી-ઝાખરા
આથી શરીર નહી ઉઝરડાઈ ગયું હોય ? જતા એમ માનવું કે એ પણ
આપણી જેમ જ ઝાખથી સરન રીતે એ માર્ગ પર દોડતા હતા તો
એ આપણી સમજની ખામી બતાવે છે ખરી રીતે તો ગાઢ ધુમ્મસ
વચ્ચે ઘેરયેના સૂર્યની મહત્તા તો એ બધા અધાર વાદળહગની નન-
મગશ પાંચરવામાં છે તેમજે મુનિઓની મહત્તા પણ આના જ
મારણે છે

ગાંધીજી સુન્નત વનખત્યાહારી હતા એમના આશ્રમમાં માસા-
હારી લોકોને પણ સુન્નત વનખત્યાહારી બનીને જ ગડેવું પડતું આમ
છતા અમ્હુનગદાગ ખાનની પુત્રીને માસ પિના ચાનતું જ નહી તરત જ
એની તમિયત પર અસર થતી આથી માનવ અદિસાને પ્રાધાન્ય
આપનારા ગાંધીજી એને એક મુસ્લિમ મિત્રને ત્યાં માસ ભોજન માટે
મોકલી આપતા તેમ ગુરુઓએ પણ ખૂબ જ ઉદાગતાપૂર્વક કામ લીધું હતું

આથી હરકોઈ પ્રશ્ન આજની દૃષ્ટિએ નહી પણ તે તે સમયની
દૃષ્ટિએ જ વિચારવો જોઈએ સાથે એ પણ ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી
છે કે એ કાળની કેટલીક વાતો આજે ન ચાને

બદલાતું પ્રામાણ્ય :

उत्तरोत्तर ऋषीणाम् प्रामाण्यम्

આપણી આય પરપરામાં એ સ્તીકારવામાં આવ્યું છે કે સના-
તન સિદ્ધાંતો બની ન શકાય પણ આચારવિચારો-વિધિવિધાનો તો

સમય-સંયોગાનુસાર જલદવા જ પડે. આ કારણે પૂર્વના યુગપ્રધાનોની અપેક્ષા પાછળના યુગપ્રધાનોનું જ વચન પ્રમાણુમૂલક મનાય. જેમ આજે કેટલીક આજતોમાં આપણે કાઢકાચાર્યની અને કેટલીક બાબતોમાં આર્યરિદિન સુરિની આજ્ઞા નીચી છીએ તેમ. હરેક યુગપ્રધાનને પોતાના યુગનો પણ વિચાર કરવો પડે છે. આ કારણે શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીની સામે અમુક પરિસ્થિતિ હતી. એથી એમણે નવ વિગર્ધઓ માટે મર્યાદિત છૂટ મૂકી. પરિસ્થિતિ જલદાર્થ મર્થ ત્યારે પછીના યુગપ્રધાનોએ ચાર મહા વિગર્ધઓ માટે અપરાસ્ત વિગર્ધઓ કહીને (નિ. ચૂ. ગા. ૩૧૬૭-૬૮) સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ મૂક્યો. આજે આપણે પાછળના યુગપ્રધાનોની આજ્ઞા નીચે હોઈ કોઈને હવે એવો અપવાદ ન મળી શકે. વળી એ જ મહર્ષિઓએ એ પણ આજ્ઞા આપણને આપી રાખી છે કે દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવ જોઈ પરિવર્તન કરવાની જરૂર લાગે તો બિશ્વ સંઘ એકત્ર થઈ પટ્ટકો દ્વારા વિધિવિધાનોમાં પરિવર્તન કરી શકે છે. પણ કોઈ પ્રશ્નમાં પોતાની વાત સાચી હોવા છતાં ચાકી આવતી આજ્ઞાનો ભંગ કરવાનો કોઈને પણ અધિકાર નથી. જો આ પ્રશ્ન બરાબર સમજાય તો શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામીનું કથન એ સમય માટે કેવું યોગ્ય હતું અને જરૂરી પણ હતું એ સહેજે ધ્યાનમાં આવે. પણ આપણે હરેક પ્રશ્નને બદલ પૂર્વગ્રહથી જ જોઈએ છીએ અને એટલે જ આપણે સત્ય રહસ્ય સમજી શકતા નથી.

પ્રકરણ ૧૨ મું શાસ્ત્રો વિષે બાંધેલી કલ્પના

પણ પૂછે છે કે ‘પતિતોનો ઉદ્ધાર કયો એ તો ગૌરવની વાત છે. પણ આવા પાઠો મળ્યા આગમ ગ્રંથમાં જ હોય ત્યાં કયા મોટે આપણે માંસત્યાગની વાત બીજાને ગળે ઊતારી શકીએ ?’

આપણે પાછા કદી ગયા છીએ કે ‘જૂની આચારવિધિઓ ઇતિહાસ બની શાસ્ત્રમાં સંગૃહીત થઈ જાય છે અને નવી વિધિઓ નિર્માણ કરી પડે છે. ૨૫૦૦ વર્ષના ઇતિહાસમાં તો આવું હમેશા બનતું જ આવ્યું છે.

તો પ્રશ્ન એ બેઠો છે કે ‘જો ૧૬૦ વર્ષ બાદ નવી વિધિઓ લખી પડી છે તો આજ સુધીમાં તો એની કેટલીયે આવૃત્તિઓ કાઢી પડત, પણ એમ બન્યું છે ખરું ?’

‘નથી બન્યું એ હકીકત છે, કારણ કે નવું આચારાગ લખવા જેવા સમર્થ જ્ઞાનીઓ—પૂર્વ ધરોનો પાછલા સમયમાં એકીસાથે યોગ ન સાપડો હોઈ મળ્યા આચારાગને જ આધાર બનાવી જરૂર પડી ત્યારે પટ્ટકો દ્વારા આપણે સુધારાવધારા તો કરતા જ રહ્યા છીએ.

બાકી આચારાગનો દ્વિ. શ્રુતચક્ર એ કોઈ ધાર્મિક તત્ત્વજ્ઞાનનો—દ્રવ્યાનુયોગનો ગ્રંથ નથી. પૂર્વાચાર્યોએ પણ એને ચરણકરણાનુ-યોગમાં જ મૂક્યો છે.

આમ છતાં આવા પાઠો ન ગમતા હોય તો જેમ નિર્ણય એક કાળે આચારાગની પત્તી ચલિકા ગણાતી હતી છતાં એને અલગ

કરવામા આવી છે તેમ હિં શ્રુતસ્થ જોનુ નામ જ અમશ્રુત સ્થ
છે એ પાછળથી ઉમેરાયેની મૂનિમઓ હોઈ એને પણ સ્વતંત્ર અથ
રૂપે અનગ કરી શકાય

સાથે એ પણ કહેનુ જરૂરી નાગે છે કે પ્રથમ શ્રુતસ્થ જોનુ
મળ નામ આચાર શ્રુતસ્થ હતુ એમા પાછળથી ૨ મૂનિમરૂપ અમ
શ્રુત વિશેષ સ્પષ્ટતા માટે ઉમેરવામા આવેનો છે એમ આચારાગની
દીપમા જ જણાવેનુ છે વળી પાછળથી નખારેલી ૪ મૂનિમઓમાની
૨ મૂનિમ આચારાગ પાછળ અરે ૨ મૂનિમ દસવૈમલિં પાછળ
જોડી દેવામા આવેલી હોઈ આજ કાળમા સ્થવિગેએ એની ગચના મ્તી
હતી એ પણ આથી મિદ્ધ થાય છે

મૂળ વાત એ છે કે પ્રાનીન આચારવિધિઓની અપેક્ષાએ
આજે ધણી બામતોમા મીં મીંક પગિવતન—પૂર્ણવાયેની આરાધી—
થતુ તુ છે જેથી જૂની આચારવિધિઓ જેમ દતિહાસરૂપે શાસ્ત્રો
મા સમહાર્થ રહી છે તેમ આવા પાકો એ પણ જૂનો દતિહાસ જ છે,
કે જે દ્વારા આપણે બંધ પ્રગતિ સાધી રહ્યા હતા બાકી આજે
એ વિધિવિધાનોથી ગર્હ જ મતનમ નથી

પ્રકરણ ૧૩ મું

વહેમી માન્યતાઓ અને ધર્મઘેલછાઓ

જગતના લગભગ બધા જ ધર્મોના મૂળભૂત તત્ત્વો સમય જતાં એની અવાતર શાખાઓમાં પરિવર્તન પામી ગયા છે, ન્યારે એક માત્ર જૈન ધર્મ જ એવો એક ધર્મ છે કે લગવાન મહાવીરે તત્ત્વનું જે સ્વરૂપ પ્રરૂપેનું એમાં કિચિત્માત્ર પણ ફેરફાર થયો નથી.

શ્વેતાશ્વર-દ્વિગંબજ શાખાઓ એકબીજાના શાસ્ત્રોને પ્રમાણભૂત માનતી નથી છતાં મૂળભૂત તત્ત્વ માન્યતામાં બધી જ શાખાઓ એકરૂપ જ છે, જે જૈન ધર્મ માટે એક વિશેષ ગૌરવની વાત છે. જૈન ધર્મ આજે અનેક મત-પથ-ગચ્છ કે ફિરકાઓ વચ્ચે વહેચાઈ જવા છતાં એમના વચ્ચે જે કંઈ ભેદ છે તે વિધિવિધાનો કે માન્યતાઓ અંગે જ છે, છતાં એને અંગે પણ કહેવું જરૂરી લાગે છે કે જે જે કંઈ અન્ય વાતો શાસ્ત્રોમાં સમ્રહાઈ ગઈ હોય એ બધીને ચગર વિચારે જિનભાષિત ધર્મ માનવાની જે આપણે શ્રદ્ધા પોષતા હોઈએ તો તે એક પ્રકારની ધર્મવિવ્રજા જ છે એથી ન્યારે આપણે આ પ્રશ્ન વિચારવા એમ છીએ ત્યારે આ દશમાં પાઠ વિષે પણ કેટલીક સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર લાગે છે.

પાઠ ૧૦ માં

એ પાઠ સ્વયંચંદ્રપ્રસ્તુતિના ૧૦ માં પ્રાણુતના ૧૭ માં પ્રતિપ્રાણુતમાં આવેલો છે જે આ પ્રમાણે છે

તા કહતે મોચળ આહિતે તિ વદેજ્ઞા । તા एते क्षिणं भङ्गावी,
साए न कखताणं कतियाहि...

दहिणा भोच्चा कज्ज साहेति.....

.....भरणीं हि तिल तन्दुल्यं भोच्चा कज्जं साहेति इति ।

શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવાન મહાવીરને પ્રશ્ન પૂછે છે કે, “હે ભગવન ! કાયાંસિદ્ધિ માટે પ્રયાણ કરવામા કેવી માન્યતાઓ છે ?”

ભગવાન જવાબ આપે છે કે, “હે ગૌતમ ! રાહિણી નક્ષત્રમાં જુલુ, ઉત્તારાકાશ્યનીમા પશુનુ, મૃગશીર્ષ નક્ષત્રમા મૃગનુ, અશ્લેશામા ચિત્રક મૃગનુ, પૂર્વાકાશ્યનીમા મેદાનુ, ઉત્તારાબદ્રપદમા સ્વરનુ, રેવતી-મા જલથર મચ્છનુ અને અશ્વિનીમા જનનુ માસ ખાઈ યાત્રા કરવાથી કાયાંસિદ્ધિ થાય છે”

જે ભગવાન મહાવીરે દેવ, દેવી, ધર્મ કે ઈશ્વર સુધ્ધાની કૃપા-યાચનાનો ઇન્કાર કરી કેવળ પુરુષાર્થ પર જ ભાર મૂક્યો છે અને સુખદુખના કાગ્નિરૂપ કર્મનો મહાસિધ્ધાત પ્રત્યાપિત કર્યો છે એ પુરુષ કાયાંસિધ્ધિનુ ફળ સુખદુખના કાગ્નિરૂપ કર્મ-આગ સાથે નહીં જોડતા હતા હતા માસભોજન સાથે જોડે એના એ એક સામાન્ય વહેમી માણસ હતા કે એ આવું કહે ?

મૂળ વાત એ છે કે શ્રી ગૌતમસ્વામીના પ્રશ્નનો ભગવાને વાગેયો આ જવાબ તો કેવળ લોકોમા કેવી કેવી માન્યતાઓ આપે છે એ બતાવવાનો જ ઉદ્દેશ છે ઉપરાંત પ્રજા-માનસમા વલ્ખાઈ ગયેના એ પ્રકારના વહેમો-અધ્યક્ષાઓ તથા ખોટી માન્યતાઓનુ જ્ઞાન કરાવી એમાંથી પ્રજાસમૂહોને ઓગાવના માટે ગૌતમને જાગૃત કરવાનો પણ આશય રહેલો છે બાકી ભગવાનની પોતાની માન્યતાઓ તો આ પ્રશ્ન જ નથી, કારણ કે ભગવાનની અદ્વિત્ય વિચારધારા અને કર્મના મહા-સિદ્ધાંત સાથે એનો સંદર્ભ પણ મેળ ખેસી શકે તેમ નથી એ તો અજૈન કુટુમ્બમા જન્મેલો એક સામાન્ય માનવી પણ સમજી શકે છે.

અને ને કાર્યસિદ્ધિનું ફળ આવા સહેવા માર્ગથી પ્રાપ્ત થતુ હોત તો જપ-તપના કષિન માર્ગની જરૂર જ શી રહેત? એટલે ભગવાને તો કેવળ લોકોમા કેની માન્યતા પ્રવર્તે છે એનું જ કથન કયું છે.

નેકે ભય કર કુષ્ઠાળ, પાછળનો આક્રમણકારી યુગ તેમ જ ત્રિરોધીઓએ અથલઝરે સળગાવી દર્ કરેલો વિનાશ—એ બધાને કાગળે આ પાઠ અંગેની ટીકાઓ—ટીપ્પણીઓ તથા પૂર્વાપર સંબધ બનાવતી પ્રસંગ કથાઓ ધણી ખરી નષ્ટ થઈ ગઈ છે પણ એનો હેતુ—અર્થ વગેરે મુખપર પરાએ જળમાઈ રહ્યા હોઈ એ કાળના લોકોની કેની કેની માન્યતાઓ હતી એ આપણે ગુરુગમ દ્વારા જાણી શકીએ છીએ શાસ્ત્રોમા તો શબ્દો હોય છે પણ એનો વાસ્તવિક અર્થ તો પૂર્વાપર સંબધ મા ટીકાત્રયોથી જ જાણી શકાય છે અને એના અભાવે કા તો ઉધડેની પ્રજા કા તો ગુરુગમથી એ સમજી શકાય છે. ગુરુગમનું મહત્ત્વ :

શ્રી મ્યૂનિભદ્રજી શ્રૂતકેવળી ગણાય છે. છે'ના ૪ પૂર્વના શબ્દો તો એમની સામે જ દતા, છતા ગુરુગમ વિના એ અર્થ નહોતા ખેસાડી શક્યા જેથી ૪ પૂર્વો વિચ્છેદ મયા તો આપણુ જ્ઞાન તો નહી બરોબર છે એથી ગુરુગમ વિના શાસ્ત્રરહસ્ય સમજી શકાતુ નથી આગમે સામાન્ય ગૃહસ્થો કે મુનિઓને ન વાચનાનુ ફરમાન પણ એટલા જ માટે છે, નહિ તો એ બધુ જ બાકી મારી ધર્મશ્રદ્ધા જ ગુમાવી બેમે

પણ સદ્ભાજ્યે સચાર્ણ રહેલી અર્થપર પરાને ધારણે આપણે આ પાઠનુ રહસ્ય જાણી શકીએ છીએ શ્રી વિજયચંદનભસૂરીશ્વરજીએ પણ આ પાઠનો હેતુ લોકમાન્યતા શી હતી એ બતાવવાનો જ છે એમ કયું છે (શાસ્ત્રો કી અસંગત બાતે, પાનુ ૧૮૯) તેમ જ એક પ્રસિદ્ધ આચાર્ય મહારાજે પણ આનો અર્થ સમજાવતા મને કહેલુ કે જેની પાછળ હિંસા છે એનો ભગવાન ન ઉપદેશ આપે, ન એનુ સમર્થન કરે કે ન એને શુ માને એ તો ક્રૂર પૂછેના પ્રશ્નને ઉત્તર જ આપે. આથી જેમ કોઈ જ્ઞાનજી પડિત જૈન મુનિઓને

ભણાવતાં ઈશ્વરકૃત્વના ખંડનો પાઠ સમજાવે એથી એ ઈશ્વરવાદી ઓછાણ મરી જતો નથી. તેમ ભગવાન પણ એ કાળમાં પ્રવર્તતી લોકમાન્યતાઓનું જ વર્ણન કરે છે; ભલે પછી એ વ્યવહારમાં પ્રવર્તતી માન્યતા હોય, જ્યોતિષ સંબંધી માન્યતા હોય કે ત્રૈશાનિક નિયમો વિશે બાંધાયેલી માન્યતા હોય. એથી એનો અર્થ એ નથી કે ભગવાન એનું સમર્થન કરે છે ના એને મંજૂર રાખે છે.

ધર્મધેયજ્ઞાનાં પ્રકારો :

અકષરના દરબારમાં બાળકની (૧) કરીને એક મુગ્ધિમ પડિત હતો. સંસ્કૃતનો પણ એ પ્રખર વિદ્વાન હતો. બાલ્યાવસ્થા હુકમથી એ રામાયણ મદ્દાભારતનો કાગ્ગીમાં અનુવાદ કરતો અને રાત્રે પોકેપોક મુકી રહ્યો કે કશિરોના શાસ્ત્રો વાંચવાથી કોણ ગળે ખુદ મને કેવીયે ભયંકર શિક્ષા દગ્ગે ? આ જેમ એક પ્રકારની ધર્મધેયજ્ઞ હતી તેમ જો કોઈ શાસ્ત્રોના શબ્દે શબ્દે (મૂળ વિચારધારાથી વિસંગત હોવા છતાં) વગમી રહેવા જેટલી શ્રદ્ધા ધરાવતો હોય તો એ બીજા પ્રકારની ધર્મધેયજ્ઞ છે જે કારણે દ્વિધાવૃત્તિમાં પડેલા આવા લોકો ધર્મનું રહસ્ય જ પામી શકતા નથી.

શીખવેલી કમોટી :

આવી પરિસ્થિતિમાં ગુરુગમના અભાવે શાસ્ત્રકારોએ તો આપણને એક જ હાગની કમોટી બતાવી છે કે જેનો શબ્દાર્થ ભગવાનની મૂળ વિચારધારા સાથે મુસંગત નથી એ અર્થ — અર્થ જ નથી. એ અર્થ જ ખોટો છે એમ માનવું ભલે પછી કદાચ કોઈ આચાર્યોએ એવી વ્યાખ્યા આપી હોય. (નિ. ગા. ૫૪૭૨)

આથી જો વચ્છરાજ સિધીએ પોને લખેલા ‘શાસ્ત્રો કી અસંગત બાતે’ પુસ્તકમાં આ પાડ્યો મૂળ હેતુ-ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં રાખ્યો હોત તો કાપસિદ્ધિનું કૃષ્ણ માંસાહાર સાથે જોડ્યા ઉપરનાં વચ્ચોને અનુસરીને શાસ્ત્રો પર પ્રહાર કરવાની એ બેનાવગ ન કરત ને એ રીતે સમાજને એક ખૂરો દાખવો આપવામાંથી એ બંધી ગત.

પ્રકરણ ૧૪ મું નિબંધનો દ્વંદ્વ સાર

૧. જૈનધર્મ એ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાત્રનો ધર્મ છે. એટલી હદે કોઈ પણ ધર્મ હલુ પડોઝ્યો નથી.
૨. આમ છતાં એક કાળ એવો આવ્યો કે જેથી કેટલાક નિર્બળ સાધકોને મામાહારનું એક બહાનું મળી ગયું હતું, કારણ કે તેઓ એ રોગ સાથે જ આવ્યા હતા.
૩. પાછળથી એ એના પક્ષકાર બની ગયા ને શાસ્ત્ર પાઠો રજૂ કરી પોતે કરેલા અર્થ પ્રમાણે એનો બચાવ કરવા લાગ્યા.
૪. એવાઓમાં અનેક મહિલો પડેલી હોઈ એમને સઘ બહાર ન ફરતા એમને મુધારવા માટે બહુ લાખી દૃષ્ટિનો વિચાર કરી ગુરુઓએ દ્વિભાષામાં નવા પાઠો નિર્માણ કર્યા જે પરપગની વિનૂદ્ધિનું મમર્થન કરતા હતા તેમ જ એવાઓને એમાથી અપવાદ પણ મળતો હતો, પણ એમનો એ અપવાદ કેવળ મામના આગ્રહ માટે નહોતો ફક્ત અન્ય વિગર્હો જોડેલો જ પ્રસંગ-વશ એ લેવાનો—આગ્રહ હતો.

પ્રકરણ ૧૫ મું સમસ્યા જટિલ બનવાનાં કારણો

૧. પ્રાચીન ભાષા વનસ્પતિપરક અર્થ સૂચવનારી હોવા છતાં આજની દૃષ્ટિએ મત્તમ — માંસ વાચક મનાવા લાગી ગઈ હતી. કારણ કે એમાં સમયે સમયે અર્થપરિવર્તનો થતાં રહ્યા હતાં.
૨. એમાં વળી ભયંકર દુષ્કાળને કારણે પકનપાકન લગભગ બંધ થઈ ગયું હોઈ ઘણા પ્રાચીન દીકામયોનો નાશ થયો. પરિણામે એ દીકામયોના અભાવે.
૩. જૈન શાસ્ત્ર મુજબ અર્થપરંપરા પર ધ્યાન નહીં આપતાં પડિતોએ કેવળ શબ્દો પર જ ભાગ મૂક્યો.
૪. તર્કવાદનો પ્રવેશ બહુ મોડેથી થયો હોઈ એ યુગના ધર્મશ્રદ્ધાળુ ભયા-ભોળા ગુરુઓએ જે કંઈ શાસ્ત્રપાઠો બચ્યા હતા એને શ્રદ્ધાથી જ ભગવી રાખ્યા પણ એમ છતાં ઇતિહાસ ન ભગની

૮. પરિણામે પછીના આચાર્યોની દીકાઓમાં એનો રંગ ઊતર્યા વિના રહ્યો નહીં.
૯. આમ છતાં બીજી બાબુ વિશુદ્ધ ધર્મ પણ વહેતો રહ્યો હતો.
૧૦. એ ધર્મવિગૃહિતે કારણે જૈનમુનિ સાથે માંસાહાર કદી સંભવે જ નહીં એવો દૃઢ વિશ્વાસ હોઈ આપણે એક અર્થને જ ચીપટી રહ્યા.
૧૧. બીજી બાબુ આચાર્યોની એવા અર્થની દીકાઓ હોઈ એ ગૂંચવાડો ઊઠેલી શકાય તેવો જ નથી એમ માની એવા પાઠોને શુદ્ધ રાખવાનો જ આપણે આગ્રહ રાખ્યો.
૧૨. આંમં મૂળ રહસ્ય અંધારામાં રચું હોઈ એ જૂલ ન મુઘરે ત્યાં મુધી એ પ્રશ્ન હલ કરવાના જે જે પ્રપત્તો ધયા એથી એ ગૂંચવાડો ઊઠતો વધતો જ રહ્યો, કારણ કે અહિંસાના-માંસ-ત્યાગના સમર્થન સામે આચાર્યોની દીકાઓ રજૂ કરવામાં આવતી.
૧૩. અને જો કોઈ આચાર્યોની દીકાઓને પ્રમાણભૂત માની સ્મૃત્તા આહારને નામે માંસાહારનું સમર્થન કરતા તો અહિંસક સંસ્કૃતિ તૂટી પડવાનો ભય ઊભો થતો.
૧૪. આથી જ્યાં મુધી આ પ્રશ્ન હલ થતો નહોતો ત્યાં મુધી એક જૂલ અનેક જૂલોને જન્મ આપતી. તૂટેલી એક કડી બીજી કડીઓને સાંધી શકતી નહીં. એથી કોઈએ ‘માંસ’ સમ્બંધના અર્થો જ બદલી નાખ્યા. કોઈએ શાસ્ત્ર પાઠોમાંથી નવા અર્થો ખેંચવા માંડ્યા. તો કોઈએ રજૂઆત જ અવગી કરી. કોઈએ કંઈ ગોપવી રાખ્યું, તો કોઈએ અમુક પાઠને જ અલુપ્તપર્યાં રાખ્યા. પણ એથી એક સંધિ ને તેર તૂટે એમ બન્યા કરતું. પરિણામે પડિતોને આપણું કહેવું ગમે ઊતરતું જ નહીં.

૧૫. એક તો શાઓ જ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી કહે રહ્યા હતા પરંતુ કોઈએ એને વિધિમદ્દ ન કર્યા
૧૬. પરિણામે જ્ઞાન અને સ્મૃતિ-શક્તિ હિતગેતર ઘટતી જતી લેઈ ઘણા પાઠો-ટીકાઓ લુપ્ત થયા હતા આ કારણે આપ્ત સીકા પડેલા આચાર્ય અને ૧૨ માં સીકા પડેલા અન્ય આગમ ગ્રંથો વિશે એક પણ ટીકાગ્રંથ મળતો નથી.
૧૭. પાઞ્ચમી ભગવાનના નિર્માણ બાદ ૧૦૦૦ વર્ષ પછી આગમે વિધિમદ્દ થયા હતા, પરંતુ વિક્રમના દશમા ઇંદ્ર પડેલાની એક પણ પ્રત મળતી નથી. જે અન્યત્ર ૨૦૦૦ વર્ષ પડેલાના હસ્તનિર્ણિત ગ્રંથો આજે પણ જોઈ શકાય છે-મોનૂ છે, તો પછી હસ્ત ૫૦૦ વર્ષમાં જ એ બધી પોથીઓ-પુસ્તકોનો શુ નાશ ગઈ ગયો હશે ? આ પ્રશ્ન વિચારણા માગે છે, કાગલુ કે આજે આપણી પામે ૧૦-૧૧મા સીકાની હસ્તપ્રતો છે તેમ જ અન્ય પણ ૨૦-૨૫ લાખ જેટલી સખ્યામાં એવી હસ્તપ્રતો ભગદોમાં સચવાઈ રહી છે

આમ વિધિ અજ્ઞાનતા ઉપરાંત લેખન દોષને કારણે લલિયાઓને હાથે પણ આવી ગરબડો લિખી ઘર્ષ દોષ, તો તે અસંભવિત નથી લાગતી.

૨૦. આમ છતાં જે કંઈ બચ્યું છે, પરંપરાએ જળદાયુ છે તેમ જ આવી બધી ગરબડો લિખી થવાનાં કારણો, મૂળ આધારો તેમ જ એને અનુરૂપ પુરાવાઓ ન્યાં ત્યાં છૂટક છૂટક વેરાયેલા પદ્મા હોઈ એ બધાને આધારે મૂળરહસ્ય આજ પણ શોધી શકાય છે.

૨૧. એથી આશા રાખું છું કે મેં કરેલા બાંધિય અવલનની ભૂમિકા પર જ જે દોષ શાસ્ત્રોમાં જાંડી દૂબડીઓ મારશે એને ઉમદા રત્નોની પ્રાપ્તિ સાથે આ પ્રશ્નને હલ કરવાની આ વિશેષ સ્પષ્ટતા કરવાની જરૂર સામગ્રી મળી રહેશે. આથી મારો પ્રયત્ન તો કેવળ દિશા સૂચન કરવા પૂરતો જ છે.

પ્રકરણ ૧૬

પંડિતોને નમ્ર વિનંતી

ભગવાન છુદ્ધના લેખક શ્રી ધર્માનંદ કૌશાંમીજી તથા 'મહાવીર કથા'ના લેખક શ્રી ગોપાળદાસ પટેલ જેમણે ભગવાન મહાવીર પર માંસાહાર કર્યાનો આરોપ મૂક્યો છે તેમ જ જૈન લિખુ પરંપરાને પણ માંસાહારી ઠેગવી છે—એવા સત્યસંશોધનનો દાવો કરનારા તથા એવું જ મંતવ્ય ધગવનારા પંડિતો પામે અર્થાં કે વાદવિવાદ જગાડવા નહીં પણ સત્યસંશોધનમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેના કેટલાક પ્રશ્નો મૂકું છું. આશા છે કે પંડિતો એ પર દુર્વૃદ્ધ તો નહીં જ કરે, અને વળી એમાં કંઈક અત્યાશ લાગે તો એનો સ્વીકાર કરી પોતાના મંતવ્યને ફેરવવામાં પણ એ અચકાશે નહીં એમ માનું છું. શ્રી ગોપાળદાસ પટેલે તો મોમિય બ્રાહ્મણ સાથેની પ્રશ્નાવલિમાં એક જગ્યાએ ભગવાનના મુખે જ કહેવડવ્યું છે કે, “હે, મોમિય ! માસનો અર્થ માંસ થતો હોય તો તે મારે અબદ્ય છે” છતાં તેઓ શ્રી “મહાવીર કથા” માં ભગવાનને માંસ ખવડાવવા બાબત કેમ ગૂંચવાઈ ગયા હશે એ જ અમળતું નથી છતાં આનંદની વાત છે કે એમને રૂબરૂ મળતાં એમણે જણાવેતું કે, ‘નવી આવૃત્તિમાંથી એ લાગ કાઢી નાખવાનો મારી કમિટીએ ઠરાવ કરી નાખ્યો છે.’ આમ આ પ્રશ્ન પર એમણે પડેલો પાટી જૈન સમાજની લાગણીને માન આપ્યું છે. શ્રી ધર્માનંદ કૌશાંમીજી આજે હયાત નથી. બ્લે એ આજે હયાત હોત તો તેઓ પણ ૧૮૩૦ આવી હિદાયતના બતાવત. એમ છતાં એમના જેવા વિચાર

ધરાવનાગએને કહકિ વિચા વાનુ મ્મી ગ્દે એ નાદે કેનાક પ્રતે
રજુ દેડુ ઇ

(૧) કોશામીછ 'લ શુદ્ધ', પાના ૪ થામા લખે કેકે 'દામ'
સમ્બો મગ અર્થ દાતા—કિંગ (Noble) એવો દત્તો જે પાખાથી
'ગુનામ—તામે ૧૦' એવો થઈ ગયો કે આવા મીઠા પાખુ દાખના
તેમણે પૂગ પાખા કે સમ્બોના અર્થો અમયના વળેલુ આવે આમ
બદનાતા જાય છે એનુ મતલબ એમણે જાહેર કર્યા જા—અગવાન
મહાવીર માટે વખાણેના સમ્બોના એ કાગના અર્થે પાખા ધ્યાન નહી
આપતા—આજના રૂઢ થયેના અર્થો પાખા ભાગ મળી લગવાન મહાવીરને
માસાહારી કેવના એમણે કેમ પ્રથમ કથો દેને, એ એક પ્રત ઇ

(૨) વળી એમણે જ વખેના 'શુદ્ધ ધર્મ અને સવ' પાના
૮૧ મા અગોકે વકામા ધર્મપ્રચારણે મોકલેના પાખા અધિરોના
સબધમા જે ૭-૮ ગાથાઓ ડાનારી છે તેમા જણાવ્યું છે કે,

एका रीते मनुज्यापि मनुजं जिनं शासनम्
प्रतिरूपेण दृढति पच धरे अदृति ॥

‘તમે સુર લક્ષ એમા મનોમ જોનુ ગામનની સ્થાપના કરો’

આમ અગોકે જૈન દોવાનો અને જૈન ધર્મના પ્રચાર માટે
જ હિન્દુઓને લગામા મોકલ્યાનો અષ્ટ નિખિન પુગવો દોવા
છતા આપણે જાણીએ છીએ કે એ હિન્દુઓએ એ બના દેમોમા
બૌદ્ધ ધર્મનો જ પ્રચાર મ્યો હતો ને આજે પણ એ દેમો બૌદ્ધધર્મી
છે આમ લખાણના અષ્ટ સમ્બો દોવા છતા પ્રત્યક્ષ પુગવો જ પ્રમગ
પ્રમાણુ બને છે તેમ મહાવીર માટે પણ ગમે તે સમ્બો વપનાયા હોય
છતા એમનો સૂક્ષ્મ અહિંસાધર્મ—નિર્મન આચારવિચાર એટલો
પ્રમગ અને તેજસ્વી હતો કે જેના પ્રનાપે વળેલુ થયેલુ એ મગમ
જરણુ અનેક ઝાડીઝાખમ—વનમ્મીઓ તથા અભેષ જગતો વન્યેથી
પસાર થઈ એક સ્વ-ઈ નિર્મલ નદી પે આજ પણ સમાટ પ્રેસ પર

વહેતું રહ્યું છે, એ જ એનું પ્રત્યક્ષ-પ્રમાણ છે અથવા જ્યારે જ્યારે આધિઓ આવી — મંત્રિનતાઓ છવાઈ ગઈ ત્યારે ત્યારે અંદરના અંગહળતા વિગુદ્ધ બીજને કારણે જ એ બધાં વાદળો હટાવી એણે સર્વ અજવાળાં જ પાથર્યા હતાં. બાકી મૂળમાં જ બે દોષ હોત તો એમાંથી દોષનો જ પસારો થયા વિના રહેત નહીં. આમ છતાં લખાણના શબ્દોને જ વળગી રહેવું એ જૈન ધર્મમાં શબ્દનું નહીં પણ અર્થનું મહત્ત્વ હોવાને કારણે — અર્થહીન વાત બની ગય છે.

(૩) બાકી નિર્મળ કે વિરોધી વ્યક્તિઓ તો હરેક યુગ-સમાજ કે સતોની સંતતિમાં પાકતી જ રહે છે. હરિદાસ ગાંધી અબ્દુલ્લા બન્યા. શિષ્ય હોવા છતાં ગોશાયક અને જમાલિએ મહાવીર સામે જ વિરોધ જગાવ્યો, દેવદત્તે પણ બુદ્ધના આચાર-વિચારનો જ વિરોધ પોઠાવ્યો. ઈશુના શિષ્યે જ ઈશુને પકડાવી દીધા. આમ છતાં એ દુષિત સંતસતતિને કારણે સંતોના પાવિત્ર અને ચારિત્ર્યને દોષ ન આપી શકાય. એથી કેટલાક વેશધારી જૈનભિક્ષુઓને કારણે સમગ્ર ભિક્ષુ પરંપરાને માસાહારી ન ઠહી શકાય. તેમ જ “બુદ્ધના શિષ્યો એટલા બધા ઝઘડતા રહ્યા કે પોતાનું ન માનવાથી ભગવાન બુદ્ધ એમનાથી ઠંડાળીને પ્રાચીન વસદાવ વનમાં ચાલ્યા ગયા, પણ એ ઝંપડો મટાડી ન શક્યા” (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૧૪૯) આથી આપણે એમ ઠહી શકીશું ખરા કે બૌદ્ધ ભિક્ષુઓ બધા ઝઘડાખોર જ હતા ?

(૪) ‘ભ. બુદ્ધ’, પાના ૪૫ માં કૌશાંબીજી લખે છે કે, “તપસ્વી ઋષિમુનિઓ જંગલનાં કંદ-કૂંડો વગેરે પર નબતા. અપંગોપાત ‘લેખ-અમ્બિલ સેવનત્ય’ ખારા-ખાટા પદાર્થો ખાવાની ઇચ્છાએ લોકવસ્તીમાં આવતા.” આવા દીર્ઘ તપસ્વી ઋષિમુનિઓને પણ જ્ઞાના ગાજે રવાદ કરવાની ઇચ્છા જાગે છે તો એવા વાતાવરણમાંથી જ આવેલા આરંભ-દાળના કેટલાક નિર્મળ સાધકોને જ્ઞાના ગાજે માંસાહારની લાલચ

ચાપ એ એ યુગમા સહજ હતુ, પણ એથી પાણના વાકે પખાતીને
ગમ ન દેવાય

(૫) કૌશાભીજી 'ભ શુદ્ધ', પાના ૧૪-મા દે છે કે કોઈ જિનુ
શુનો કરે તો એને સઘ બહાર - વામા આવનો જૈનસધમા ૫૫
સુધરવાની આશા ન રહેત્યાગે તેવીજ વ્યવસ્થા છે એમ છતાં ઉપ
વનણુ ગમી શુરુઓએ એવાઓને સુધાર્યા તો ખીવારા શુરુઓ ૪
નિદાયા ગોળ-ગોળને એક દગી નાખ્યો

(૬) મહાત્મા ગાંધીજી દેતા કે એક સપ્રદાયની ગમે તેવી
વિદ્વાન વ્યક્તિ પણ અન્ય સપ્રદાયના ન્દમ્યને ઝટ પામી શકતી નથી
એ માટે તો એણે એ સપ્રદાયના ધર્માચાર્યો પામે એમીને જ એનુ
રહસ્ય બાણુ જોઈએ નહિ તો એ બાણુ જ વેતરી નાખે અહો પણ
તેનુ જ થયુ છે

(૭) ભગવાન મહારીગને છ માસથી લોહીના ઝાડા હતા રડીગ
છેક જ ન ખાઈ ગયુ હતુ એવી ગિથિતિમા મામ પને ખરુ ? અને
તે પણ વારી ? જૈનઆચાર પ્રમાણે વામી વસ્તુ ખપે જ નહિ.
સહવ છે કે પતિનોએ ત્યાગે રેફિજેટની વ્યવસ્થા માની લીવી દમે
એથી એ માટે તો ખીજેદુ જ ઉત્તમ ઓણ છે એ આમાન્ય માનવી
પણ સમજી ચકે છે એથી પતિનોએ જો દાનિ વિચાર કર્યો હોત
તો એ માસ અર્થે ક વાની ઉનાવળ ન કરત

(૮) ધર્માનંદ કૌશાભીજી 'શુદ્ધી પ્રસાન્નપ્રદ', પાના ૩૮૦મા
લખે છે કે, " જિનવચ્ચામના હેના આતુર્થાસમા ભ. શુદ્ધને ભય દર
વેદના ચવાથી એમણે નિશ્ચય કર્યો કે માગ આયુષ્યમા મારે મીઠા
દેટનાક દિવસો વધારના જોઈએ, કા જ કે જિનુસધને જોવા વિના
મારુ પરિનિર્વાણ ચાપ એ મી નથી. "

આમ ભાવાન શુદ્ધમા જિનુસધ પ્રમે કદમ ગગદટ્ટિ હતી,
અને તેથી જીવનનો મોહ પણ હતો એ સંગે કપી ધમય છે.

ત્યારે મહાવીર વીતરાગ હતા. નહોતો એમને સંઘ પ્રત્યે મોહ કે નહોતો જીવન પ્રત્યે મોહ—એ નીચેના પ્રસંગો ઉપરથી જાણી શકીએ છીએ.

(ક) અંતકાળે ઇન્દ્રે ભગવાનને પ્રાર્થના કરી કે “હે ભગવન! આપ થોડી ક્ષણોનું આયુષ્ય વધારો તો આપના નક્ષત્રને સ્પર્શતા ભરમગ્રહને કારણે આપના સંતાનિયા સુખી થશે.” પણ જેમણે મોહનો જ નાશ કર્યો હતો એવા ભગવાને એનો ઇનકાર કર્યો એટલું જ નહીં—

स्वाम्ययो चेन कोप्यायुः शक सन्धातुमीश्वरः

विदध्वपि वदस्येय किं तीर्थप्रेम मोहित (त्रि. શ. ૫૪
૧૦, સં. ૧૩, શ્લો. ૨૩૨)

ઇન્દ્રના સંપ્રદાય-મોહની પણ ઉપરથી ટીકા કરી.

(વ) તેમ જ એક વાર ભગવાન મહાવીર ૧૫૦૦ ગિળ્યો સાથે સિંધુ-દેશમાં જતા હતા ત્યારે વચ્ચેમાં ભયંકર રણ આગ્યું. વાટ લાખી હતી. જેથી મુનિઓ ક્રુધાપીડિત બન્યા હતા. અચાનક ત્યારે વચ્ચેમાં તક્ષના ગાડાઓ પસાર થઈ રહ્યા હોઈ માંત્રિકાએ તપ વહોરાવવાની ઇચ્છા બતાવી. વળી તક્ષ પણ નિર્જીવ હતા. પણ ભગવાને વિચાર્યું કે જો આજે રણ આપીશ તો પછી ભવિષ્યમાં સજીવ-નિર્જીવનો વિવેક જ નહિ રહે. જેથી પરમ કારુણિક હોવા છતાં કડકે કઠોર થઈ એમણે એ લેવાનો જ ઇનકાર કર્યો, કારણ કે સિદ્ધાંતની રક્ષા અર્થે બાંધછોડમાં કે અપવાદિક છૂટમાં એ માનતા જ નહોતા.

ક્રુધા તો સહન થઈ શકે પણ મુનિઓ હવે તરફે મરતા હતા, જેથી એ ચાકવા પણ અશક્ત બન્યા હતા. ત્યાં અચાનક એક અચિત (નિર્જીવ) પાણીનું સરોવર આગ્યું. બધાએ એ પાણી પીવાની અનુમતિ માંગી પણ ભગવાને કહ્યું કે, “લિક્ષામાં મળેલા જ અન્નપાણી આપણાથી લઈ શકાય.” આમ જો એક વાર પાણીની રજા મળશે તો

પગિણામે જતે જ નિશા લેવાનું એક નવું પ્રકરણ ડાનડા પગિંદ-
-વાનમા ડાબી ધમે ને તેથી અપગિંદહી જીવનનો આદર્શ જ વૂંટી
પડે આથી એમણે મુનિઓને વીર બનવા કહ્યું. (ભગવતી ઘનક
૧૩, ઉદેશ ૧)

કેટલાકેને મતે તરસથી મૃત્યુ નજીક આવ્યું જાણી ધણા મુનિ
ઓએ બનસન આદ્યુ ને એ ધર્મગમન કરી ગયા કહેવામા આવે
કે કે ક્રમ નીજન ભાગની સખ્યા સાથે જ મદાનીરે એ ગણમાથી
બહાર આવ્યા હતા આમ જેમને સઘ કે જીવન પ્રત્યે મોહ નહોતો
એવા પુરુષની હૃદયભાવનાને અને મનનશુભી ડાનડાને સમજવા
આપણે ખૂબ જ વામણા પુરવાર યથા છીએ નહીં તો શિવ નોહ
અને જીવનની ભાનસાને કારણે આયુધ્ય વધાનવાની કમ્પા ધગવનાર
શુદ્ધને ખ્યાલમા રાખીને તેમ જ આનાપાઈનો દિમામ ગળી કેવળ
પોતાની જ સનામતીનો વિચાર કરનારી વ્યવહારુ શુદ્ધિને પ્રાધાન્ય
આપીને પડિનોએ જે રીતે બનેને એક કાદને તોડી ગોળ-ગોળ એક
કરી નાખ્યો છે, એવું બનના જ ન પામત

બાળી જે એમના બન્નેના માનસનો આ બેદ એ સમજી શક્યા
ટોન તો પોતાનો જીવ બચાવવા ખાતર માહવીર માસાદાર કરે એ
વાન જ એમને વિચ્છગન લાગી હોત

પણ એથી મદાનીરને તો કથી જ હાનિ નથી પડેલી એ તો નિર્વાણ-
પદને પામી ચૂક્યા છે પણ એમના વિષે આવું લખીને પડિનો પોતે
કયા ડાબા છે એવું આપ એમણે પોતે જ કહ્યું અને સમજી જગન
અમલ રજૂ કરી દીધું છે

(૬) “ વૈદ્યાનીના સિદ્ધ મેનાપનિ નિર્મથોનો ઉપાસક હોનો
પાછળથી એ શુદ્ધનો ઉપાસક બન્યો હોનો તેજે ભગવાન શુદ્ધને અને
મિત્રુ સઘને ભોજન માટે આમત્રણ આપ્યું. નિર્મથોને આ વાન મમી
નહી તેમણે વાન ફેવાતી કે સિદ્ધે મોહુ પશુ મારીને શુદ્ધને મિત્રાની

આપી. સિદ્ધે આ જાણ્યું ત્યારે કહ્યું કે બુદ્ધની નાલેદી કરવામાં નિર્ગ્રંથોને આનંદ આવે છે. હું મિજબાની માટે જાણી જોઈને પ્રાણીની હિંસા કરું એ અસંભવનીય છે” (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૨૫૪) ભગવાન પામે આવો પ્રશ્ન આવતાં એમણે પણ કહ્યું કે, “આ આરોપ તદ્દન ખોટો છે. આપણે પોતાને માટે મારેલું પ્રાણી આપણે જોઈએ, સાબળાએ કે તેવી શંકા આવે તો તે અત્ર નિષિદ્ધ છે.” (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૨૫૪)

પણ બીજી બાજુ ઉગ્ર ગૃહપતિ ભગવાન બુદ્ધને આમંત્રણ આપે છે ત્યારે એ કહે છે કે “હે ભદ્રન્ત ! ઉત્તમ હુક્કરતું સારી રીતે સીઝીને તૈયાર કરેલું આ માંસ છે, તે મારી ઉપર કૃપા કરીને ભગવાને લેવું. ભગવાને કૃપા કરીને તે માંસ ખાધું” (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૨૪૮)

આમ જ્યારે ઉગ્ર ગૃહપતિ ભગવાનને આટલો બધો આગ્રહ કરે છે અને એ માંસના વખાણ કરી ખવડાવે છે એથી નથી લાગતું કે નિર્ગ્રંથોની વાતમાં તથ્ય હશે? આટલા બધા વખાણ અને આગ્રહ જ અતાવે છે કે માંસ ભગવાનને માટે જ તૈયાર કરવામાં આવ્યું હશે. જોકે એનો નિર્ણય તો તટસ્થ વાચકો જ આપી શકે.

(૧૦) નિર્ગ્રંથો અને એમના ઉપાસકોની નિદા જોમા આવે છે એ મિત્રાભાતા-વિશાખાની વાત બૌદ્ધ ગ્રંથોમાં જાણીતી છે. એ લાખી વાર્તા અહીં ન મૂકતા ફક્ત એનો એક ફક્કરો જ અહીં જોતારુ છું.

“મિત્રા શ્રેષ્ઠીએ નિર્ગ્રંથ શ્રમણો (જેન મુનિઓ)ને પોતાને ઘેર પુત્રના લગ્ન સમારંભ નિમિત્તે ભોજનાર્થે આમંત્રણ આપ્યું. (મિત્રા શ્રેષ્ઠી નિર્ગ્રંથોનો ઉપાસક હતો અને તેની પુત્રવધૂ વિશાખા બુદ્ધની ઉપાસિકા હતી) તેમને માટે તેણે પાણી નાખ્યા વિના ચોખ્ખા દૂધની ખીર કરાવી હતી. નિર્ગ્રંથો આવી પોતપોતાને આસને બેઠા, પછી ‘મિત્રાભાતા’ અર્થાત્ વિશાખાના સસરા મિત્રા શ્રેષ્ઠીએ પોતે આદરા-

તિથ્ય કરી તેમને સતોત્રપૂર્વક જમાડ્યા ” (જુદ્ધવીનાસારસંગ્રહ, પાનુ ૨૦૬-૭)

ભગવાન જુદ્ધના પોતાના એમ્ગમ્થી ખાડી ધર્માનંદ કૌશાળીજી સુધીનાઓએ એમ્રાર કર્યો છે અને જગત પણ જાણે છે કે જૈન ભિક્ષુઓ સદા ભિક્ષાવૃત્તિ પર જ નભે છે. કદી પણ કોઈનું આમ ત્રણ સ્વીકારી મુહુસ્થને ત્યા જમવા જતા નથી.

પણ નિર્મલોની નિંદા કરવાની ટોસમા એરી વાતોના ધડચા-એને એનું પણ ભાન નથી રહ્યું કે એથી પોતાની જ નિંદા થશે પણ બૌદ્ધ ભિક્ષુઓના આચાર પરથી જૈન મુનિઓની પણ તેની જ વાતો બનતી કાઢી

અર્થાત્ “તુ નગરમાં જા અને રેવતી નામની ગૃહસ્થ પત્નીએ મારે માટે એ કોળાનાં ફળો સંસ્કાર કરીને તૈયાર કર્યા છે એવું મારે પ્રયોજન નથી. પરંતુ તેના ઘરમાં માનર્ નામના વાયુની નિવૃત્તિ કરવાવાળો વનસ્પતિ વિશેષથી ભાવિત એવો ખીન્નેરાના ફળો પાક છે તે તું કંઈ આવ.”

જે બુદ્ધે અમણિ નિગ્રંથ પરંપરામાં દાખલ થઈ મધ-માંસ-સુરાનો ત્યાગ કર્યો હતો એ બુદ્ધને-એ દયા-કરુણાના અવતારને-પાછળથી કુછરના માસનો શું સ્વાદ લાગ્યો હતો કે જેથી એમણે ઉગ્ગ ગૃહપતિને ત્યાં તેમ જ અન્ય પ્રસંગે પણ એ જ વાપર્યું હતું ? અને એમને તથા ભિક્ષુ સંઘને આમંત્રણ આપ્યું હોઈ એમના નિમિત્તે જ એવું ભોજન નહીં રંધાયું હોય ? આ કોઈ અણુધાર્વા ઘટે આવી પહોચીને ભિક્ષા લેવાની વાત નથી, એટલે જે કંઈ ભોજન કે માસ ખનતું હતું એ એમના અને ભિક્ષુ સંઘના માટે જ ખનતું હતું એ સામાન્ય માનવ પણ સમજી શકે તેવી વાત છે. બુદ્ધ પણ શું એ નહીં જાણતા હોય ! અને ખાનારને માટે જ હિંસા થતી હોઈ જેમણે એક ઘેટાને ખાતર જીવનને હોડમાં મૂકવાનો નિર્ધાર કરેલો એમને મન કુછરની કંઈ જ કિંમત નહોતી ? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો ઉદ્ભવી શકે છે, જે બુદ્ધના જીવનને હીલુપત લગાડનારા છે. એથી આવા પ્રશ્નો દાખ્યા જ હોત તો એથી સંસાર ક્યું ખૂન થઈ જવાનું હતું ?

ધર્મે માત્રની સાધના સત્યની પ્રાપ્તિ અર્થે હોઈ સત્ય એ વિશ્વ-કલ્યાણકારી તત્ત્વ બને છે આથી જ્યારે આજનું ભારત મામાદાર અને પ્રાણી હિંસા તરફ વળવા લાગ્યું છે ત્યારે બુદ્ધના જીવનનો માસાદાર એવા લોકોને માટે એક પ્રબળ આધાર બની જશે અને જે ભવિષ્યમાં આથી આ માન્યતાને વેગ મળશે તો એ બુદ્ધને નામે કંઈક નિર્દોષ પશુપક્ષીઓનો ધાણ નીકળી જશે આ છે બુદ્ધનો કરુણાનો સંદેશ ! બહેન છે કે એવા સત્ય સંશોધનની અપેક્ષા એ આવતનું અત્યંત જ રહ્યું હોય તો જનતાનું વિશેષ કલ્યાણ થાત. અને જ્યાં

કત્યાણુ છે ત્યાં જ સત્ય છે. અને જે બીજાને પીડાકારી છે તે અસત્ય છે.

यत्राणि पीडाकरं तद सत्यं, यत्लोक हित मत्त्यन्त तत् सत्यमिति नै मतिः

આમ જે તથ્ય શું અને સત્ય શું એનો વિવેક કરવામાં આવ્યો. હોત તો સત્ય સંશોધનને નામે સત્યનું જ બિદ્યાન દેવાઈ રતું છે એ ધ્યાનમાં આવત.

વાસ્તવિક ઘટના તથ્ય કહેવાય. અને જે પ્રિય હોય, પથ્ય હોય, બીજાને કત્યાણુકારી હોય તે સત્ય કહેવાય. કાણુને કાણુ કહેવો એ તથ્ય કહેવાય, પણ એથી કપલ-દૂધની હોળી સળગે તો એથી એ અસત્ય બની જાય છે. તેમ કોઈ સંત-સપિતા જીવનમાં ઘણી ખામીઓ હોય પણ તેના જીવનને પૂર્ણ બનાવી એની પૂજા ભક્તિથી ઘણાનું કત્યાણુ ઘટું હોય તો એ અતથ્ય હોવા છતાં પણ સત્ય બની જાય છે. આમ સત્ય સંશોધનને નામે તથ્ય શું, અતથ્ય શું, સત્ય શું અને અસત્ય શું એનો વિવેક નહીં કરનારે કારણે ભવનના પડિતો પણ ખૂરો આદર્શ શીખવી જગતનું ભારે અહિત કરી જાય છે.

(૧૨) તર્કવાદ એક વસ્તુ છે, અનુભવ બીજી વસ્તુ છે. તર્કવાદથી ધર્મ અને સત્યનું મંડન થઈ શકે છે તેમ ખડન પણ થઈ શકે છે. પણ માનવ દિમા સૂઝ પ્રગટે છે તેમ જ એને અનુભવ થાય છે ત્યારે એ તર્કવાદને પડનો મૂકી હૃદયને જ અનુસરે છે. ભગવાન શુદ્ધ રાત્રિભોજન કરતા. મહાવીરના રાત્રિભોજન ત્યાગનો એમણે દિંસા-અદિંસાની દૃષ્ટિએ વિરોધ પણ કર્યો હતો, પણ જ્યારે એમને પોતાને અનુભવ થયો ત્યારે એમણે પોતે જ રાત્રિભોજનનો ત્યાગ કર્યો હતો. ભગવાન કહે છે કે, “હે બિશ્નુઓ! મે રાત્રિ ભોજન છોડી દીધું છે અને તેથી મારા શરીરમાં વ્યાધિ ઝોઝો થયો છે, મારું જ્વર ઘટ્યું છે, મારી ગંઠિત વધી છે અને મારા ચિત્તને સ્થગ્ધ મળ્યું છે. મારે હે બિશ્નુઓ! તમે પણ તેમ જ વર્તજો. (ભ. શુદ્ધ, પાનું ૨૬૭)

(૧૩) ધર્મના કૌશાળી પણ શુદ્ધની જેમ જૈન તપશ્ચર્યાનો

ભારે વિરોધ કરતા. એના પર પ્રહારો કરવામાં એ પ્રસિદ્ધ હતા, પણ ત્યારે એમને આ જીવનનો કંટાળો આવ્યો ત્યારે જૈન ધર્મમાં સૂચવેલી મૃત્યુ પર્વતના અનશનની જ તપશ્ચર્યા શરૂ કરી. ઉપવાસાદિક તપશ્ચર્યાથી દેહાધ્યાસ મોજો પડે છે એમ પોતાના જાત અનુભવથી તપનું મહત્વ વધારનારા મહાત્મા ગાંધીજીએ એક વાર એમને એમાંથી પાછા વાળ્યા હતા, પણ એમાં જ એમને શાંતિનો અનુભવ થયો હોઈ છેવટે બીજી વાર ગાંધીજીનો આશીર્વાદ મેળવીને એ દ્વારા જ એમણે પોતાનો જીવનદીપ જુગાવી નાખ્યો હતો.

આમ મૂઝ અને અનુભવ પછી લ. જીદ્દ અને કૌશાંબીજીએ જેમ જૈન આચરો અપનાવી લીધા હતા તેમ જો શાંત ચિત્તે એમને માંસાહાર પ્રકરણ પર ફરી વિચાર કરવાની અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ હોત તો એ માંસાહાર વિષે પણ પોતાના વિચારો કદાચ બદલી નાખત. પણ ચર્યા-પ્રતિચર્યાના હુમલાઓમા એ એવા અટવાઈ ગયા હતા કે એમને ન એની અનુકૂળતા પ્રાપ્ત થઈ, ન કોઈએ એમને એ વાત ગળે જતરાવી, કારણ કે છેવટે તો તેમને જૈન ધર્મ પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ અને માન હતું તેમ તેમણે જ એ પુખ્તકના પાના ૨૫૨ માં જણાવેલું છે, એટલું જ નહીં, એ એમ પણ માનતા કે ભગવાન પાર્શ્વનાથમાંથી જ મહાવીર અને જીદ્દની બે ધારાઓ વહેતી થઈ છે. એ અંગે એમણે 'લ. પાર્શ્વનાથનો આતુર્યામ ધર્મ' લખી પોતાના વિચારો સ્પષ્ટ કર્યા છે. અને એ રીતે બૌદ્ધ ધર્મ પર જૈન ધર્મની ઉપકારકતા બતાવી એ દ્વારા જૈન ધર્મનું જ ગૌરવ ગાણું છે. (લ. જીદ્દ, પ્રજ્ઞાવના, પાનું ૨૪)

આ કારણે કલ્પી શકાય છે કે એમને કા તો મિસલીડ (Mislead) કરવામા આવ્યા હોય, કા તો અર્થો જ ખોટા આપવામાં આવ્યા હોય. નહિ તો ભગવાન જીદ્દના પોતાના એકસર પછી જૈન ભિક્ષુઓને માંસાહારી કેરવણી બિતાવળ ન જ કરત. આશા છે કે એમના અનુયાયી પંડિત આ પ્રશ્ન પર ફરી વિચારણા કરશે.

ઉપસંહાર

આજે તો આપણે વૈજ્ઞાનિક સંશોધનોને કારણે પૂણું વૈભવ અને એશઆરામની મુખમરી સમગ્રડોધી મહેનાતોમા માણી ગયા છીએ અને અમનચમન ગણનીએ છીએ નથી આપણને ખાનપાનની કોઈ તમ્નીફ કે નથી પચાગી પામણુની કોઈમુસ્કે-રી કે નથી પ્રવાસયાનાની કોઈ હાગમારી ઉપરથી મેવકો હાગરાહત્તર બની ગલા પગે સેના કરના તૈયાગ રહે છે અને જે ઇચ્છીએ છીએ તે હાગર કરે છે પાણી માગના દૂધ આવે છે ને રોટના માગના મેવામીઘર્ડ હાગર થાય છે. તમ્નીફ અને દુખ શુ એ શમ્દ જ આજે બુનાયો છે એમ કહીએ તોય ખોટું નથી અને એટલે જ આજે ગામેયામ હજારો લાખોના ખર્ચે અનાઈમિટોસવો, ડિઝમલ્સા, ઉપધાન પ્રતિષ્ઠાઓ અને પૂજા સાનૈરાઓના બન્ધ મહોત્સવો ડિઝવાઈ રહ્યા છે દેશમા આજે પૂણું શાંતિ છે નિહાર માર્ગો અનામન છે દેશમા બગવા કે અમામનુ નામ નથી વેર બે। દુનિયા સાથે સપર્ક રાખી સમય છે અને ઇચ્છીએ તેની રીતે મહારી સમય છે ઉપરથી ન્યા ન્યા જઈએ છીએ ત્યા ત્યા ઘરના હોય કે પરાયા સદુ મોઈ આપણને માન-સન્માન અને આ રહાનથી વધાવી લઈ આપણને વેરી વગે છે આપત્તિઓની ચહેલી ભરતી :

પણ એ યુગ તો અધમરનો હતો મહાનિશીય છૂન જેનો શમ્દાર્થ પણ એ વોર અધમર જ થાય છે, એમા એ યુગનું દમ્દ ચિત્ર જેવા મગે છે ત્યારે શક-ફણ મેકિટ્ટયન પાર્થિયન તથા ગ્રીક

વગેરે આક્રમણકારીથી દેશ પર આક્રમણ થતો પર આક્રમણ થતી હતી. ઉપરથી સિક્કદર મેં યુક્ત તથા મગધના આતરવિગ્રહોથી પ્રજા હેરાન પરેશાન બની ગઈ હતી. આથી “લોકો પોતપોતાની સ્ત્રીઓ લઈને વાહનોમાં કે પગે ચાલીને આમતેમ ભાગવા માંડતા. આવી પરિસ્થિતિમાં ભિક્ષુઓને ભિક્ષા પણ મળતી નહીં” (ભ. બુદ્ધ, પાનું ૩૨૧) એકે પરદેશી ધાડાઓને હાંકી કાઢવા ઠીક ઠીક પ્રયત્નો થતા રહેતા હતા. પણ એકેને તગડે ત્યાં દશ-દશ ટોળીઓ બેસી આવતી. એવા એ આક્રમણકારી કાળ હતો. રસ્તાઓ સહિસધામત નહોતા ખેડૂતો અધભીત હતા. થોડું ધણું એ વાવતા તો બીજા પાક એ આક્રમણખોર લૂટારાઓ લઈ જતા. ઉપરથી અનાવૃષ્ટિ, મારફત અને લૂટકાટને કારણે દેશ બરબાદ થઈ રહ્યો હતો. બીજા કુટુંબો બેસી જતા હતા. પરિણામે માનવ માનવ મટી દાનવ બની જતો લૂટ, ચોરી કે મારફત કરીને પણ પેટ ભરવા એ જાવા મારતો. ગ્રામ, વનસ્પતિ, પશુ-પક્ષી કે માણસ મુદ્દાને પણ એ છોડતો નહીં આમ ત્યાં જીવન દુઃખવું જ કંઈ ધર્મ પશું હતું ત્યાં ધર્મ કે આચારવિધિઓની તો વાત જ શી રહ્યાની હોય ? એની પિતૃલુક દરનાગ ત્યારે દેવાસના વેદિયા જ ગણાતા હોય, કારણ કે બૃહસ્પતિ પેટ ધર્મને પણ સ્વાદા કરી નાખે છે.

આની કદિન પરિસ્થિતિમાં ધર્મ અને ગામોને બચાવી લેવા શિરને સધામત રાખવાની પહેલી જરૂર હતી આ કારણે એ કાળના એવા મુનિઓના આચાર અગે કદાચ દાંતિઓ ચાલતી હોય તો એમને તો હોય કાઢી શકાય ? એથી એમની ટીકા નહીં પણ એમને મારે તો આંધુ જ વહાવવાના હોય. એથી જેઓ આગની દૃષ્ટિએ એમને માખી એમનામાં હોય જોવાનો પ્રયત્ન કરે છે એવા જગત્તુ લોકો મારે શું કહેતું ? પથારીમાંથી બેસી વેત જ જેમની પામે ચાલ-ચૂંક અને પાઉં બિચ્છીટ હાજર થાય છે, એ, એમની વેદના કે એ કાળની પરિસ્થિતિ ક્યાંથી સમજી શકે ? કારણ કે ભરેલું

પેટ જખ્યાની વેના સમજી ગયું જ નથી

અને એ વેનાય અધૂરી દોષ તેમ પડીના કાગળા પણ સવે એક યા ખીજા મારની એવી વેનાઓ કર્મ ઓડી નથી ભોગવી ક્યારેક દેગનિદાસ યુ પશુ, તો ક્યારેક અન્ય સમાજોના જુદાનો ભોગ બનતુ પશુ. એથી ક્યારેક ટકરા માટે અન્ય સમાજોની જનોઈ, હવનહોમ તથા ગગભોગના દ્વારા જેવી વિધિઓ પણ અપનાવી પડી છે તો ક્યારેક જૈન મંદિરોની રક્ષા કાળે દૈવવિધિઓ પણ મંદિરમા દાખન કરી પડી છે અને વાગ સેકડો હનરોની સખ્યામા મુનિઓ-ગૃહસ્થોની કતન પણ ચારી છે, જેની કડુણ બનિગનની કહાનીઓ આજ પણ ચિત્રોરથે બીતો પર આવેખાથેની નજરે પડે છે કેવળી વાર તો આવકોને જીવના પગ સગાવી દેનામા આવ્યા છે અને મંદિરો તોળાનો તો કોઈ પાર જ નથી રહ્યો

જુદાની પગકાષ્ટ :

આન અધૂરુ દોષ તેમ આતમનડમા સવ છિન્નભિન્ન થઈ રહ્યો હતો ત્યારે ધર્મચ્યુત ગણના કેટલા જૈન ધનિકો અને વ્યાપારીઓ ગુણઓનુ કામ કરી ભિખુ સઘને મિગનવાનુ કામ કરી રહ્યા હતા અત્યંત ભક્તિભાવ બનાવી દરિયામહે આવેના નગરોમા પરાગવાનુ આમત્રણ આપી અને પડી પોતાના વહાલોમા પચના કચ્વાનો આમદ કરી એ દેવગ સાધુઓને જ નહીં સાવજીઓને પણ ત્યાં તેડી જતા અને પડી વહાણુમા દાખન થયે તરત જ એ હાડી મૂખી અરમખાન વગેરે દેશોમા એમને વેચી દેતા જૂની ઓગખ્યાણ પરથી એ ગુજરાતી વેપારીએ એવા ગુનામ બનેના એક સાધુને હોપ્રની દેશમા પાઠે મોખ્યો હતો, જેણે ફરી મુનિવેશ ધાણુ કર્યા બા એ ગુણોને ઉવાડ પાડ્યા હતા પણ તે પહેલા એમણે કેટલા સાધુ-સાધ્વીઓને વેચી માર્યા હશે એ કોણ જાણે છે ? (‘પ્રાચીન કથા સમ્રહ’માંથી) માસાહારી દેશોમાં જીવનબર ગુનામ બનેના એ સાધુઓ અને જ ગદી-ઓની પત્નીઓ બનેલી એ માંથીઓએ જે દુઃખો ત્રાસ અને

હુદ્દો સહન કર્યા હશે એની કલ્પના જ હૈયાને રહાવી મૂકે છે, ત્યારે ઉપર કરતા ધ્યેયક્રિયક પખા નીચે મોક્ષ મેટમા પડેલા આપણે સાધુઓ 'આમ ન કરે, ને તેમ ન' કરે'ની ફિયમુકીલગી સમાલોચના કરીએ છીએ ત્યારે એમ જ કહેવું પડે છે કે મિથ્યાભિમાની કઠોર હૈયુ જ એવું ઝટાપણુ ઝોળવાની હિમત કરી શકે

૧. દીપ્પણુ : આ નિમિષ છપાતો હતો ત્યારે 'જૈન આગમ સાહિત્યમા ભારતીય સમાજ' નામનો નિમિષ લખી પી. એચ ડી. ધયેના શ્રી જગદીશચંદ્ર જૈનનો ૬૦૦ પાનાનો એ ત્રયમ્થ ધયેયે નિમિષ શ્રી કમ્બુરમન બાહિયાજી સાહેબે મારા આ નિમિષમા કંઈક ઉપયોગી થઈ શકશે એ હેતુથી વાચવા મોકલી આપ્યો એમા એ સમયમાં લખાયેના જલ્દસનાદિ ત્રયો, એની ટીકાઓ, ભાષ્યો તથા ચૂર્ણિઓના ગહન અધ્યયન પછી શ્રી જૈને એ સમયના જૈન-મુનિઓની હાડમાગીઓ તથા વેઠવા પડેલા ત્રામે અંગે આધારો આપી અનેક પાના રોક્યા છે, જે વાંચીને આજ પણુ રવાડા ઊભા થઈ જાય છે એઓશ્રી લખે છે કે,

વિહારમા ઘોર અટવીઓ આવતી રસ્તો જડે નહીં માણસ કોઈ મગે નહીં, જેથી વાન વર ધણીવાર એમને ફાડી ખાતા લાંથીઓ પણુ કચારેડ ગ્તો રોકી ઊભા રહેતા આથી કોઈવાર સાથ'વાહોની સાથે વિહાર દરવાની સવ ગોઠવણુ કરી દેતો પણુ ત્યારે સાથ'વાહોની ધ્રમ્જા પ્રમાણે જ ચાવતુ પડતુ અનાજની તમીંગા કંઈમળ બહોરાવે તો મુનિઓ લેતા નહીં જેથી એમને દોરડે બાધી ઝાડે લટકાવતા આથી લાચાર બની એ બધું ખાવું પડતુ જન્મ, રાજ્યાભિરેડ કે એવા ઉત્સવ પ્રસંગે બાહ્યોની જેમ શ્રમણોને પણ આશીર્નાદ દેવા રાજદરમારમા જવું પડતુ ન જાય તો રાજા કુદ્ધ બની એમને ફટકારતો, જેમા નાખનો તો કચારેક દેશનિમિષનો હુદ્મ પણુ ફરમાવતો. એ જમાનામા નાના નાના રાજ્યો હોઈ ધણીવાર એમને જામુસ માની વાત કમવવા ભારે કનડવામા આવતા કચારેક પીપીને બદીઆને

પગ નાખતા ગરિ જનસામા બીજવ્યોની તથે મુનિઓ પશુ
 તાજ્જો તો જુ પ જુ ને ત્યારે ગરિનોમન પમ મરુ પ જુ
 ન મ તો અપમાન થુ મા િ મન કૂ મન મરનો આ દારણે
 બોનન ન ખાતા સતાડી દેવાની આચાર્યએ સુચના આપી હતી તે
 હના ખાનુ પડે તો પગી વમન કડી નાખવાની આજ્ઞા કરમારી
 હતી આમ હના જે પ્રદેશમા લોગે વિમોગ્ધન જ કરતા ઓ
 વિમે બોલ મગતુ તદી તેવા પ્રદેશમા ગરિએ પપુ ગોચરીએ
 જવાની અપના જે છૂ આપવી પ િ જો સ્વધન્યા નિર્મળ હોય
 લા મુનિનુ થાં અમગગ ગણાતુ ને તેથી નાં એમો ગીખી
 નાખના નદી બિનગતા નાવમાથી ફેળી દેતા તો ત્યારે મર્ત નરીને પાર
 બિનગતા મર્ત જનન પ્રાણીનો ભોગ બનતા મર્મ જમલુનારમા
 આહ્વણો પહે ॥ મુનિઓને કોઈ વહોરાવી નુ તો આનણો મરડો
 મરતા મ્યાન મુનિઓને મારી માગીને અધમઆ મરી નાખતા
 વિદા મા વગી ચાર-પટારા ખૂમ પગવત વચ્ચો-કમળ પણ ઉપાડી
 જતા જેથી અનિય હડીમા શરીર બચાવના તાપાડ મરી તાપવાની
 મટ હરપુર અગ્નીઓમા જે પગવાની તેમ જ દેવી જગ્યાએ
 વગસા ખૂમ પ નો દોડી જી આદવાની પણ આચાર્યો તરફથી છૂ
 આપવામા આવતી આ પણ અધૂરું હોય તેમ ઉપાશયમા રાત્રે
 વેશ્યાઓ ધૂમી જતી અને એમને પજવતી મુનિઓ આથી ભાગી
 જગનમા આલા જતા પણ લા દિમ વગસા તથા સર્પ રિછી
 જેવા પ્રાણીઓનો ત્રાસ દોડ પાળ આવતા વેશ્યાઓ ત્યાજ પડી
 રહી હોઈ એમને ચાલા જવાની વિનતી મરતા પણ એ માનતી
 નહી જેથી આચાર્યની રજ મેળવી મ નજેવા સાધુ એમને પમડીને
 બાધતા અને પછી ઉપાડીને રાજદ્વારે લઈ જઈ રાજ સમક્ષ હાજર
 કરતા જગનોમા દિસક પ્રાણીઓના હરે રાત્રે કાટાની વાડ બનાવી
 લેવી પડતી તો ક્યારે લુગરાઓ સામે પૂર્વના ધનુર્ધારી-મુનિને
 ધનુષ્ય બાણ મેળવી લગ્નની પણ સમતિ આપવી પડતી મેટલીક

વાગ ઉપદેશ આપનાના બહાને મુનિઓને રાત્રે રાણીનાસમા લઈ જવામા આવના ને પત્રી વૃદ્ધ મુનિઓને રજા આપી યુવાન મુનિઓને ગાળીઓ સાથે ભોગ ભોગવવાનું દમાણ કરવામા આવતું જે ઇન્કાર કરતા તેમનું તો આની જ બનતું આથી જીવન બચાવવા જે એમા પડતા એમને નિર્દોષ માની અપ્રાપ્તિત આપવામા આવતું તો ડોર્લ વાગ મટેજ દોષ જણાતા મુનિઓના હાથ-પગ કાપી નાખવામા આવતા આ વાચીને તો હેયુ જ કમકમી ગઈ છે આની બચ કર પરિગ્રિથિતિઓમા મત્ર, તત્ર, ભદ્ર, જ્યોતિષ, મૃદ, મારણ, દેવદેરીઓની આરાધના વગેરેને પાપશ્રૂત કહેવામા આવેલ હોવા છતાં—એનો આશ્રય લેવો પડતો ને એ રીતે શ્રમણ-શ્રમણીઓનું તથા સંઘનું રક્ષણ કરવું પડતું

અને સાધ્વીઓને તો જે ત્રાસ આપવામા આવે તો એ વાચીને તો આજ પણ તેયુ રડી પડે છે ગુણઓ-વૃદ્ધારાઓ રસ્તામા એમની વાગી ગિડારતા ને ખૂમ પડવાતા કચારેક એમને નગ્ન કરી વચ્ચો પણ ઉપાડી જતા આની પરિગ્રિથિતિમા હાથ, ચામડું તથા પાદગાઓથી ગુણાગ દાકનાની એમને સનાદ આપવામા આવતી કેટલીક વાર ગુણઓ ઉપાશ્રયોમા પણ ધૂમી જતા અને કેટલીક વાર સુદર સાધ્વીઓને ઉપાડી પણ જતા જેથી ઉપાશ્રય એમને આખો દિવસ બધ જ રાખવો પડતો આના કારણે મુનિઓ તેમની સાથે ગહેતા અને તક આવે ગુણઓને સારી ગીતે ફટકારતા એક વાર એક સુદર રાજકુમારીને ગુણઓ હેરાન કરતા હોઈ તેના મુનિ બનેના બે મહારથી ભાર્ગવોએ તેમના ઉપાશ્રયમા રહી ગુણઓને એવા નીચી નાખેના કે જેથી પત્રી એ એની તરફ લમણો વાળવાનું જ ભૂલી ગયેલા કોઈ કોઈ વાર સાધ્વીઓને પણ સ્વરક્ષણ અર્થે મારામારીમા જિનસ્તુ પડતું. એક સાધ્વીએ રસ્તા વચ્ચે દડાથી ગુણઓને સીવા કરેના પણ પછી એ ગુણઓના આગેવાનને ત્યાં જ એ સાધ્વી ગોચરી અર્થે જઈ ચડી, તો એ ગુણઓ એનું ખૂમ સ્વાગત કરું પોતાના બાળકોને

એના ચરણે નમાયા તે આમ ખૂમ ભક્તિભાવ બતાવી આર્પણ
જમાયું પરિણામે ખોટા ભક્તિ-સબધ વધારી શુદ્ધ એ સાધ્વીને ફસારી
તે પછી એ એની પત્ની બનીને જ રહી ગઈ " અને સાધ્વીએને
દૂર દૂર અનાર્થ દેશોમા વેચી દેવાની તો આપણે વાત કરી ગયા
છીએ

આના માગણોએ જ શાસ્ત્રમંત્રેને આજ્ઞા દેતી પડી હતી કે આત્મ
રક્ષણની રાત્રિનોજનની, કમ્બૂજ વાપગવાની, રાત્રની પ્રુશામન
કગવાની, રાત્રિએ બહાર જવાની, અગ્નિએ તાપવાની, વગે. પદેચવાની
કે એવા પ્રમાણની પરિસ્થિતિમા મૂકાવું પડ્યું હોય તો પ્રથમ એની
પરિસ્થિતિને અનકૂળ બનીને પણ શરીર બચાવવું એ હશે તો
પ્રાયશ્ચિત્ત કર્મ વિગદ બની શકાશે ને ફરી સયમધર્મનું પાલન થઈ
શકશે બાકી સમભાવપૂર્વક વેર છૂટાવે મૃત્યુને બેઠવા બેઠવા
જે વીર હોય એ ઉત્સર્ગ માર્ગને જ વળગી રહે

આવી પરિસ્થિતિમા ઝિય બનેલા મુનિએ જીવનના ભોગે
પાર ઉતરી શક્યા હતા પણ જેઓ પેટ અર્થ જ ધુમ્પા ના એ
માસ ન ખવાય એમ માની નહોતા ખાતા પણ પછી પરિસ્થિતિએ
એમને વાચાગ બનાવ્યા અને એનો ચ્વા નાગના એ એના પાછળથી
પ્રક્ષમાર બની ગયા હતા જેમ શુદ્ધ એને પીડનાર પેની સાધ્વી રા ના
ભક્તિ સહવાસથી એમા ફસાઈ ગઈ હતી તેમ ત્યાં એરાઓનો નો

કોઈ એ ગતી આજે જોયું હોય એવો ભાગ્યે જ કોઈ દાખલો શોધી શકાશે. જ્યારે એ યુગ માની લઈએ કે જ્ઞાન-ચરિત્રની દૃષ્ટિએ કેટલાક ઉચ્ચ શિખરે પહોંચ્યા હશે. બાકી અન્ય રીતે તો એ કાળ ભય કરે હતો. કૂર હતો. અનાયાસ અને જગતીપણાનો બહુ અંશે અસમ્ય યુગ હતો વિરોધી-અગવડોનો કોઈ પાર નહોતો.

આમ છતાં એ યુગમાં અપાર કષ્ટો, ભય કરનારો સહન કરીને પણ જેમણે અનાયેનિ આર્થ-સમ્ય બનાવ્યા, દેશભાષી માસાહારનો બહુ અંશે ઉચ્છેદ કર્યો. યજ્ઞહિંસાને નિમૂંડ કરી તથા બૌદ્ધો પર પણ પ્રભાવ પાડ્યો એ કાળના મહાપુરુષોએ જે રીતે કામ લઈ આપણને આજે ગૌરવ શિખરે પહોંચાડ્યા છે એમાં જ એમની પરમ મહત્તા છે બાકી ત્યારે એમણે આમ કેમ કયું ને આમ કેમ ન કયું એવો પ્રશ્ન ઉઠાવવો એ એ યુગને ન પિઠાણનારી જડતાની-હેવાનિયતતાની નિશાની છે, યા તો સમ્ય ભાષામાં એમની કૂસ્તાભરી ઠેકડી છે એમ હું માનું છું.

જસતો રહેલો દીવડો :

આમ છતાં એક પછી એક ઊતરી રહેતી આરી આપત્તિઓમાં ઘેર અધકાર વચ્ચે પણ જેમણે દિનનો દીવડો જનતો રાખી પ્રકાશ પાઘર્યો છે અને ભય કર વમળો વચ્ચે પણ નાવને સહિમનામત ઢાંકે લાવી બધાને હેમખેમ પાર ઊતાર્યા છે એમને પ્રતાપે જ ઉજળા મોટે અને ઉત્તત શિરે સમૃદ્ધિના શિખરે મેસી આપણે આજે મહાત્મી ગદ્દા છીએ એથી ખગેખર એ પુરુષોએ ભગવાન મહાત્મીરના અમર વારસાને જીવંત ગણના અને વિશુદ્ધ બનાવવા કેટકેટલી ધીરજ, ખત અને સમતા રાખી હશે તેમ જ એ માટે પરાક્રમપૂર્વક કેટકેટલા આત્મજનિદાનો આપી કામ લીધું હશે એનો વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે આપણી મતિ સ્થલી જાય છે અને એમના વિષે જોડેવા તર્ક-વિતર્કભર્યા બધા જ પ્રશ્નો ખેસી જાય છે, કારણ કે એથી એમણે

શુ ક્યું અને શુ ન ક્યું એ વાત મહત્વની નથી પણ સમય સયોગો વિચારી કીક લાગ્યા તે ઉપાયો અજમાવીને અને કીક નાગ્યા તે આચાર-વિચારો બિના ઢગીને પણ ચાગે બાબત ફેલાયેના વાતાવરણ વચ્ચે પણ જેમણે પરપરાને સુગંધિત રાખી બિજાની બનારી છે એટલું જ નહિ, સમગ્ર દેશને જોને ચણવવામાં-હિમાનયને અલગ પાડવા જેટલી જે પ્રયત્ન તાકાત બતાવી છે તેમ જ પાળાથી લગાઓ સુધી પશ્ચિમ-દક્ષિણ ભારતમાં પોતાની પરપરા દ્વારા સુવર્ણ યુગ પણ સ્થાપી બતાવ્યો છે, એ જ મહત્વની વાત છે

આપણી ઊણપો :

એથી આગા રાખુ છું કે વાચકો આજની નહિ પણ તત્કાલીન પરિસ્થિતિ પ્રમાણે જ એમને જેના પ્રયત્ન કરશે ત્યારે જ એમની મહત્તા-મહત્તા અને વીગતાનું દર્શન થઈ શકશે પણ જૈનમતમાનના ધણો મોટો ભાગ એટલો સ્થિતિચ્યુત છે કે પોને બાવેતા વર્તુલ બહાર એ જેનાની દૃષ્ટિ જ ગુમાવી એમ છે વળી ધણાના મનની એક ગૂચ પણ છે કે યોગીને ચાકણ શા માટે કરવું ? જે કોઈ નથી જાણતા એમની આગળ અવી વાતો પ્રગટ કરવાથી લાભ પણ શા ? એથી નો બિયટો આપણો જ ફરજેતો થશે ને લોકો પણ એમથી બૂરો જ આદર્શ જ પકડી લેશે

જો સાન ગુજરાત એ તો મહાપાપ છે બાપી ને ગુપ્ત રાખવા જેવું
આપણે પાપ યુદ્ધ હોય તો ગેના પાઠો પર હુતાન મારી એને ર
ક વા નેઈએ કા તો સત્ય નસ્ટનો સ્તીમર કરવો નેઈએ પણ
નથી આપણે એ પાઠો ઠોડી શક્તા નથી સ્પષ્ટ બેઠે રજૂ રી શક્તા ગા
મૂઝવણને કારણે નથી આપણા પ્રતિભરમા સામર્થ્ય પ્રગટતું નથી એનો
ખીન પર પ્રભાવ પડતો પણ હું પૂછું છું કે આપણે ટાઈ અપકૃત્ય
કયું છે ? આ ને નથી કહું તો પછી સચનો આંખર મરી ખડુ
રહ્યું પ્રગટ મરનામા જ શાનો ? ભય કેવો ?

હા, આપણે એ પાપ યુદ્ધ છે ને એને પાપ દેનાતું દોર
તો ! અને તે એ કેટલા પતિત સારથેને સમગ્રિષ્ટ ન રતા
પાખમા દમની રાખીને ન એમને કેવળ વિગુહ જ કયાં છે પણ
ભારતન્યાપી સમગ્ર પ્રજાનું ઉત્થાન કરના જેટલું સામર્થ્ય પ્રગટાવના
એમનું ધડતર પણ હું કે શું આ એ દોષ ખાતર ચીકણ થવાને
આપણે ભય મેલીએ છીએ અને તેથી આ વાત ગુપ્ત રાખવા હચ્છીએ
છીએ ? પણ એ દોર આપણો દોર નથી પણ આપણું ગૌરવ છે
આ કાગણે સત્ય રહ્યું પ્રગટ કરતા આપણે કોઈ પણ જાતની કોઈની

ભાવના અને પ્રબળતા હિંચાનનો ગૌત્વબર્થો ઇન્દિરાસ યા માટે આપણે દમાની રાખવો જોઈએ ?

ને કે આજ સુધી આ મૂઢ ભેદ અધાગમા ગ્લો દોઈ દણ અપ મમય જેમની એ માત્ર લાવના જનનાના ઉદ્ધારની જ હતી એ પ્રજ્ઞ પુરુષો દ્વાય દોષિત મનાયા કરે આથી જેમ વ્યભિચારના દોષમાથી છોડાવવા વેશ્યાઓને પ્રતિભોધ આપવા માટે વેશ્યાનાડે કરતા દોઈ સતજનને વ્યભિચારી ઠેરવવામા આવે તેમ જગદુદ્ધારણુ કાર્ય ઢરનારાઓની પણ પેટ ભરીને નિદા મનાગ હરેક યુગ-સમાજ મા દર્શ ઓઝ નથી પાકતા જેકે એથી કથારેક મૂઝવણ થાય છે પણ છેવટે તો કાગદેનતાના સામ્રાજ્યમા સત્યનો ભાતુ વહેનો મોડો પોતાનો ઝગહળતો પ્રકાશ પાથર્યા વિના રહેનો નથી, કાગ્લ કે સત્ય પોને જ એક સમય શક્તિ દોઈ એ પોતે જ રૂમવટની દીવાનોને તોડી પાડીને વ્યય પ્રમશિત બની રહે છે દ્વાય એમા સમય લાગે એ એક જુદી વાત છે આ દારણે આજ સુધી આ પ્રશ્ન પર પ્રમથ પજો નહોતો પણ હવે છે ના ૨૦-૨૫ વર્ષથી આ અગે કઈ સરોધન થવા લાગુ છે એમા મે પણ મારો સુર પૂરાવવાતુ હુ સાહમ મુ" છે અભ્યાસમા હુ નોન-મેટ્રિક, જીવન ગામડાતુ અને યુજ્જરાતી વિના બીજા ભાતીતુ ખાસ જ્ઞાન નહી જેથી હ પોતે તો કઈ જ નથી જ્ઞા જે આવો બાનિય પ્રયત્ન મારે હાથે થઈ રહ્યો છે એથી હ માતુ છુ કે દોઈ જ્ઞા જ પરિચયો મને ધક્કારી રથા હશે સભવ છે કે મુરને જ મને આ કાર્ય અગે પોતાતુ વાદન બનાવવા પસદ કર્યો નાય મા એનો દોઈ બીને જ દેતુ હોય જે હોય તે, પણ કે ના ૮-૧૦ વર્ષથી એના જ વિચારોમા ફૂમેનો રહ્યો છુ અને તેમા પણ એ વર્ષથી તો હ આ પ્રશ્ન પાછા પાગન જ બની મો છુ એમ મુ તોય ખોટુ નથી કાગ્લ કે ન્યારે ન્યારે દોઈ પ્રતિમા કરે છે ત્યારે મારામા દોઈ અજળ જુઓ જિજ્ઞાસ ક્રોડે છે અને એ વિચારોની તીનતાએ એટલુ બધુ માનસિ દગાણુ વધી જાય છે કે એથી ગતોની

રાતો અનિદ્રામાં જ વીતાવવી પડે છે. ચોનીસે કદાક એ જ વિચારો — એનું જ વાચન અને એનું જ પારાયણ થતું રહેતું હોઈ આજના આ રેશન અને યુદ્ધના વાતાવરણમાં भारी કસમચની વાતો ઘણીવાર હાંસી, અણગમો, તિરસ્કાર અને અપમાનો તથા નિરાશાઓને જ નોતરી એમે છે. પણ ધૂન છૂટતી નથી. સંકટ તૂટતો નથી. વિશ્વાસ ડગતો નથી. મને સમજવા આ भारी મન સ્થિતિનું ચિત્રણ આપી જણાવું છું કે આપણી વિશુદ્ધ પરંપરાએ પતિતોનો ઉદ્ધાર કરી એમના દ્વારા ભારતના ઇતિહાસમાં જે ભાગ ભજવ્યો છે એ કેવળ આપણી જ નહિ પણ ભારતના ઇતિહાસની એક ગૌરવપ્રદ મંગલ ગાથા છે.*

* ટીપ્પણ : દયા-કરુણા, બ્રહ્મચર્ય, માનવસમાનતા તથા જીવન-શુદ્ધિ સાથે સાધનશુદ્ધિનો આગ્રહ વગેરે બાબતોમાં મહાવીરને શુદ્ધનો અને શુદ્ધને મહાવીરનો સાથ હતો. પણ માંસાહાર મર્યાદિત સ્વરૂપે અપનાવી લઈ શુદ્ધની કરુણા કંઈક અંખવાઈ છે. તેમ જ સ્ત્રી જાતિને લિશ્કુણી ગનાવવામાં દ્વિચક્રિયાટ અનુભવી માનવસમાનતાના પ્રશ્નને પણ એટલા પૂરતી મોજપ સાંપડી છે. જે કે જીવનીયના ભેદભાવોને મિટાવવા સુધે જીનઓથી ખૂબ જ જીયાર્થ પ્રાપ્ત કરી છે.

પણ અહિં સા, ત્યાગ, તપશ્ચર્યા, નર-નારી સમાનતા, નિરામિયા-હારિતા, રાત્રિભોજન ત્યાગ ઉપસત જીનઓના વિચારોને પણ સમજવાની અનેકાંતવાદી ઉદારતા જેવા તત્ત્વોની બાબતમાં જૈન ધર્મે જે જીયાર્થ પ્રાપ્ત કરી છે એટલી જીયાર્થ એ જગતનો કોઈ પણ ધર્મ હજી સુધી પહોંચી શક્યો નથી.

પણ એ તત્ત્વોનો સમગ્ર ભારતઆપી પ્રચાર કરવાનું અને લોકમાનસમાં એને ચિર રૂપ આપવાનું કાર્ય તો એ કાળના શ્રમણ નિઝ થોએ જ ક્યું હોઈ એ આપણો જ નહી પણ ભારતના ઇતિ-હાસનો પણ એક ગૌરવગાથાનો વિષય છે. આજે પણ ભારતમાં ત્યાગ તપનો જે આદર દેખાય છે, માંસાહાર પ્રત્યે પાપવૃત્તિ સમજાય છે

। આ કારણે વીર પિતાના વીરપુત્રો તરીકે સત્યનો અધિકાર કરવા
નેટણ આપણે વીર્ય પ્રગટાવવું ત્યારે જ આપણુ વીર્ય અને સત્યની
ઉપાસના સાર્યક બનશે.

વિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ :

હવે પત્રી આપણી કોઈ પેટ ભરીને નિંદા-વગોવણી કર્યા કરે.
અર્થ સામે ધૂળ ઉડાડનારની જ આખો ધૂળથી ભગર્મ બન્ય છે. પરંતુ
દીવાલ સાથે માથું અક્ષાણનારું જ માથું તૂટી ન્યય છે. દીવાલ નથી
તૂટતી નેમ આપણી ધર્મવિશુદ્ધિની લોખંડી દીવાલ એટલી મજબૂત
છે કે એની સામે જે ઇચ્છે એ પ્રહારો કર્યા કરે પણ એ દીવાલમાંથી
એક પણ ઠાંદરી કોઈ ખેરવી શકવાનું નથી.

એથી આશા ગમ્યું છું કે પંડિતો તટસ્થભાવે આ પ્રશ્ન ફરી
વિચારી યોગ્ય દૃષ્ટિબિંદુ અધિકારશે તેમ જ સાહિત્ય અકાદમી જેવી
સંસ્થા પણ વગોવણીનો આ ભાગ મૂકી જેમાંથી અન્યોને ચક્રવાતી
ગ્રેરણા મળે એ રીતે દિશા બદલવાનું વીર્ય તેજ બતાવશે અને તો
જ સત્યના સશોધક તરીકે એનું એ પગલું ન્યાયી ગણાશે તેમ જ
સંસ્કૃતિની એવા કરવાનો એનો અધિકાર પણ ત્યારે જ વ્યાજબી

આમ છતાં ફરી કહેવું પડે છે કે પરંપરાગત લોકોને કેટલુંક ન ગમે એમ બને. કારણ કે એ પોતાની આજની ભૂમિકા પરથી વસ્તુને માપે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ કેટલુંક ન રૂચે, કારણ કે એમને વળી કેવળ તર્કવાદ જ લાગ્યો હોય એમ લાગે પણ મળ વાત એ છે કે વિચારોની તીવ્રતા વધે છે ત્યારે એકાગ્ર બનતાં સાચો ઉદ્દેશ Comes from within અંતરમાંથી જ મળી રહે છે. જેના પુરાવામાં મને પાછળથી હીક હીક શાસ્ત્ર વચનોનો આધાર મળી આવ્યો છે. આ કારણે કેટલાક ઉકેલો અંતરમાંથી મળતા રહ્યા હોઈ સ્વતંત્ર દૃષ્ટિએ એ તપાસવામાં આવશે તો એને શાસ્ત્રોનો પણ આધાર મળી રહેશે તેમ જ બુદ્ધિવાદીઓને પણ એ તર્કસંગત લાગશે.

એ પોતાના સપ્રત્યયને અવગળા મુનભ જનાવવા દમ્બજના હતા ત્યારે મદારીજ આત્મનિક્ષ મયને વગળી રહેનાગ દોષ એ જાપડોડ કથામા નોડોના માનવા ”

આ કારણે મદારીજની પરપરામા અપરાદને ધ્યાન જ નહોતું. વળી એમણે તો પોતાની પૂર્વ પરપરામા થજી મચ્છજી અને શુદ્ધિનો જ આગ્રહ ગાખ્યો દોર્ષ પ્રતિક્રમણ અને બ્રહ્મચર્ય વ્રતને પણ આગવું ધ્યાન આપ્યું હતું આ કારણે નથી એમણે મગધરાજ શ્રેણિકના પુત્ર મેવકુમાર માટે સધાગની બાજનમા થજી અપરાદ આખો કે નથી મુનિઓને તરમે મવા જાં મગધરજી અચિત પાણી પીવાનો પણ અપરાદ આખો શુદ્ધનુ ધ્યાન સપ્રત્યયને બાપડ જનાવવા તરફ હતું કે જેથી વણા એનો લાભ લઈ રહે, ત્યારે મદારીજી ધ્યાન સપ્રત્યયને વિગેર નિશ્ચય જનાવવા તરફ હતું કે જેથી ભને યોગ થપ એ આ સમાજની જાગૃતિમાથી મુક્ત મની રહે

મૂળ ધ્યેય અહિંસાનું હોવા છતાં બૌદ્ધોની નવી પેઢીએ નિરામિયાહારના સંસ્કારો નથી પામી. કારણ કે મૂળમાં જ નળગામ્મ હતી. જ્યારે મહાવીરના માર્ગમાં મૂળથી જ તીવ્ર આગ્રહ હતો. એથી જ જગતના ધર્મોમાં એ જ એક માત્ર માંસાહારનો પ્રત્યજિરોધ પોદ્ધારતો રહ્યો છે.

બાકી જ્યારે જનસંખ્યા વધે છે, સંપ્રદાય પાછળથી ફાટેફૂટે છે તેમ જ કોઈ આપત્તિ વિશેષના પ્રસંગો આવે છે ત્યારે નિર્બળતાને કારણે મૂંઝાયેલાઓને સહાય કરવા या પડેવાઓનો ઉદ્ધાર કરવા કેટલાક અપવાદો આપવા પડે છે—કેટલાક સહેવા પડે છે, જે કેવળ આરામના વિસામારૂપ હોય છે. અને આપણે જોઈએ છીએ કે દુષ્કાળની આધિમાં ઘેરાયેલાઓને બહાર કાઢવા માટે જ એ કાળના અધિવિરોધે અસ્પૃશ્યતા અપવાદો આપવા પડ્યા હતા. પણ મૂળમાં તે અપવાદને સ્થાન હોય જ નહીં.

પ્ર. ૫ ૨૦૦૦ વર્ષથી મૂંઝવતી આ સમસ્યા હલ કરવાનો તમારો પ્રયત્ન પ્રશમ્ય છે તમારી ધન્ય માટે પણ તમે અભિનંદનને પાત્ર છો. પણ મુનિઓના માંસાહારની વાત કોઈને પણ ગમે કેમ જાતરે? એટલે મને લાગે છે કે આ સમસ્યા હલ કરવાની શુભ ભાવના છતાં તમે તમારી સામે જ આધિ વ્યગ્રવશો.

ઉ. ૫ જો કે એ મુનિઓ—મુનિઓ હતા જ નહીં, કેવળ વેશધારી મુનિઓ હતા. છતાં મેં કડો વર્ષોના સંસ્કારને કારણે આવી વાત ધૂણા ઉપજાવતી હોઈ મારી સામે જ આધિ ચડે એમ બને. પણ હરેક પ્રશ્નને તે યુગની દૃષ્ટિએ જ વિચારવો જોઈએ ને બીજાને સમજાવો જેટલા

પારણે મુનિઓને વહોડાની ભુદ્ધિએ પેરી સન્ન્યાસીઓએ જુગ જુગ માસ બોજન માટે કેટલી બધી વાનીઓ બનાવી રાખી હતી ? આમ રાંદ માસદાર હોઈ એના કુટુંબોમાંથી આવેના પૂન સસ્કારોને મારણે આપત્તિ-વિપત્તિના પ્રમોઝોએ પગલ બન્યા ટોચ એ સ્વાભાવિક છે કાગળ કે એમને આપણી જેમ સુગ નરોત્તી વગી એધર્મમાં સ્થિર પગ બન્યા નહોતા બાપી વેશ પહેના માત્રથી દર્ધ મુનિપણુ પ્રગળુ નથી

(૨) ચન્નમશાગીની ઘન જેવો ચુન્ન આનક . પોતાની દીપ્તિને ઉપાડી જનાર ગુણો પાછળ પુત્રો સાથે જ પડે છે ત્યારે એ દુષ્ટો એમને પાછળ પડેના નેર્મ પુત્રીને મારી નાખીને ચાલ્યા જાય છે આ વખતે જન્મનમાં કોર્ન સાવન ન હોર્ન એ બધા એ દીકરીનું જ માસ ખાઈ મુધાનૃમિ મરે છે એથી એ કાગળા લોકોનું માનસ સમજ્યા માટે 'સાનાધર્મ'કથા મા આપેની આ વાર્તા ઘણી ઉપયોગી છે એથી માસ પ્રયે ધૂણા ન હોઈ એના પ્રસંગોએ એ એ છાંડી ન શક્યા ટોચ તો એમાં કઈ આશ્ચર્ય પામવાપણુ નથી

(૩) રૈદિકોમાં મહર્ષિ નિશ્વામિન મુનિ પણુ બૂખના માર્યા ચડાગના ઘરમાં ફૂતરાનું માસ ચોરના પેશ હતો એ પણ એ જ વાત મિક્ક કરે છે

(૪) શાસ્ત્રાસા પ્રમાણે ધઉ-ચણ્ણાનો લોટ અમુક દિવસ પગી ખપે નહીં ચોમાસામાં વગર ધોરેની ખાડ પણ ખપે નહીં એમ છતાં રૈશનયુગમાં ધરે ખરે અમેરિકન આટો વપરાતો ટોર્ન તેમ જ ખાડનું પણ અ પડેશન હોઈ એ આપત્તિમગમાં ઘણા મુનિઓને અપવાદ દશામાંથી ગુજરુ પડ્યું હતું તે કે ઉજ્જયિનીના કુમેર દત્તાની જેમ ધનિયેએ મુનિઓને સાચ્યા હશે પણ મોટે ભાગે તો એવા પ્રસંગે આપણી એ પ્રતિસા ધૂગી ગઈ હતી તેમ એ મગમાં પણ ડ્યાક ડ્યાક એમ જ બન્યું ટોચ તો તેમાં નવાઈ જેવું શું છે ?

(૫) આપણે ગમે તેટલો સ્વચ્છતાનો આગ્રહ હોય છતાં બાગક જ્યાં ને ત્યાં મિથા કરે છે શરીર પણ ડ્યારેક ખરડાઈ જાય છે-

છતાં આપણે એને ફેંટી દઈએ છીએ ? તો તો કુળનો જ નાશ થાય. એમ એ કાળના ગુરુઓએ શિષ્યોને બાળક તુલ્ય માની એમને સુધારવા ખાતર અંધ સમય ગંદકી નભાવી લીધી હતી, જેમ પિતાને સુધારવા આર્ય મુદસ્તિ ગ્વામીએ અંધ સમય માટે છત્ર, ચામરાદિ ઉપરાંત બ્રાહ્મણ વેગને નભાવવા દીધો હતો તેમ. એ આશાથી કે બાળક મોટું થતાં-અમગ્ધું થતાં સ્વચ્છ રહેતાં શીખી જાય છે, તેમ એ શિષ્યો પણ વાતાવરણની ઘેરી અસરમાંથી મુક્ત થતાં ફરી ત્રિશુદ્ધ બની જશે. અને આપણે જોઈએ છીએ કે એમણે જ ભારતવ્યાપી વિશુદ્ધિનું આદોક્ષન ચક્રાચ્ચું હતું. બાકી ગંદા હોવાને કારણે જો એમને ફેંટી દીધા હોત (મંદ બહાર ક્યાં હોત) તો પરંપરાનો તો કદાચ નાશ ન થાત તો પણ એ નિષ્પ્રાણ-નિઃસ્તેજ બનીને જ જીવત. યા તો દ્વિધાવૃત્તિ પેદા થતાં જે મહાન સિદ્ધિઓ આપણે હાંસલ કરી શક્યા છીએ એ ન થઈ શકત. અને શક્તિ અદ્વૈત્ય દર ટકરાવામાં જ ખતમ થઈ જત. પરિણામ એથી શુ આવત એ જ કંપી શકાતું નથી. આથી ત્રિશક્તિનંદન મહાવીરના કુળને જીવંત રાખવા અંધસમય ગંદકી નભાવવી પડી હતી પણ એથી બચતુ એ પવિત્ર મુનિઓ અને ગુરુઓને જ દોષિત માની લેવામાં આવ્યા, જેમ સ્વચ્છતાના આગ્રહી મહાત્મા ગાંધીજીની પ્રેરણાથી સફાઈકામ કરવા નીકળી પડેલા ભાવનાશીલ સ્વયંમેવકોને કેટલાક મૂખ લોકો ભગી માની લેતા તેમ.

પ્ર. ૬ શાઓમા આવેના આના પાકો એ નિર્મળ મનના—
પડેના મુનિઓના ઉદ્ધાર માટે જ નિર્માણ થયા હતા કે એ કેવળ તમારી
કલ્પના છે એને શાસ્ત્રવચનોનો કોઈ આધાર છે ?

ઉ. ૬ (૧) દુષ્કાળના સમય સુધી આચારવિચારમા ભેદ પણ
નહોતા સર્વની આચારવિધિઓ—પ્રતિષ્ઠાઓ સગળી જ હતી પણ આ
કાળમા જે ગરમડો બની થઈ એને પગિણામે જ આચારાગના ૧૦મા
અધ્યયનને અંતે જે આવી આસા મૂકી છે, એ જ મારી કલ્પનાને
સમગ્ર ટેકો આપે છે કે આચારની બામતમા જે પડેલા પણ હતા

(૨) આ સિનાય નિર્ણય ગાથા ૪૩૬-૪૩૬મા કહ્યું છે કે,
ટાઈ ખાસ કારણસર માસ લેનાની જરૂર ટાય તો પણ જે લોકો એમ
બળે છે કે જૈન મુનિ મામભોજી નથી એવાઓને ત્યાથી એ ન વહોરવું,
કારણ કે એથી નિદા થાય છે આમ લોકનિદાનો ડર જ બતાવે છે
કે એને આચારનો ટેકો નહોતો આથી સિદ્ધ થાય છે કે પરપરા
વિશુદ્ધ જ હતી અને એટલે જ પતિત મુનિઓને કારણે લોભનિદાનો
ડર રહેતો બાળી જે સમગ્ર મુનિ સમાજ ચુસ્ત વસ્ત્રવત્યાહારી રહી
હોત મ તો બના જ માંસાહાર તરફ વળ્યા હોત તો ‘ડરનો પ્રશ્ન જ
ન ઉદ્ભવત

(૩) આમ શાસ્ત્રમા માંસાહાર માટે જે કંઈ જે—પાય પાક છે
એ પગિચ્છિતિ વશ ફસાયેના મુનિ—સાધકોની દુર્બળતાનો ઇતિહાસ
માન છે એટલું જ નહિ એમને એમાથી હોજારી ઉપર હોજારનાના
પ્રયત્નોનો પણ ઇતિહાસ છે અને એટલે જ બહુ માયરી સાયરીને
અને તે પણ આચાર્ય—ઉપાધ્યાયની અનુસાર મેળવીને તેમ જ લોક
નિદાનો ખ્યાન રાખીને કોઈ ખાસ પ્રસંગે જ—અન્ય ઉપાય ન જણાય
ત્યાજ—એ લેનાની છૂટ મૂકવામા આવી છે મુનિશ્રી પુરુષવિજયજી
સપાલિ કલ્પસૂત્ર, સૂત્ર ૨૭૬મા બદલાવું સ્વામી કહે છે કે નવમાથી
કોઈ પણ નિર્ગર્થ ચુરુ—આચાર્યની રજા વિના ન વાપરની આમ આચાર્ય
ઉપાધ્યાયની અનુસાર મેળવનાનો હેતુ પણ એ જ હતો કે મુનિ આથી

મુક્ત છૂટ નથી મેળવતો પણ એમની દેખભાજી તમે ધીમે ધીમે એમાંથી મુક્ત થઈ શકે. આ કારણે આજ પણ મુનિ જે કંઈ વહેરી લાવે છે તે ગુરુ પામે હાજર કરે છે. ગુરુ એ તપાસી લે છે ને પત્રી ગળ આપ્યા બાદ જ એ વાપરી શકે છે. ચાલી આવતી આ પ્રથા એ ઠાળના ફમાયેના મનિઓ ગુરુઓની દેખભાજી નીચે એ રોગભાથી મુક્ત થાય એ જાતના થયેના પ્રયત્નોના ઇનિદામની ઝાખી કરાવે છે. બાકી તે પહેલાં આવેા કોઈ નિયમ નહોતો જે પ્રાચીન આચારાંગ તથા નિશ્ચયકાલિક જોવાથી ખાતરી થાય છે. યજ્ઞાને નિમિત્તે લખાયેલી, આચારાંગ સાથે જોડી દીધેલી ૧લી ચૂનિકામાં ત્રીજા મહાનતની બીજી આવનામાં જ આ અંગેનું અષ્ટ મયન પ્રથમ વાર નજરે પડે છે કે ગુરુની ગળ મેળવીને આહાર-પાણી વાપરવા, રળ મેળવ્યા વિના ન વાપરવા.

નિર્બળતામાં માંસાહાર કરવામાં ક્યો દોષ છે એમ માની જોયું
માંસાહારનો મર્્યાદા આમદ મળેવો એવા મુનિઓ દોષપાત દોષ
જતા અન્યોની અપેક્ષાએ તો એમનો દોષ નદિવત્ જેવો જ હતો.
બાકી જેમને માત્ર વિના ચાવતું જ નહીં એ તો ઘર ભેગા જે થઈ
ગયા હતા. પણ આમ અપદોષી મુનિઓને કાગળે આવી પડેવી આ
પ્રકારની લાચાર પગિન્ધિનિમા પરંપરામાં કોઈને નંકા-કશંકા પેા
ન થાય એ માટે દશરેકાધિકની બીજી સૂચિકામાં અન્નમગ્નિજમન્ઠરીજા
સર્વે દ્વાગ મુનિ મધ્ય-માંમનો ત્યાગી જ હોય એની એની બી'મ
પ્રતિજ્ઞાની અતી ફરી ઉદ્ધોષણા કરવામાં આવી છે. આમ જે આ
સમયમાં આવી ઉદ્ધોષણા કરવામાં આવી છે એ જ બતાવે છે કે
પરંપરા તો વિગુદ્ધ જ હતી પણ નિર્મળ મુનિ-સારકોને કાગળે પરંપરાને
લાધ ન લાગી જાય માટે જ અતી એની પ્રતિજ્ઞાનું ફરી સમર્થન
કરવામાં આવ્યું છે જે સૂચિકા આ જ સમયમાં ચક્રને નિમિત્તે
આચારની વિરોધ અપજ્ઞતા માટે નિર્માણ થઈ હતી. બાકી તે પહેલાં તો
સૂત્રકૃતાગ, કાણાગ, ભગવતીજ જેવા આગમોમાં તો માસત્યાગની અનેક
કષ્ટ આજ્ઞાઓ પડેવી હતી જ, જે વિશે આપણે આગળ કહી
ગયા છીએ.

(૫) આના પુરાવામાં એક બીજું પણ વધારતું પ્રબળ પ્રમાણ
શ્રી અભયદેવમુસ્લિના ગિય્ય શ્રી હરિચન્દ્ર ગણિયકે ૫૩૦ પાશ્વું છે.
એઓશ્રી ‘પ્રશ્નમાળા’માં લખે છે કે ‘મજ્ઞ વા મમ વા મોષા વા વિષાવા’
નો શો અર્થ?

ત્યારે ગુરુદેવ શ્રી અભયદેવમુસ્લિ મહારાજ જણાવે છે કે “હે-
સૂત્રના અભિપ્રાયથી આ સૂત્રને જાણવું. કર્મના વશથી વિવિધ ગતિમાળા
કેટલાક મુનિઓ દોષ છે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી, પણ એ પ્રાયશ્ચિત્તથી
વિગુદ્ધ થાય છે. પરંતુ આ કહેવા લાયક નથી.”

(‘કલ્યાણ’ વર્ષ ૧૩—અંક ૧-૨ પાન ૧૬)

આગથી ૮૦૦ વર્ષ પૂર્વે લખાયેલી આ પ્રગોતરી સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે પરંપરા વિશુદ્ધ જ હતી. જ્યાં જે કંઈ કહેવા લાયક નથી એમ ક્યું છે એ કેટલાક વિચિત્ર ગતિવાળા મુનિઓ માટે છે એ આથી સ્પષ્ટ થાય છે. ઉપરાંત એમણે એ પણ ક્યું છે કે એમ પનિત થવા જ્યાં પણ એ હેવટે પ્રાયશ્ચિત્તથી વિશુદ્ધ બની શકે છે અને આપણે જોઈ ગયા છીએ કે જે રોગમાં એ ફસાયા હતા એ રોગમાંથી જનતાનો ઉદ્ધાર કરવાની તપશ્ચર્યા મહાસાધના દ્વારા એ હેવટે વિશુદ્ધ પણ બન્યા હતા.

આ કારણે માંસાહારના પાકો એ શાસ્ત્રાત્માઓ નથી બનતી પણ એમના કરેલા ઉદ્ધારની વિજય પ્રશસ્તિઓ બને છે અને એમાં જ જૈન ધર્મની ઝગડળતી ઉદારતા અને ગુરુઓની માનવહૃદય પરની શ્રદ્ધાના દિવ્ય દર્શન થાય છે.

(૬) જો કે બીપણ કાળને અંગે અદ્ય વ્યક્તિઓનું શિયિત્ત થવું સ્વાભાવિક હતું. દરપના લાસણા ગાથા ૪૯૫૫-૮ આધારે પ્રો. હીરાલાલ ર. દાપડિયા જણાવે છે કે દુષ્કાળમાં ભિક્ષા નહીં મળવાથી કેટલાક મુનિઓને જ્ઞાનચર્ચાનો એકાંતિક ધર્મ તથા પરસ્ત્રીના પતિ બનવું પડ્યું. તો એ અપેક્ષાએ એવા કુટુંબોમાંથી આવેલા ને જે એની સુગ નહીં ધરાવનારા કેટલાક દેહ દકાવવા માંસાહાર તરફ વળ્યા હોય તો એમનો શો દોષ કાઢી શકાય? પણ એ શિયિત્તતા પતનોન્મુખી નહોતી પણ મજેલા ભવ્ય સંસ્કાર વારસાને કારણે ઉર્ધ્વમુખી બની હતી. એથી શરમનું કોઈ જ કારણ રહેતું નથી. શરમનું કારણ હોય તો તે ફક્ત આપણા એકાંગી અર્થના આગ્રહ માટે છે. કારણ કે પંડિતો માટે માંસાહારનો અર્થ છોડવો મુશ્કેલ છે તેમ જ પરંપરાગત લોકો માટે એક માત્ર વનસ્પતિના અર્થના આગ્રહ છોડવો પણ મુશ્કેલ છે. ખરું કહું તો આ જ કારણે આ પ્રજા વિશેષ મૂંચવાયો છે ને એમ થવાનું પણ કારણ હતું કે બન્ને પોતપોતાની મર્યાદામાં સાચા હતા. આ દૃષ્ટિએ પરંપરાનો અર્થ પણ સાચો છે તેમ જ આચાર્યોની

દીકાઓ પણ માચી છે પણ એમ છતાં એ અપદોષને કાણે જે ભય અને ગૌરવપદ ઇતિહાસ સંબંધી છે એ જ મહત્ત્વની વાત છે — એ જ આપણા માટે ગર્વની વાત છે હું તો માનું છું કે ભાગ્યના ઇતિહાસમાં ચારિત્ર્ય ક્ષેત્રે મમત્ર દેશને ઊંચે ઊંચાવવાના કાર્યમાં આપણને નિમિત્ત બનાવવા માટે જ કુદરતે કોઈ અગમ્ય યોગ નિર્માણ કર્યો હશે. જેમ સિદ્ધને કામ ભન્વા માટે બે કદમ પાછા હવું પડે છે તેમ સમગ્ર દેશને અદ્ભુત ઉપાડવા માટે જ આવો યોગ પ્રાપ્ત થયો. દેવો એટલું કહીને વાનગીને પોતાનો સ્વનત્ર અભિગ્રાહ બાધવામાં કઈક મદારો મળે એ માટે એ ભયદ્ર કામમાં કેવી કેવી આજ્ઞાઓ છોડી પડી હતી એ - ૧. ૩૩. ૫

(૧) ‘માંમાહાર જેવા અપવાદોથી શરૂ અને અન્ય સમાપ્તિમાં થયેલ યોગ્ય અનુદેશનાનો જ એથી અપવાદ માર્ગિતું આલેખ બાહ્ય જ ગુપ્ત રાખવામાં આવતું.’

(નિ. ચૂ. ગા. ૩૪૫-૩૪૭)

(૨) ‘માંમ વહોન્વાની બાબતમાં માધુવેશમાં એ લેવું કે વેશ છોડીને એની ચર્ચા કળ્યામાં આવી છે.’

(નિ. ગા. ૪૩૬-૪૩૮-૪૪૩-૪૪૭)

આ પ્રશ્ન જ બતાવે છે કે પરપરા વિગત હતી પણ એવાઓને કાણે પરપરાને યવ વાગવાનો મહત્ત્વ હોઈ મદેવામાં આનુ હશે કે, ‘ભાઈઓ’ લાભે મળે ક્યારેક તમને એવી સ્વાદ્વાવસ્યા વિષની દોષ તો ભને તમને કીક લાગે તેમ કરે. પણ એ મુનિવેશ છોડીને કરે મુનિવેશમાં એ ન થો, કામ્ય કે એથી પરપરા વગોવાય છે

આમ આ ચર્ચા બતાવે છે કે એવાઓને મુવાસ્તા માટે— એમના દિનમાં પ્રવેશ મેળવવા ખૂબ જ ઉદાગ્રાપૂર્વક કામ લેવામાં આનુ હોવા છતાં પરપરાને પોતાની વિશુદ્ધિ

માટે કેવળી મોટી ચિંતા રહેતી હતી? બીજી બાબુ શાસનને સમૃદ્ધ, વ્યાપક અને ગૌરવશાળી બનાવવામાં એમનો ઉપયોગ કરવા માટે કેટલી ઉદારતા, ધીરજ અને સંયમથી કામ લીધું હતું?

(૩) 'બાલ-વૃદ્ધ-રોગી—રોગમાં વિગર્હિતો વાપરી શકે પણ તે રસ-લોપુષ્પતાથી નહીં પણ કેવળ રોગશમન માટે જ.'

(નિ. ગા. ૩૧૭૦)

(૪) 'લક્ષ્યે જલદી પહોંચવા કલાન્ત દિગામાં ત્રિશ્રામ લેવો પડે છે. એ વિશ્રામ અપવાદ છે. ચાલ ઉત્સર્ગ છે. બન્નેનો હેતુ પહોંચવાનો છે. આ દૃષ્ટિએ ત્રિશ્રામ મતિને વેગ આપનારી ક્રિયા છે. એથી સાધક તાત્કાલે બની બમણા વેગથી દોડી શકે છે ને એ મીને વિદંબનું સાડું વાળી નાખે છે. વ્યવહારની ભાષામાં એ અગતિ છે, પણ નિશ્ચયની ભાષામાં મતિ છે. (આચાર્ય સધદાસગણિ)

(૫) 'જે સાધક સ્વસ્થ અને સમર્થ છે એના માટે ઉત્સર્ગ સ્વસ્થાન છે અને અપવાદ પરસ્થાન છે. પણ જે અવસ્થા અને અસમર્થ છે એના માટે અપવાદ સ્વસ્થાન છે અને ઉત્સર્ગે પરસ્થાન છે. અપવાદના મૂળમાં સયમ ભાવના છે જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા છે.' (બૃહત્કંપ ભાષ્ય પીઠિકા ગા. ૩૨૩)

(૬) 'સંયમના પાત્રન અર્થે મરણ થાય તેમ હોય તો અપવાદ મેલીને પણ જીવન બચાવવું. જીવન હશે તો ફરી વિશુદ્ધ બની સયમની સાધનામાં પ્રગતિ સાધી શકાશે.' (આચાર્ય ભદ્રાચાર્ય—ઓધનિયુક્તિ)

જેન ધર્મ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાત્રનનો આગ્રહી ધર્મ હોવા છતાં પાછળથી માસાહાર અને એને કારણે ચાલેલી ચર્ચાઓ—પ્રતિચર્ચાઓ, એનાં મૂળ કારણો તથા આપવા પડેલા અપવાદો ઉપરાંત એની સજીવતા—નિજીવતા, આધાકર્મ દુષિતતા—રહિતતા અંગેની વિચારણા તેમ જ એ અંગે લોકનિંદાનો ડર તથા મુનિવેશ છોડી દેવાનો પ્રશ્ન એ બધા અંગે

જે જે ગ્રંથો દ્વારા એ માનુ ચિત્ર રજૂ થાય છે એ મધા આ જ સમયમાં લખાયા હોઈ એ કાળ કેવો લાંબો આ-થો હશે એની સહેજે ક'પના થઈ શકે છે અને એને કારણે જ સકા કુમકામરી આની બની ગરબડો લાભી થઈ છે.

હવેના ૨૫-૩૦ વર્ષમાં સાધુ સસ્થામાં પ્રમિષ્ટ થઈ ગયેની કેટલીક અધમ વ્યક્તિઓ ખૂરા કામો કરી ભાગી છૂટી છે એથી પરપરા કંઈ ઓછી નથી વગોવાઈ પણ એથી પરપરાની વિશુદ્ધિને આપણે દોષિત નહીં કરાવી શકીએ ને એની વ્યક્તિઓ તો સત્યુગમાં પણ પાકતી જ ગઈ છે.

શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર કોન્કરન્સ તરફથી પ્રમિદ્ધ થયેનો શ્રી મોહનનાન દલીચ્ઠ દેસાઈકૃત 'જૈન સાહિત્યનો ઇતિહાસ' પણ આ જ વાતનું સમર્થન કરે છે.

“૧જી હેતુસૂત્ર નિશીઘ છે આચારાગારિ સૂત્રોમાં મુનિઓના આચારનું નિરુપણ છે તે આચારથી પતિત થનારા માટે આનોચના લઈ પ્રાપચિત્ત કરી વિશુદ્ધ થવાનું બતાવ્યું છે” (પાનું ૭૬)

“મહા નિશીઘમાં પણ આનોચના અને પ્રાપચિત્ત છે સારા-નહારા સાધુઓના આચાર સબધે એમાં કહેતું છે (પાનું ૭૮)

આમ પતિત અને નહારા સાધુઓ માટે જે પ્રાપચિત્તની વિધિઓ મળી છે એ જ એ વાત સિદ્ધ થાય છે કે પરપરા વિશુદ્ધ જ રહી જતા બીજા બાળુ કેવી આધિઓ ભરી હશે? અને એ આધિ ઓમાંથી પસાર થવા જતા એણે આણુ ગન રહેના માટે કેટલું ભન્ય સત્ત્વ પ્રગટાવ્યું હશે?

શ્રી પ્રભુદાસ જ્યેષ્ઠાસ પંડિત પણ શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્રની પ્રસ્તાવનામાં એ જ વાત જણાવે છે કે —

અસાધારણ પ્રસંગોમાં અનિવાર્ય યોગોમાં ચારિત્ર્યના પાનનની અપેક્ષા રાખીને છે ની હવેના પ્રાપચિત્તની લાયકાત સુધી વ્યક્તિને અપવાદ આપનામાં હરખત લેવામાં આવતી નથી (પાનું ૧૨૦)

પ્ર. ૭ મત્સ્ય-માંસવાયક જૂની ભાષાનું કારણ આપી મત્સ્ય-માંસપરક અર્થ ઉપરાંત તમે વનસ્પતિપરક અર્થનું ઉમેરણ કરી આ વિવાદાત્મક કોયડો જીકેકવાનો સારો પ્રયત્ન કર્યો છે. પણ જૂનાં શાસ્ત્રોમાં એવી ભાષા વપરાઈ જ શા માટે હશે ?

ઉ. ૭ આ પ્રશ્ન સમજવા માટે આપણે પ્રાગૈતિહાસિક કાળ સુધી દૃષ્ટિ લંબાવવી પડશે. આ અંગે આજ સુધીમાં જે કંઈ વૈજ્ઞાનિક સંશોધનો થયાં છે એ આધારે આપણે કહી શકીએ છીએ કે આદિ માનવ જંગલી હતો. ગુફામાં એ પડી રહેતો, અને કાચા માંસ-મચ્છી પર નભતો. પાછળથી એક કુટુંબ બાંધી રહેવા લાગ્યો. અગ્નિની શોધ આ પછીના સમયમાં થઈ હોઈ પછી એ રાંધતાં-પકવતાં શીખ્યો. જુદી જુદી વાનીઓ બનાવતાં પણ શીખ્યો. આથી એની પામે શબ્દભંડોળ વધવા લાગ્યો હતો. પણ એક જગ્યાએ સ્થિર થવાથી રોજ રોજ પૂરો શિકાર મળતો નહીં તેમ જ દૂર જવું હવે એને પાકવતું પણ નહીં. એથી હવે એણે વનસ્પતિનું ખોરાકમાં ઉમેરણ કરવા માંડ્યું. પણ એ અંગેના શબ્દો તો એની પામે ત્યારે હતા જ નહીં. જેથી રૂપ-રંગ-આકાર તથા સ્વાદના સામ્યને કારણે મેળ ખાતી વનસ્પતિ માટે એણે પોતાના મત્સ્ય-માંસવાયક શબ્દનો જ ઉપયોગ કર્યો અને ત્યારે એનો હેતુ કેવળ ખોરાક સૂચવવા પૂરતો જ હતો.

પરંતુ માનવ દિગ્ગની ભાવનાના વિકાસ સાથે એનામાં એક દિવસ કરુણાનો ઉદય થયો અને તેથી ભક્ષ્યાભક્ષ્યનો નવો પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થતાં એ હવે વનસ્પતિ તરફ ઝૂક્યો. પણ શબ્દો તો જૂનાં જ અર્થાત્ મત્સ્ય-માંસવાયક જ રહી ગયા. પણ પાછળથી ન્યારે એમાં તીવ્રતા આવી ત્યારે ગોટાળો થતો હોઈ એણે વનસ્પતિ માટે નવા શબ્દો જિભા કરવા માંડ્યા. પણ શબ્દો એમ એક રાતમાં જિભા કરી શકાતા નથી કે બદલી શકાતા પણ નથી. જેથી આ પ્રક્રિયા લાંબા સમય સુધી ચાલી, પણ ત્યાં સુધી તો જૂનાં શબ્દોથી જ કામ લેવાનું હતું. આ કારણે શરૂઆતમાં સ્પષ્ટતા કરી લેવી પડી; જેમ ભગવાન

મહાવીરે સોમિત્ર આઠાણુ સાથેની યર્યામાં સ્પષ્ટતા માંગી હતી તેમ પ્રાચીન શસ્ત્રોમાં મન્ય-માંસવાચક શબ્દો શા માટે છે એનું મૂળ કારણ આ હતું.

કેટલીક વાર એમ પણ બનતું કે વનસ્પતિ માટે શોધાયેલા સ્વતંત્ર શબ્દો પણ ક્યારેક અર્થપરિવર્તન પામી માંસવાચક બની જતા તેમ જ ચોખ્ખા માંસવાચક શબ્દો પણ ક્યારેક વનસ્પતિવાચક બની એનું રૂપ ધારણ કરતા કે એનું મૂળ શોધવું પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. દા. ત. શંખાવસિ—કૂકડવેલ વગેરે. યુગે યુગે શબ્દોના અર્થો આમ બદલાતા રહેવાથી ભગવાન મહાવીરે પહેલેથી જ શબ્દો પર નહીં પણ અર્થ પર જ ભાર મૂક્યો હતો. આ કારણે જૈન શસ્ત્રોમાં પહેલેથી જ અર્થ પરંપરા પર ભાર દેવાનો રહ્યો છે. પણ સમય જતાં અર્થપરિવર્તનનો આ દત્તિહાસ તથા એનું મૂળ કારણ લુપ્ત થઈ જવાને કારણે આ પ્રશ્ન ગહન કોપડો બની લાંબા વખતથી ઘોળાતો રહ્યો છે. આનું ખીણું પણ કારણ હતું કે સદુએ શબ્દ પર જ ભાર મૂક્યો. પણ શબ્દશાસ્ત્રના ઇતિહાસ તરફ દોષ એ ધ્યાન જ ન આપ્યું.

મ. ૮ શાસ્ત્રોમાં આવેલા શંકાસ્પદ પાઠોનું જે રહસ્ય તમે જોકેલી શક્યા છો, એથી એ પ્રકારના જ અર્થો હોવાનો પૂરો સંભવ છે. ખીણ રીતે એ પ્રશ્ન જોકેલી શકાય તેમ લાગતું પણ નથી. આમ છતાં આવા પાઠો દેવળ રેગાકાન્ત મુનિઓ માટે જ છે એવો કયાંય ઉલ્લેખ ન હોઈ જિજ્ઞસુ તમારું એ પ્રકારનું લખાણ આખી પરંપરાને માટે માંસાહારના એક મજબૂત પુરાવારૂપ બની રહેશે એવો મને ભય છે.

ઉ. ૮ ૬૬ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં એનો વિસ્તારથી જવાબ આપ્યો છે. પણ એની વિશેષ ચર્ચા કરીએ. રેગાકાન્તનો અર્થ જરા વધારે વ્યાપક કરવો પડશે. માણસ સમક્ષ હોય, હૃદયપુષ્ટ હોય પણ જો એ દારૂ કે અશીષુના વ્યસનમાં ફસાયેલો હોય તો એ વસ્તુ ન મળતી એની જે દશા થાય છે એથી એને રેગાકાન્ત જ કહેવો પડશે; કારણ

પ્રગટવાને કારણે એ પોતે જ શાસ્ત્રપુરાવો બની રહે છે, જેનો સ્વીકાર કદાચ આત્મનું જન્મ નહીં તો ભવિષ્યનું જન્મ તો કરવાનું જ છે. ગુરુઓનો એ મંગલ કુરુણા-સોન ત્યારે જન્મને સમગ્નગે ત્યારે એ પોતે જ જન્મના બદલાયેલા અભિપ્રાયનું કારણ બની શાસ્ત્રપુરાવો બની રહેજે.

અશુભ સંસ્કારોની પદ્ધતિમાંથી ઝટ છૂટી શકાતું નથી. એમાં વળી જો એને જેવો તેવો શાસ્ત્રપુરાવો મળી રહે છે તો પછી એને બધા પણ સમગ્નરી શકેનો નથી. જ્યાં શાસ્ત્રાધાર શોધી પોતાના મંતવ્યને વાળખી ફેરવતા એ કાળના એવા મુનિઓ પર વિશ્વ મેળવી એમને ફરી સન્માર્ગે અગ્રવચા એ દિમાવચને અદ્ધર તોળવા જેવું ભારે કપડું અને કંઠણ કામ હતું. જ્યાં અવ્ય સમયમાં જ એમણે એવાઓના હૃદયને જાગ્રત ફરી મહાવિશ્વ પ્રાપ્ત કર્યો હતો. એથી શાસનશુદ્ધિના ધ્યેયને પાર પાડનાર એ કાળના અવિરોધ કેટલા ઉગર, ભવ્ય, તેજસ્વી, એકસિંધુ, ધૈર્યવાન અને આત્મબ્રહ્માણુ હશે ? ખરેખર એવા ધૈર્યવાન ગુરુઓનાં પશકોએ માપવાનું આપણી પાસે જે દોષ સાધન હોત તો જ આપણે એમની મહત્તા જાણી શકતા.

પણ હું ખની વાત કે કે 'માસાહાર' શબ્દથી આપણે એટલા બધા ભડકેલા છીએ કે પૂર્વચાર્યો પમિત કરુણાગુ સતો છતાં પણ વિશુદ્ધ હતી એ જાણના છતાં જેમણે પેટ ભર્યા માટે ધૂસી ગયેનાઓને પણ મૂડી નાખ્યા એવું જ નહીં, ભાગ્યવીર સંસ્કૃતિના ઉત્થાન માટે એમની દ્વાગ જ કામ લેના એમનું એવું વિશિષ્ટ ધર્મતંત્ર પણ ક્યું કે જેના પ્રતાપે જ આજે આપણે ઉજળા છીએ અને વિશિષ્ટ ગૌરવથી નિભૂંધેલા બન્યા છીએ છતાં નથી આપણને એ શુરુઓની ભવ્યતા દેખાતી કે નથી એમની ઉદ્દાગતા કે કરુણા સમજાતી, પણ કેવળ એક 'માસાહાર' શબ્દને કાગળે જેમ શરીર ને વટપટિયું ચોટના દ્રદાકૃં કરી મૂકીએ છીએ તેમ આપણે 'ભય કર' 'ભય કર' કહી બૂમો પાડી જાગીએ છીએ એનાથી આપણી કંઈ બીજી કરુણ લાચારી હશે? એથી ભય કર જાગમા કોઈએ અપનાદ સેચો હોય તોય શું? કાગળ કે બેચ આપણું મોક્ષ કે જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર સાધના છે આચારનું પાનન ચારિત્ર કહેનામ છે જો એ ચારિત્રના દ્રવ્યરૂપે જ્ઞાન-દર્શનની તાનિ થતી હોય તો તે ચારિત્ર ચારિત્ર નથી રહેતું જેથી આચાર બદલવો પડે તેમ જ મોક્ષનું સાધન દેહ છે અને દેહનું સાધન આહાર છે એવું આહારના અભાવે પૂર્વ

વિચારેતો સમજ છે, ન્યારે બીજે વ્યવસ્થિત મુદ્દાઓનો છે એટલે બનેલી ભારા અને ચના પદ્ધતિ જુદી પડે છે

(૨) ૧ લા સ્તંધમા ૮ મા અધ્યયનમા જે આચારોનું નિરૂપણ છે એનું જ લાખ્ય ૨ જા સ્તંધમા ૧૦ થી ૨૨ સુધી અધ્યયનોમા થયું છે જેથી બીજે ભાગ પાઠ્યની રચના છે એ સિદ્ધ થાય છે

(૩) પ્રથમ સ્તંધનુ ૭ મુ મદાપગિતા અધ્યયન વિચ્છેદ ગણુ છે જના તેમાથી અર્ધસ્તંધ તરીકે પ્રખ્યાત ૭ અધ્યયન તેના વધારા ઉપે મેચીતે બીજા સ્તંધમા બીજી ચૂનિમારપે લખાયા છે એમ જે એની નીમમા જ કથુ છે એ જ એનો પુરાવો છે કે બીજી ચૂનિમાઓ એ પાઠ્યનુ ઉમેગણુ છે

(૪) અનાથી પણ સ્પષ્ટ પુગવો શ્રી ભદ્રનાસ્વામી પોતે રચેલી આચારાગ નિયુક્તિમા ગાથા ૧૧ દ્વારા ખુનામો આપે છે કે 'મૂન આચારાગ ચેવળ પ્રથમ સ્તંધમા ૮ અધ્યયન સુધી જ હતુ ન્યારે બીજુ શૂનસ્તંધ એ સ્થવિર મનિઓની રચના છે જે આચારાગના વચારાપ છે એને હવે આમા બીજી ઠોઈ સમને સ્થાન જ ગહેતુ નથી

વિશે લોકોને માહિતી પણ નથી એવા જૈનોના સાધક મુનિઓએ આજથી ૨૩૦૦ વર્ષ પહેલાં માસ ખાતું હતું એટલા માત્રથી માસાહારને વેગ મળશે અને સરકારને પણ કોઈ અદ્ભુત પુરાવો મળી જશે એમ માનવું એ એક પ્રકારનું ગાડપણ જ છે. ખરી રીતે તો આજ સુધી પોતાનો માનેલો અર્થ છોડવો પડે તેમ છે એ જ કારણે આવો અણગમો ને બિઠળાટ પેદા થયો હોય તેમ લાગે છે.

વળી હરેક વિદ્યાર્થી પોતાના પાઠ્યપુસ્તકોમાં લખે છે કે, ‘યુધિષ્ઠિર-નગ જેવા પુણ્યલોક પુરુષો જુગાર રમતા અને હારતા તો સ્ત્રીઓને પણ હોડમાં મૂકતા દ્રૌપદીને પાંચ પતિ હતા છતાં એ મહાસતી ગણાઈ. સત્તાન પ્રાપ્તિ માટે દશરથે યજ્ઞ કરી ૩૦૦ પશુઓને અગ્નિમાં હોમ્યા સત્યનાદી રાજા હરિશ્ચંદ્ર પુત્ર રોહિતનો યજ્ઞમાં ભાગ આપી તત્પર થયો યાદવો તથા ક્ષત્રિય રાજાઓ દાઝ પણ છૂટથી પીતા’ આના દૃષ્ટાંતો છતાં નથી એકે બાળકે કે બાનિકાએ એવો આદર્શ સ્વીકાર્યો એ સમજે છે કે આવી વાતો કેવળ એ યુગની ઘટેલી ઘટનાઓ છે માનવ સભ્યતાના ક્રમિક વિકાસનો એ ઇતિહાસ છે એ આદર્શ નથી કે અપનાવના જેવો આચાર પણ નથી તો પછી ‘માસાહાર પરિહાર’ વાચનાથી શું લોકો માસાહાર કરવા લાગી જશે? એટલે જે લોક બાળકોને નથી એ મોટેગઓને છે એથી કહેવું પડે છે કે એનું કારણ કોઈ જુદું જ હોવું સંભવે છે.

પ્ર. ૧૧ કોઈના હાથ, કોઈના પગ, કોઈનું ઘડ તો કોઈનું માથું મેળવી જેમ એક માનવ શરીર બધું કરનાર આવે તેમ તમે ભિન્ન ભિન્ન શાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં વેરાયેના પાઠો-શબ્દો તથા વાક્યો ઉપાડી લઈ આખું માળખું બાધવામાં એની ખૂબીથી ઉપયોગ કર્યો છે કે જેથી હકોઈને તમારી વાત ગમે બિતરી જાય પણ તમે તક્ અને દંષ્ટનાથી જ ગોળા ગબડાવ્યા લાગે છે નથી એને કોઈ દ્વિ-અર્થક પદ્ધતિનો આધાર કે નથી પતિન મુનિઓ માટે જ આ પાઠ લખાયા હતા એનું કોઈ ઐતિહાસિક પ્રમાણ એટલે આના ગેબનનીના

તુકા ન આવે બાકી ગુરુઓ તો આ કે તે પણ અષ્ટ અર્થ ન આવે
એ દૂધ-દહી ની નીનિ ન અપનાવે

ઉ ૧૨ ભના માણ્ય ! જે આના અષ્ટ પુરાના અને
ઐતિહાસિક આધારો દેત તો તો આ પ્રશ્ન ન કયાથી ઉદ્ભવત ?
અને એને દાગળે મેકડો વાંધી આપણે મૂઝાતા ગયા છીએ અને
નિદા-આક્ષેપો સડન કરતા ગયા છીએ એવી પીડા પણ શા માટે
ભોગવતા રહેત ?

આમ છતા જેમ ગુદામા દોરાયેના ચિત્રો-ખોદકામમાંથી મોના
હથિયારો, વામણો, અપાત્તના ભક્ષાનગેનો, જમીનના થરો તથા
ઊંઠેથી મોની અન્ય ચીજો ઉપરથી જેમ ઇતિહાસકારો આદિ માન
યુગથી ઇતિહાસનું સર્જન કરી શક્યા છે તેમ આ ઇતિહાસ પણ એના
વેરાયેના આધારો પર રચાયેલો છે પણ એથી એ શેષઅર્થની તુકા
તો નથી ન અને પણ આધારો તો છે ન ફક્ત એને યથાયોગ્ય
રૂપે ગોઠરી એમાંથી ગદ્ય શાધનાની ખૂમીનો ન આ મરાન છે.
જેમ દારજો ઉપરથી કાર્યનું અનુમાન કરી શકાય છે તેમ કાર્ય
ઉપરથી કારણો પણ ગોઠી શકાય છે

બાકી ગુરુઓની વાત કરીએ તો—જે આપણને સાચી માના
બનવાનું સહભાગ્ય સાપક્ષું દેત તો ન એમની હૃદયભાવના સમજ
શકત કે એમણે આમ કેમ કયું ને આમ કેમ ન કયું ? કારણ કે
એમને તો ગમે તે રીતે માનસશાસ્ત્રીય પ્રયોગો દ્વારા એનાઓના હૃદયને
જીતી એમને મૂળ માર્ગ પર લાવવા હતા આ કારણે એમની હૃદય-
ભાવના સમજવી એ તકની નહી પણ દેશની સૂઝનો સવાન બને
છે અને દ્વિ-અર્થક પદ્ધતિના આધારનો સવાન પૂજવો એ તો જેન-
ધર્મ વિશેની એ બાબતની અસાનતા ન સૂચવે છે જૈન ધર્મે કયું
છે કે જેમાંથી એક અર્થ નીકળે તે માપા, એકથી વધુ અર્થ નીકળે
તે વિમાપા અને યથાતથ્ય અર્થ નીકળે તે વાર્તિક કહેવાય છે બ્રહ્મા-
જીએ જુદા જુદા—મસ્કારોવાળા દેવો, મનુષ્યો અને સદ્ગુણોને એક

માત્ર દ નો જ ઉપદેશ આપ્યો હતો. પણ અર્થ જુદા હતા ગીતાએ પણ ચોક્કસ શબ્દો દ્વારા લિન્ન લિન્ન વર્ણુ—સંસ્કારવાળાને જુદા જુદા અર્થો આપ્યા છે. જૈન કથાનકમાં પણ ત્રણ જુદી જુદી માગણી કરનારી વ્યક્તિઓને 'સરોજતિય' દ્વારા કંઈ નથી, બાણુ નથી તેમ જ સરોવર પણ નથી એવો અનેક અર્થાત્મક જવાબ દેવામાં આવ્યો છે. એટલે આ પદ્ધતિ એ કંઈ કોરી કલ્પના નથી. નિશીથ ગાથા પર૩૪ તો સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે કયા સૂત્રને ઉત્સર્ગ, કયાને અપવાદ અને કયાને તદુલ્લય માનવા એ માટે વિવિધ સૂત્રોની વિચારણા કરીને જ અર્થ કરવો. કેટલીક વાર એમ પણ બને છે કે એક મહાન પુરુષના વાક્યમાંથી ઊદ્ગટાસૂત્રી અર્થો તારવીને પણ લોકો દ્વિઅર્થક પદ્ધતિને જન્મ આપે છે. બાકી શુરુઓનો હેતુ દ્ધ-દહીની નીતિ રાખી બંને બાણુ દોઝકી બળવવાનો નહોતો પણ સાધકોની યોગ્યતા પ્રમાણે અર્થ આપી એમને વિકાસ માર્ગે' ચલાવવાને હતો. અને છેલ્લે કહું તો બંને બાણુના અર્થો કરનારા આચાર્યો કંઈ સામાન્ય પુરુષો નહોતા. પણ સમર્થ પૂર્વાચાર્યો હતા. પણ આચાર્યોના દ્વિઅર્થક પાઠો શા માટે, ક્યારે અને કયા સંજોગોમાં આવ્યા હતા એનો ભેદ ભૂક્ષવાથી એક અચાર્યે એક અર્થ આપ્યો, બીજાએ બીજો. છતાં બંનેએ એક બીજાના દષ્ટિબિંદુનો સ્વીકાર તો કર્યો જ છે. એ જ એની પ્રબળ સાબિતી છે કે આ પાઠો દ્વિઅર્થક હતા. બાકી તો દોષનો પણ આશય ખોદું કહેવાનો કે નિરાધાર અર્થ આપવાનો નહોતો. તેમ જ આવા પાઠો રચવાનો હેતુ પણ અલ્પ સમય અનુકૂળ બનીને ફસાવેલાઓને સુધારવાનો જ હતો.

પ્ર. ૧૨ તમે હીરાલાલ દુગ્ગલું 'લગવાન મહાવીર અને માંસાહાર પરિહાર' તથા મુનિશ્રી કલ્યાણવિજયજીનું 'માનવ ભોજન્ય મીમાંસા' વાંચી જાઓ. એમાં હરેક શંકાસ્પદ પાઠોના અર્થો વનસ્પતિ જ છે એવું સિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે. જ્યારે તમે દીક્ષિતો સાથે માંસાહારની વાત જામી કરી તમારા પુસ્તકને લયંકરમાં લયંકર બનાવી દીધું છે.

એથી જૈન સમાજ તમારી વાતથી ધ્રુજી જાયશે.

ઉ. ૧૨ ઝોકટર પેટી ખોલી નસ્ટર બહાર કાઢે એ જોઈને પ્રથમ તો ધ્રુજરી છૂટે જ. પણ હાંબા વખતનું પાકી ગયેલું ગૂમડું કાપી રગદળ બહાર કાઢી નાખવામાં આવે છે ત્યારે દરદી કેવી હાથ નાખી નિરાંત અનુભવે છે ? ને પછી તો એ જૂની પીડાને જ ભૂલી જાય છે. તેમ ૨૦૦૦ વર્ષથી મૂંઝવતી રહેલી વિચાર પદ્ધતી ગાંઠને છેદતાં ધરધરાટી અનુભવાય એ સ્વાભાવિક છે પણ આંચકાનો પહેલો જુલાળ ઊતરી ગયા બાદ નિર્માણ થયેલા લય ઇતિહાસને કારણે જ્યારે સમાજમાં ગૌરવભરી અસ્મિતા પ્રગટ થશે ત્યારે એ ધ્રુજરીને બદલે પછી ગૌરવ જ અનુભવશે.

બાકી વનસ્પતિ અર્થને ચીપડી રહી ગૂમડાને પંપાળવાથી દઈ મટવાનું નથી લાગે પછી ૧૦૦૦ દુગ્ધ સાહેબ કે ૧૦૦૦ મુનિશ્રી એને પંપાળ્યા કરે. માંસ વહોરવાની બાબતમાં મુનિવેશ ઊતારવાની વાત, તેમ જ એ બાબતમાં અપવાદ માર્ગનું આશંખન ગુપ્ત રાખવાની વાત, હરિશ્ચંદ્ર ગણિતો પ્રશ્ન અને ગુરુનો ઉત્તર નવ વિગર્ષ એા ધડીએ ધડીએ ન વાપરવાની ભદ્રબાહુસ્વામીની આજ્ઞા, તેમ જ આચાર્યશંભની ટીકામાં માંસાદિ દોષ પરિહરણ મમર્થઃ વગેરે પાઠોનો વનસ્પતિ અર્થ કેવી રીતે થોજી શકાય ? સિવાય કે આપણી હારી ન દરાવવી હોય તો. એટલે મારું પુસ્તક લખંકર નથી પણ વિચાર પદ્ધતિને કારણે પોપાયેલી ગાંઠ અને એને કારણે થવાતું ‘અહં’ જ લખંકર છે.

પ્ર. ૧૩ આપણા હાથના સમર્થ આચાર્યો પણ દેશના કે મેક્સમૂક્ષર, હર્મન જેકોબી તથા ડૉ. શુલિંગ જેવા પરદેશના પંડિતોનેય વનસ્પતિ અર્થ ગણે ઊતરાવી શક્યા નથી, ત્યાં તમારું શું ગર્વ ? એથી કદાચ તમે જે છે એથી થે વધુ ગૂંચવાડો જીભો કરશો.

ઉ. ૧૩ ગૂંચવાડો થવાનો કોઈ નવો લય તો નથી જ, કારણ કે એ તો ચાલી જ આવે છે. એટલે જે કોઈને પ્રયત્ન હીક હશે

પ્ર. ૧૫ તમારો હેતુ શુભ હશે પણ કેટલીક વાતો દા ત, ગૌતમે ભગવાનને પૂડેનો કાર્યસિદ્ધિના કાર્યકારણનો પ્રશ્ન જનના સામે મૂકી જ ન સમય એથી શાસનની પ્રતિજ્ઞાને ખાતર હુ હુ કે તમે માગો ને રકમ તમને આપી દઉં પણ આ નિમિષ ન ઓપાવના એને પાણીમા જ પધસારી દો તમારામા સમિતિઓ છે તો એનું પ્રમાણભૂત ધર્મસારિત્ય પેના કરો કે જે સર્વજ્ઞ આવધાર પામે

ઉ ૧૫ શ્રીમાન ! આપના મારા પ્રત્યેના સદ્ભાવની પ્રશ્ન કરું છું, પણ એથી ધનને ખાતર ધર્મ વેચવા નથી હચ્છતો જેટલી આપના મા શાસન પ્રતિજ્ઞાની ચિતા છે એથી અનેકમણી મને મારા મહાનીરના શાસનનું ગૌરવ વધે એની ચિતા-માગજી છે અને તેથી જ હુ ૬૫ વર્ષની ઉંમરે અર્ધમિમાર દોના છતા દોઢ-મે વર્ષથી ગામેગામ ભટ્ટકી રહ્યો છું આમ છતા મારે નમ્રતાપૂર્વક કહેવું પડે છે કે આપને તથા આપના જેવી માન્યતા ધરાવનારાઓને આની સીધી સાદી વાત કેમ ગમે ઊતરતી નથી કે જ્યારે મે તો શાસ્ત્ર પર પ્રહાર મનાગ્યોને ધનતો જવાન વાળી શાસનના ગૌરવનું ગ્યાનુ ક્યું છે ત્યારે તમે જ મારો વિરોધ કરો છો ? માદ રાખ ને કે આજે તો જૈનોના છોમરા ધર્મ-મન્દી તરફ વળવા લાગ્યા છે, છતા એ શુભતા મેવે છે પણ જ્યારે સમય બદલાયે-સખ્યા એમની વધના લાગશે અને છેદસૂત્રો-આગમ પાઠો સર્વજન સુનલ બનવા લાગ્યા તોઈ એવા પાઠો એમના દાથમા આની પડશે અને ત્યારે શરમ ઝાડી પોતાના આચારના સમર્થન માટે એ જ પાઠોનો આધાર આપણી સામે રજૂ કરો ત્યારે બાવાની જેમ બોલા રહ્યા સિવાય આપણી પામે બીજો કોઈ ઉપાય હશે ખરો ? એથી જ્યારે પાંચ વર્ષ કે દશ વર્ષ માંસાહારનો પ્રશ્ન તો ફરી બિદવાનો જ છે આજે જે રીતે મહાત્મા ગાંધીજીની અદિસક ગણાતી સરમર ગાય-એ સાદિ પશુઓની કૂર હતન માટે જગી મ્તનખાના બોલા કરી રહી છે અસ્થોદ્યોગને નામે લાખો કરોડો માછનાઓનો વેપાર કરી રહી છે અને હિંદિયમણુ

રગરાને બહાને રિમાની રિમાનીને મારવા માટે વાદરા, દેડમ-મરનાની નિમસ કરી રહી છે એટલું જ નહીં, ભારતની જનતાને માસાહાર તરફ વાગાનો પણ પ્રચાર કરી રહી છે ત્યારે ઈશ્વરનો કાનૂન જો સાચો હશે તો એ નિર્દોષ મુક પ્રાણીઓની હાથ એક દિનસ આપણને જ ભગમ્મી જશે પણ ત્યાં સુધી તો દિનભર દિન એ લિસાનુ તાડવ પધતુ જ રહેવાનું છે અને એને પરિણામે ખાનપાનની ચીજો દ્વારા શ્રદ્ધ કરનાના અને નની પેઢીઓને લનચાવવાના પ્રયત્નો વેગ પકડશે જ ત્યારે મારો જન્મ આપણને સ્થિર રાખી શકશે એવું જ નહીં, ભવિષ્યના વિદ્યાર્થીઓને જ્યાં જવું હશે ત્યાં જશે, પણ એ શાસ્ત્ર પાઠોનો આધાર તો મેળની શકશે જ નહીં, કારણ કે આ દૃષ્ટિએ જ શાસ્ત્રપાઠોનું ખરું રહસ્ય પ્રગટ કરી ખૂરા આદર્શો માટેનો કોઈ આધાર જ મે રહેના દીધો નથી બાદી ખોટા ભયે કંઈ ગુપ્ત નાખશું તો એ ગુપ્તતા જ એક દિનસ ભય કર હથિયાર બની આપણી સાથે જ વપરાશે, આપણને જ ખાઈ જશે

પ્ર. ૧૭ નથી તમારો પ્રથમ સુધારકોને ગમતો કે નથી જૂનવાણી-
ઓને ગમતો ઉપરથી તમે આટ આટલા અપમાનો, તિગ્ધારો અને
વિરોધો સહન કરીને પણ સાધુઓની ખુશામનમા પડ્યા છો
ને તેમની પામે બીજા માગતા ફર્યા કરો છો એ તમારા જેવા સુધારક-
ક્રાંતિકારને મોજતુ નથી નથી પણુમાં કે પંખીમાં એવી
તમારી દાનકડિયા જેવી દગ્ગા જેઈસહદયતાની લાગણીથી જણાવુ
છુ કે એના કગ્તા તો આ લપ જ છોડો તો શુ ખોટુ છે ?

ઉ ૧૭ મારી પરિસ્થિતિનુ આપે દોરેનુ ચિત્રણ થયાનથ્ય
જ છે છતાં એકપૂર્વક આપેની શિખામણ પાડવા હુ લાચાર છુ,
કારણ કે મારા મહાનીર અને એના શાસન પ્રત્યેની ગૌરવ અનિમતા
જ અને એમ કેવા માટે ધડાની રહી છે ત્યાં હુ શુ કરી શકું ?
છતાં વિચારેમા તો હુ સુધારક કે ક્રાંતિકાર મળ્યો નથી ને એને
કાગણે તો આ પુસ્તક અંગે પ્રથમા વચનો સાબળરા છાયા વિચાર-
જેને કાગણે સહાય ન કરવાની સાફ માફ વાતો મોઢામોઢ સાબળની
પડી છે કેવાકે લય કર અપમાનો કરી વગળ પણ ખૂમ દેતી છે

શક્યો છું કે મુનિ-આચાર્યોની અપેક્ષાએ શ્રાવકોનો જ એક વર્ગ વિશેષ રહિયુસ્ત બની રહ્યો છે એ કારણે નથી એ એમાંથી જલદી છૂટી શકે તેમ કે નથી એમાં પરિવર્તન લાવી શકે તેમ આમ છતાં યુગને એ હવે સમજવા લાગ્યો છે. પરિવર્તન પણ ઇચ્છે છે જો કે હજી ઠીક ઠીક ભાગ જૂના ખ્યાલો ધરાવે છે એમ છતાં જો ભાગ જોયે ચડતા ઇચ્છે છે એમનાથી જો આપણે ભાગ્યુ તો શું થશે ? મુધારકો એ જિન બની આગળ દોડતા રહે ને જૂનવાણી કહેનાતાઓ ડમ્માની જેમ લા જ પડ્યા રહે એથી સમાજનું કેઈ શ્રેય થઈ શકશે ખરું ? તો એથી લગામ સહેજ ઢીલી કરીને પણ એમને સાથે ખેંચવાનો પ્રયત્ન ઇચ્છવા યોગ્ય નથી ? એક વિદ્વાને આ વૃત્તિને વૃદ્ધાવસ્થાનું કારણ કહ્યું છે અને એમ દોષ પણ એ કેઈ ખૂરો વિચાર તો નથી જ ને !

બાકી 'પુશામત'ના આક્ષેપ અંગે તો મારે કહેવું ન જોઈએ છતાં કહેવું પડે છે કે પ્રસિદ્ધ એવા મુનિ-આચાર્યો પામેથી એકાદ-બેને બાદ કરતાં કશું જ મળ્યું નથી કેટલાકે તો સહાય પાછી પણ ખેંચી લીધી છે છતાં અનેક મુનિ-આચાર્યો સાથે બધાયેવા સ્નેહ-ભાવને એથી કરો જ વાધો નથી આવ્યો, કારણ કે એ ઢેવાની ભાગણીનો સમાવેશ છે કેવળ ધન પર એ પ્રતિષ્ઠિત નથી.

પ્ર. ૧૮ આ વિષયનું જીકું અધ્યયન ચિંતન કરી નીડરતા-પૂર્વકે કશું પણ ન ગોપનતા સ્પષ્ટ રહસ્ય પ્રગટ કરવાની જે નૈતિક દિ મત તમે બતાવી છે એથી સરસ્વતના પ્રકરણો વાંચી એમ લાગેલું કે તમારું સંશોધન સસ્કૃત-પ્રાકૃતમાં અનુવાદિત બની કદાચ આગમ સાહિત્ય લગારમાં સ્થાન પામના જેવું મૌનિક મણાય તો કેઈ નવાઈ નહીં, પણ ત્યાર બાદ પરપરાગત લોકોને ખુશ કરવા તેમ જ પડિતોને ચૂપ કરવા સાધકોનું એક નવું તંત્ર જીવું કરી તમે તમારી મૌનિકતા પર જ પાણી ફેરવી દીધું છે એથી જો 'જૈન મુનિઓ પણ એક વાર માસાહાર કરતા હતા તેના સ્પષ્ટ આધારોથી પુસ્તકાર થયેલી વાત' લખવાની તમે આની જેમ જો નીડરતા બતાવી હોત તો તમારું

પુનઃક ભારે મૌલિક બની જન પલુ સગોધક મગી તમે પલુ છેવટે એક પક્ષના વકીલ જ બની રહ્યા છે ત્યાં પડિને તમારી વાતને કેવી રીતે માન્ય કરશે ?

ઉ. ૧૮ કોઈની ખુશામત કરી માન્ય કાગળના કે કોઈને ચૂપ કરવા મેં ઇરાદો મેલ્યો જ નથી. પલુ મને જે કઈ સમજાય છે એ જ મેં લખ્યું છે બાકી પરપરાગત લોકોને ખુશ કરવાનો જો મેં ઇરાદો ગમ્યો હોત તો આ નિમિષ અગે મને જે કહ્યામા કહ્યા અનુભવો થયા છે એ ન ધાત અને એને સ્થાને મને આવકાર જ મળત આથી કહેવું પડે છે કે જો સાત ચિત્તે આ પ્રશ્ન ફરી વિચારવા મા આવશે તો માનુ કહેવું છેવટે યથાર્થ જ લાગશે એવો મારો વિશ્વાસ છે

(૧) એ બીજણ દાળને અગે ધણા મુનિ-આચાર્યોએ અનશન આદરી પ્રાણત્યાગ કર્યો હતો ધણા ઇસાન-પૂર્વના દેશોમા વિહાર કરી ગયા હતા અને જે ત્યાં રહ્યા હતા એ પલુ બનિદાનની તૈયારી સાથે જ દબી શક્યા હતા આવી લય કર આપત્તિઓમાથી કેમ હેમ-ખેમ પાર ઉતરી શકાય એ જ એક માત્ર એમની ચિતાનો વિષય હતો અને તેથી એ પરપરામન મુનિ-આચાર્યોને પલુ પોતાની ધર્મસ્થિતતા માટે સનત જગદ્ગર રહેવું પડ્યું હતું ત્યાં બીજણ વાતાવરણમાથી આવેલા નવસાધોની ધર્મસ્થિતતા માટે કેવી રીતે નિ શકતા લાગે ? અને એવી નિ શકતા ન લાગે ત્યાં મુધી શુરુઓ એમને કેવી રીતે વડી દીક્ષા આપે ? આમ ધર્મસ્થિતતા પ્રાપ્ત કરવાનું સારે વાતાવરણ જ અનુકૂળ ન હોઈ એવી પરિસ્થિતિ નિર્માણ થાય અને ફરી એવી ધર્મશ્રિયતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં મુધી એ નવદીક્ષિતો સાધકો જ રહ્યા હતા આ અગે નીચેના પ્રશ્નો વિચારીએ

(૧) શરૂઆતમા કેવળીઓ-શ્રુતકેવળીઓનો યુગ હોઈ દીક્ષા સાથે જ યા ૧૩ દિવસ બાદ વડી દીક્ષા આપવામા આવતી

- (૨) બાદમાં જેમ જેમ નબળાઈઓ આવતી ગઈ તેમ તેમ એ ગાળો લેવાવો પડ્યો હતો અને ૧૨ વર્ષના લપંકર દુષ્કાળને કારણે તો એ ગાળો વર્ષો સુધી લાંબો ચાલ્યો હતો.
- (૩) કારણ કે એનો હેતુ અપેક્ષિત ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી રાહ જોવાનો હતો.
- (૪) પરિણામ એથી એ આવતું કે ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત થવાને કારણે પાછગંધી દીક્ષિત થયેલા ક્યારેક વહેણા વડી દીક્ષા પામી શકતા અને પહેલા આવેલા પાછગ પણ રહી જતા.
- (૫) આથી ક્રમને કારણે કોઈને અસંતોષ ન થાય એ માટે પણ એવો નિયમ જરૂરી હતો કે જે ધર્મસ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી શકે એ વહેણાં પણ વડી દીક્ષા પામી શકે.
- (૬) એથી જ્યાં સુધી અનુકૂળ વાતાવરણને કારણે ૧૩ દિવસનો નિયમ પ્રવર્તમાન રહ્યો હતો ત્યાં સુધી ક્રમને કારણે બન્ને દિવસોનું સરખું જ મહત્ત્વ હતું કારણ કે દીક્ષા અને વડી દીક્ષા વચ્ચે સરખું જ અંતર રહેતું.
- (૭) પણ પરિસ્થિતિ બદલાઈ ગઈ ત્યારે ધર્મસ્થિરતાની શરત પૂરી કરવા માટે દીક્ષાને બદલે વડી દીક્ષાનું મહત્ત્વ વધી ગયું અને તેથી વડી દીક્ષા બાદ જ દીક્ષાપર્થાય ગણવાનું શરૂ થયું. 'ઉપસ્યા પનાત' પ્રારમ્ભ દીક્ષા પર્યાય ગણના' વડી દીક્ષા પછી જ દીક્ષાપર્થાય ગણવામાં આવે છે—(કટપસત્ર-ટીકા)
- (૮) આમ વડી દીક્ષાનું વધી ગયેલું મહત્ત્વ જ જણાવે છે કે ત્યાં સુધી નવદીક્ષિતો સાધકો જ રહ્યા હતા.
- (૯) વળા એ પણ ધ્યાનમાં લેવાની જરૂર છે કે એવા સાધકોનો અતિ મોટો ભાગ પાછગંધી વિગ્રહ બની મૂળ પરંપરામાં જોડાઈ ગયો હતો છતાં એમનામાંના કેટલાક સંઘર્ષદ્વિત બની સ્વચ્છંદ પણે વિહરતા રહ્યા હતા. એવાઓને સાફી યા સિદ્ધપુત્ર

તરીકે ઝોગખાતી એ બધા જ સાધકોને અનુનક્ષીને નિચીય
ગાયા ૪૬૦૦ ચૂ દ્વાગ ખુદ શાસ્ત્રકારો તરફથી દહેવામા આનુ
છે કે એમનામા ફક્ત મુનિવેશ હતો ચારિત્ર્ય જેનુ કર્મ પણ
નહોતુ આ પણ એક પ્રમગ પ્રમાણુ છે કે એવા સાધકે વિશુદ્ધ
થયા પહેલા મુનિ ગણાતા જ નહોતા

(૧૦) આ અંગે પગિસિદ્ધમા આવેના કેટલાક પ્રશ્નો ને તેના ઉત્તરો-ખાસ
કરી અપવાદ માર્ગનુ આનબન શુદ્ધ રાખવાની વાત મુનિવેશ
બંધવાની વાત, હરિશ્ચન્દ્ર ગણિવરનો પ્રશ્ન તથા બદમા કૃત ઓધ
નિયુક્તિની અપવાદિ છૂ વગેરે પ્રશ્નો શાત ચિત્તે વિચારવામા
આવશે તો મારી વાત સમજાશે કે સાધકોનો વર્ગ એ મે ંબુ
કરેનુ તૂત નથી પણ ઘેરી ઘડના છે

(૧૧) આમ પગ પગ વિશુદ્ધ ગ્રહી હોવા છતા વ્યક્તિગત ગીતે કોઈ
મુનિ-આચાર્ય નહી જ ફસાયા દોષ એનુ તો મે મ્યુ જ નથી
એવી નમગાર્ધ તો સતયુગમા પણ ચાનતી દોષ છે પણ એ
એમ વ્યક્તિગત પ્રશ્ન છે પગ પગને એથી એની સાથે કઈ જ
લેવાદેવા નથો

આ પ્રશ્ને માગ મગોધનમા મને જે કઈ જણાયુ છે એ જ
મે અંગે પ્રગ ક્યુ છે બારી પગ પગગત લોભને કે પતિતોને કોઈ
કોઈ વાતો મંગે જિતરે કે ન જિતરે એ એક જુદી વાત છે બાધી વિચાર-
બેદ તો જગનમા ચાનવાનો જ આમ છતા થોા ઘણા પગ માડુ
દષ્ટિમિદુ સમજી શકશે તો થ હુ મારો પ્રયત્ન સફળ થશે માનીય

મ ૧૯ તમે આચાર્ય તથા દસરેખાતિ પગની પૂર્વાચાર્યોની
દીપ્ત્યો ફરી વાચી જસો ન્યા શ્રી હરિબદ્ધસુરિ મદાગજ ન્વા
સમય પુરુષે જ માસાદાગનો અર્થ સ્વીકાર્યો છે ત્યા તમે દોષ
જે કે એ અર્થ જ મગમા સાચો હોય તો એની જૈન સમૃતિ પગ
ખૂરી અસર નિર્માણ થાય સસ્કૃતિ જ તૂટી પડે એ પગ અમારી
દેખના બહાર નથી પણ વસ્તુચિત્તિ એ છે કે આ મૂલ્યવાડો છોકરી

શકાય તેવો જ નથી. જેથી એમાં માથું મારવા જેવું નથી. સાપના દરમાં હાથ ધાત્રવા જેવીએ વાત છે. એથી કહેવું પડે છે કે શું એ પૂર્વાચાર્યોથી પણ તમે વધુ ગ્રાહ્ય છે ?

ઉ. ૧૯ આપણે તો કશું જ નથી. બાકી એ પૂર્વાચાર્યો સમર્થ હતા, શાની હતા અને ખૂબ ગ્રાહ્ય હતા એ સાચું પણ મારો મહાવીર એમનાથી પણ અનેકગણો ગ્રાહ્યો હતો, શાની હતો, સર્વજ્ઞ હતો અને શાસ્ત્રોનો પ્રદાતા પણ હતો. એથી આપણે મહાવીરનું માનવું કે પૂર્વાચાર્યોનું ? આમ છતાં કહેવું પડે છે કે શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી મહારાજનો માંસવાચક અર્થ સામે હોવા છતાં નથી જૈન સંસ્કૃતિ પર ધૂરી અસર ધર્મ કે નથી જૈન સંસ્કૃતિ તૂટી પડી. એથી સિદ્ધ થાય છે કે વસ્તુતાં અનેક પાસાંએનેજોવા જેટલી દૈવલ્ય દૃષ્ટિએ ધરાવતા ન હોઈ એમનું મંતવ્ય કદાચ સાચું હોય તો પણ આ દૃષ્ટિએ એકાંગી અને અપૂર્ણ જ રહ્યું હોય. હાં તો એમના કહેવાનો ભાવાર્થ આપણે તારવી ન શક્યા હોઈએ. પણ વસ્તુસ્થિતિ શુદ્ધ છે.

મૂળ વાત એ છે કે આચાર્યોએ એવા પાઠોનો અર્થ વનરપતિ કર્યો છે, જ્યારે કેટલાક આચાર્યોએ માંસપરક કર્યો છે. તો આમ બે અર્થો થવાનું કારણ શું ? એથી તો સહેજે સાશંકતા પેદા થાય કે પછી કયો અર્થ સાચો હશે ? આનો બેદ કંઈક અશે હરિભદ્રસૂરિ મહારાજની દીકામાથી પ્રાપ્ત થાય છે અને એ મારા નિબંધના મંતવ્ય સાથે પૂરેપૂરો મેળ ખાય છે એમ મને લાગે છે. આ કારણે એમની જ દીકા જોઈએ. એઓથી લખે છે કે :-

“વહુ અઠ્ઠિયં વોમ્મલ અણિમિસં વા વહુ કંટયં
અચ્છયં તિદુય ચિલ્લં, ઉચ્છુલ્લં વા સિંવલિ”

(દશ. વૈ. અ. ૫. ગા. ૭૩)

ટીકા : કિંચ—વહુ અઠ્ઠિયં તિમુનં, વહાલ્લિ ‘પુમ્મલ’ ‘માત્તમ્’
‘અનિમેય’ વા વહુ કણ્ઠકમ્, અર્થ ચિલ્—કાલાલપેશયા પ્રહરણે

પ્રતિવેદ્ય ; અન્યે ત્વમિદમ્પતિ વનસ્પત્વચિકારાત્ તથા વિધ વલમિધાને
એતે રિતિ ।

અર્થ - બહુ હાડકાવાળુ માસ, બહુ કાટાવાળી માઝી તેમ જ
અગધિયા, ટિબર ફળ, ખીચી, સોરડીના કકડા, શાદમયિ વૃક્ષનું ફળ
ચગેરે જેમા ખાવાનું થોડું અને ફેંદી દેવાનું ઘણું—એ વસ્તુઓ
મારે કંપે નહીં એમ કહીને મુનિ તે ન લે આ પાઠનો અર્થ આપણે
વિચારી ગયા છીએ છતાં ફરી એની સ્મૃતિ તાજી કરીએ તો જે
માસમાથી હાડકા અને ફળફળાદિમાથી ફળિયા, જાવ યા કૂચાકપે ઘણો
લાગ ફેંકી દેવો પડે છે એ બનેમા સરખું જ પાપ છે એવો અર્થ
પડિતો કરે છે તો પછી જે માસમા હાડકા જ ન હોય એવા માસ
કરતા જેમાથી થોડું ઘણું ફેંકી દેવું પડે છે એવા ફળ-ફળાદિમા ઘણું
પાપ રહેતું છે, એવો અર્થ જ નીકળે જે કેટલો વિચિત્ર છે ? યુસ્ત
માસાહારીઓ પણ એવો અર્થ ન સ્વીકારી શકે, એ ખાસ ધ્યાનમાં
લેના જેવી વાત છે

જે કે મૂળમા તો આ પાઠનો અર્થ વનસ્પતિ જ હતો પણ
અનિમેષ શબ્દને આધારે—માછના જેવા આકારની વનસ્પતિ અર્થ
તોડા છતાં—માછનાનો અર્થ સર્પ સાથે એનો મેળ એસાડા વૈભવલ
(પુત્રવ)નો અર્થ પણ માસ કરવામા આવ્યો હતો ને એવા અર્થનો
આધાર સર્પ એ કાળના લાવચું મુનિઓએ પોતાના આચાર માટે
સમર્થન મેળવ્યું હતું. બાકી વૈભવલ નો અર્થ આપે જેના માન્ય
સંસ્કૃત કોશોમા પણ ‘માસ’ નથી કરવામાં આવ્યો આમ છતાં
એમના મતન્યનો અર્થ પાછળથી એ રાજમાથી મુનિઓ મુક્ત થયા
છતાં પણ અર્થ તરીકે તો ચાલતો જ રહેતો કાગળ કે એક અર્થ
વહેતો મૂકયા પછી—વહેતો મૂકનાસઓથી પણ પાઠો વાગી શકાતો
નથી અને પછી તો કોશકારોને પણ એને સ્થાન દેવું પડે છે ને એ
રીતે એ પ્રમાણજૂત બની જાય છે, જે એ કાળનો ઇતિહાસ જાણતા
પૂરતો મદત્વનો છે સ.થે એ પણ ફરી જણાવવું જરૂરી લાગે છે કે

અનિમેષનો અર્થ ચાણક્યના અર્થશાસ્ત્રમાં માછળા આકારનું વનસ્પતિ—
જન્ય ખાદ્ય કર્યો છે.

આમ એક વાર શરૂ થયેલો અને પરંપરાએ વહેતો નવો અર્થ સરિશ્ત મહારાજે આપ્યો છે એમ છતાં પોતાના જ અર્થનો આગ્રહ ન રાખતા એમણે અન્ય આચાર્યોના મંતવ્યની પણ નોંધ લીધી છે કે અન્ય આચાર્યો એનો વનસ્પતિ અર્થ કયો છે ને એની દ્રવીયમાં પણ જણાવે છે કે “જ્યાં ફળનો અધિકાર ચાલે છે ત્યાં વચમા માસ—મચ્છી કેવી રીતે ટપકી પડતાં હશે ? માટે એ શબ્દોનો અર્થ વનસ્પતિ—પરક જ કરવો જોઈએ ” આમ અન્ય આચાર્યોની નોંધ લઈને એમણે સંશોધનનો માર્ગ મોકળો રાખ્યો છે, કારણ કે એમણે પોતાના અર્થનો આગ્રહ જ નથી રાખ્યો. તેમ જ માંસ માટે પણ સ્પષ્ટ રીતે જણાવ્યું છે કે ‘કાલાયપેક્ષયામ્રહને ॥ પ્રતિષેધઃ’ અમુક કાળની અપેક્ષાએ તો એ પણ લેવાનો પ્રતિબંધ છે. જે કે કયા કાળમાં પ્રતિબંધ છે એની સ્પષ્ટતા એમણે નથી કરી. પણ અન્ય ત્રયો પરથી કંપી શકાય છે કે (૧) ઋતુમા—વર્ષાઋતુ, (૨) જિંદગીમાં—યુવાવસ્થા, (૩) શારીરિક પરિસ્થિતિમાં—તદુગ્તી અને (૪) દેશની પરિસ્થિતિમાં સુકાળ આ ચાર અવસ્થાઓમાં માંસ લેવાનો પ્રતિબંધ છે. એટલે કે એ સિવાયની પરિસ્થિતિઓમાં અર્થાત્ શિયાળા—ઉનાળામાં, વૃદ્ધાવસ્થા યા બાલ્યાવસ્થામાં, શારીરિક નિર્બળતા યા બિમારીમાં તેમ જ દુઃકાળના સમયમાં બીજાને કોઈ ઉપાય ન હોય તો એ લઈ શકાય છે.

‘લઈ શકાય છે’ એટલે કે ઉત્સર્ગ માર્ગ તરીકે લેવાની એ છૂટ નથી. પણ અપવાદ તરીકે જ ખાસ વિશેષ પરિસ્થિતિમાં જ એ લઈ શકાય.

જૈન ધર્મ એ સક્ષમ અહિંસાનો ધર્મ હોઈ જેમાં ઘેર દિસા છે એવા માંસ માટે તો સ્થાન હોઈ જ ન શકે. એટલે એ કેવળ અપવાદ દશાની જ વાત છે, જે એમણે સ્પષ્ટતાથી જણાવ્યું છે. આથી એમનું કથન મારા નિબંધને અનુરૂપ મંતવ્ય પૂરું પાડે છે.

મોટા ભાગના આચાર્યોએ વનખપતિ અર્થ ક્યો છે, કેટલાકે માસપરક અર્થ ક્યો છે પણ સૂરીજી મહારાજે માસપરક અર્થ આપવા છતાં અપનાદ દશાની વાત કરી આ સમસ્યા ઉકેલવામાં બહુ ઉપયોગી વસ્તુ પૂરી પાડી છે તેની જ રીતે ભદ્રનાહુમ્વામીએ પણ પાછળ નોંધ ગયા પ્રમાણે 'તરુણ હોવા છતાં રોગને કારણે કે નિર્મળતાને કારણે જરૂર હોય તો જ અપનાદ દશામાં એણે એ વસ્તુઓ (માસ-મદ્યાદિ નવ વિગર્ભઓ) વાપરવી, બાકી નહીં,' આમ કહીને સ્પષ્ટ પ્રમાણ પૂરું પાડ્યું છે આ કારણે સિદ્ધ થાય છે કે શાસ્ત્રમાં જે કાંઈ આવા પાઠો છે એ કેવળ રૂમેનાઓના માટે અપનાદ પાઠો હોઈ 'ઉદ્ધાર પાઠો' છે, નહિ કે ઉત્સર્ગના.

હતિહામના અઠોડા છૂટી જનાથી જે બે મહાપુરુષોના શબ્દો જ આજ મુઘી આપણને મૂલંનતા હતા એ શબ્દો એ જ આ સમસ્યા હલ કરનામાં આજે ખૂબ ઉપયોગી ભાગ ભજવ્યો છે. એથી માનવુ પડે છે કે કાળદેવતાના માત્રાન્ત્યમાં સમય પરિપક્વ થાય છે ત્યારે જ કંઈ સિદ્ધિ આવીને ઊભી રહે છે.

આ પ્રશ્ન પૂરું કરતા પહેલાં આપણે અપનાદોના પ્રશ્નો પણ જાણી લઈએ અપનાદ મોટે ભાગે ૬ પ્રકારના છે

(૧) વૈશ્રામિક અપનાદ : મુનિને પૂર્વના ભોગપ્રિતાસને! અભાસ ચારેક ન ડોનાની મૂકે, એવી જાગૃતિથી પરચખ્ખણુ લઈ આયબિન ઉપસામાદિ દીર્ઘ નો અતૂપણે એ કર્યા કરે છે પણ મહિતાઓ પત્રી એને આરામની જરૂર લાગે તો એ થોડો વખત છૂટું મોડું રાખે એ વૈશ્રામિક અપનાદ છે એથી વ્રતભંગ નથી થતો તેમ જ એ પતનનો માર્ગ પણ નથી પણ ફરી ચડ્યા માટે થોડો સમય આરામ લઈ એ નરી શક્તિ મેળવવા માગે છે એટલું જ

(૨) ઔધારિક અપનાદ : પૂર્વના ભોગ અભાસને કારણે

કોઈ મુનિ લપસી પડે. મુનિવેશ તજી ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવે, પણ ફરી અહાયર્યાદિ મહાવ્રત પાળવાની લાવનાથી ધર્મ માર્ગ તરફ વળવા ક્યંદે તો એને ધીરે ધીરે ચડવા માટે તિથિઓ પૂરતું યા દિવસોની મર્યાદા વધારતું અહાયર્યાવ્રત પાળવાનું વ્રત આપવામાં આવે; એ અહાયર્યા મહાવ્રતનો અપવાદ છે. તેની જ રીતે માસાહારથી લલચાયેલા અને એમા ફસાયેલાઓને ધીરે ધીરે એમાંથી છૂટી જવા માટે પ્રસંગે પ્રસંગે અમુક મર્યાદા મૂકવામાં આવે એ બધા ‘ઔદ્યારિક અપવાદ’ના સ્વરૂપો છે.

(૩) ઔત્સર્ગિક અપવાદ : અપવાદરૂપે પાચમની સંવત્સરી ચોથની ઘર્ષ ચોક્ષપદા પર કદોરો આવ્યો જે આજે ઉત્સર્ગનું રૂપ પામ્યા હોઈ ઔત્સર્ગિક અપવાદ ગણાય.

(૪) સાંધિક અપવાદ : કારણવશાત્ શાસન હિતને નજરમાં રાખી સઘ અમુક આદેશ આપે તે સહુ અપનાવી લે એ સાંધિક અપવાદ છે. જેમ કે એક સમય શત્રુજયની યાત્રાએ ન જવાની આપેલી આજ્ઞા.

(૫) શુભ હેતુ અપવાદ : કારણવશાત્ શાસનના હિત ખાતર સમર્થ પુરુષો અપ સમય માટે અપવાદ સેવે તે વિદ્યાભ્યાસ માટે મુનિવેશનું તજતુ, કાનકાચાર્યનો અનાય દેશનો પ્રવાસ, મનધારી હેમચંદ્રે મહારાજન સિદ્ધરાજને ત્યાંથી વહોરેલો ચારે પ્રકારનો આહાર વગેરે.

(૬) વિપત્કાલીન અપવાદ : તાત્કાલિક રાહતની જરૂર હોઈ રેનવે કે મોટર દ્વારા મુનિને હોસ્પિટલમાં ખસેડવાની આપની પડતી છૂટ, લય કર દુષ્કાળમાં બધનો હળવા કરવાની પડેલી ફરજ, કોંકણમાં ભારે વરસાદને કારણે છત્રી ઓડવાની આપેની પરવાનગી વગેરે. આવા અપવાદોમાંથી શાસ્ત્રોમાં આવેલા માસાહારને લગતા પાઠો એ બીજા વર્ગના ‘ઔદ્યારિક અપવાદ’ના સ્વરૂપો છે. પણ આજે

કોઈને એવો અપવાદ ન મળી શકે, કારણ કે આજે આપણે ભદ્ર
બાહુસ્વામીની નદી પણ જોમણે ૪ મહાવિમર્ષોનો સંપૂર્ણપણે
નિગેધ કરમાવ્યો છે, એ પત્રીના પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા નીચે છીએ
એક વાત એ પણ છે કે આજે એની સાધનામાં રિચર થયા વિના
શ્રમણ સઘમાં પ્રવેશ જ થઈ શકતો નથી બાકી ભય કર કુપ્કાળને
કારણે એ યુગની પરિસ્થિતિ જ જુદી હતી અને એટલે જ અપવાદને
સ્થાન આપવું પશ્યું હતું

અંતિમ નિવેદન

જીવન મને તેટલું પવિત્ર હોય, એને માટે ગૌરવ હોય છતાં કમને-કાળને વશ થવું જ પડે છે, ભવિતવ્યતાને માન દેવું જ પડે છે. એથી થયેલા આક્ષેપો માટે વેઠેલી મૂંઝવણનો હરખ-શોક નહીં કરતા વિશુદ્ધિના તેજ-કિરણોનો ફરી પ્રકાશ પાથરતા રહેવું એ જ કર્તવ્ય થઈ પડે છે ને એમા જ સાચું શૌચ રહેલું છે પણ આમ છેત્રાં ૨૫ વર્ષમા ઉપરાઉપરી થયેલા આક્ષેપોના હુમલાઓને કારણે આપણામાં એવું ગૌરવ પ્રગટી શકતું નથી, કાગળ કે એક વિચાર આપણને મૂંઝની ગ્હો છે કે જે ધર્મે અહિંસાને ચરમ મીમા સુધી પહોંચાડવાની સાધના કરી છે, એ જ ધર્મમા માસાહારની વાત કથાથી આની તેમ જ એવા પાઠો ને દીકાઓ પણ કથાથી ઉદ્ધલવી આવ્યા-એનો ખુમારો ખીન્નઓને કેવી રીતે ગળે જતગવવો ?

પણ મૂળ વાત એ છે કે જે પડે છે એ જ વડી શકે છે, પાઠો હટે છે એ જ ફાળ ભગી શકે છે. બાકી સ્થિતિ—એકધારુ જીવન જીવનાર નથી કદી ક્રાંતિ કરી શકેતા કે નથી ઉત્થાન કરી શકેતા. હોય આવ્યા વિના ગુણ પ્રગટાવવાનું સામર્થ્ય પ્રગટતું જ નથી. જગતમા ધક્કો લાગ્યા વિના કોઈ કદી જીવે ચડી શક્યું છે ? આ રીતે જાણ વ્યોવાયા વિના અદસ્તું સત્ત્વ બહાર નથી આવતું—માખણ નથી જતરતું તેમ કુદરતે જ કોઈ અગમ્ય યોગ નિર્માણ કર્યો હતો કે જેથી એવા નિમિત્તે અદસ્તું સત્ત્વ બહાર ખેચી કાઢી એ દ્વારા સમગ્ર દેશ પાસે એક મોટી ફાળ ભરાવની હતી. અને આપણે

જોઈ ગયા કે પ્રથમના વેશધારી એવા સાધક મુનિઓના લગ્ન બિ-
દાનથી દેશે એક મોટી કાળ ભરી પલ્લુ ખરી. આપણને એથી ગૌરવ
પ્રાપ્ત થયું સાથે કર્તવ્ય બળવ્યાનો આત્મસંતોષ પલ્લુ થયો.

પલ્લુ એમ છતાં એટલું ખરું કે નથી એથી સંધની પ્રતિષ્ઠા
વધી કે નથી કોઈએ એની ખાસ નોંધ લીધી. અધૂરામાં પૂરું
પડિતોએ ઊઘટા પરંપરા પર જ પ્રદારો કરવા માંડ્યા. આ કારણે આપણે
પોતે જ મૂંઝાયેલા હોઈ આપણું કહેવું એમને ગમે ઉતરાવી શક્યા નથી
એ સાચું છે. પલ્લુ એ આપણો દુર્ભાગ્ય કાળ હતો. શાસ્ત્ર ભાષામાં
વાત કરીએ તો ભસ્મગ્રહને કારણે એ આપણો પીડકાળ હતો,
અપયશકાળ હતો.

પલ્લુ આમ છતાં અંદરની વિશુદ્ધિનું બળ એટલું તીવ્ર હતું કે
એણે પોતાનું ખમીર ન ખોતાં અંદરનું સત્ત્વ પ્રકાશિત જ ક્યેં રાખ્યું
છે, જે આપણા માટે આશાજનક પ્રેરક બળ છે. ધસમસતા પાણીનો
પ્રવાહ મોટા મોટા વૃક્ષોને પલ્લુ મૂળમાંથી ઉચલાની ફેંકી દે છે પણ
ધાસને એ ઉખાડી શકતો નથી, કારણ કે ઝાડ મળળ દેખાવા છતાં
એની શક્તિ રમૂસ શક્તિ છે; ન્યારે ધાસ નિર્બળ દેખાવા છતાં
સૂક્ષ્મશક્તિ ધરાવે છે, ને એટલે જ એ ટકી શકે છે. આમ જૈન ધર્મની
અદ્વિંસા શક્તિ ધાસની જેમ સૂક્ષ્મ શક્તિ હોઈ એના ઉપરથી ગમે
તેથી આધીઓ પસાર થવા છતાં એની સાધના સંયમની-ઉપ્વૃત્તિ
પ્રપાણની હોઈ એની વિશુદ્ધિ ઝળહળતી જ રહી છે.

આધી જો જૈન ધર્મની આંતરિક શક્તિઓ અને એની સાધના
પાછળનું રહસ્ય સમજાયું હોત તો પડિતો આ પ્રમ જુદો જ રીતે
વિચારી શક્યા હોત. પલ્લુ આપણે હવે એ જૂની ચર્ચાઓ-પ્રતિચર્ચાઓ
જગાડવા નથી ઇચ્છતા તેમ જ આપણા અને તેમના દૃષ્ટિબિંદુમાં અંતઃ
સાંધી ન શકાય એવો મોટો ખાસ બેદ પલ્લુ નથી, કારણ કે આપણી
દૃષ્ટિએ કસાયેલા સાધકો સાચા અર્થમાં મુનિઓ નહોતા ન્યારે વેશને
કારણે એમની દૃષ્ટિએ એ સાધકો મુનિઓ હતા.

એમની સામે આપણો કોઈ મોટો અને અસહ્ય વાંધો હોય તો તે આ કારણે નથી પણ ભગવાન મહાવીર પ્રત્યે કરેલા માહાસારના આરોપ અંગે છે. મેં ‘ભગવાન મહાવીર અને માંસાહાર’માં ૩૪ દૃષ્ટીનો વિચારણા માટે મૂકી છે. એથી પૂર્વાપર સંબંધોને ધ્યાનમાં લઈ કેવળ ૩૬ થયેલા અર્થને ચીપકી ન રહેતાં ફરી તેઓ આ અંગે વિચારણા કરે એનું આપણે ઇચ્છીએ છીએ.

મિસ મેયો જેવી કોઈ વ્યક્તિએ કશી નાખ્યું હોય કે મહાત્મા ગાંધીજી દારૂ પીતા, પણ આપણે જે ગીતે ગાંધીજીને ઓળખીએ છીએ—જાળીએ છીએ, એથી સ્વપ્નામાં પણ એની અશ્રદ્ધા કે શકા આખત આપણું ક્વાકુય ફરકતું નથી. તેમ જે પુરુષે મનથી, વચનથી, કાયાથી જ નહીં પણ કરવા-કરાવવા-અનુમોદના, ઉત્તેજના કે પ્રેરણા આપવા સુધીની પણ હિંસાનો છન્કાર કરી સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મનું પાલન કર્યું છે અને જગતને પણ એવો આચાર શીખવ્યો છે—એ પુરુષ ભગવાન મહાવીર સાથે માંસાહારની વાત ધટી જ કેમ શકે? એક સુસ્થવ આદમી પણ આવી વાત જતલી સમજી શકે છે.

એથી કહેવું પડે છે કે જે પડિતોએ ધડીભર પાડિયને દૂર કરી અને રામદના મૂંઝણા મૂકી Common Sense સામાન્ય બુદ્ધિથી પણ આ પ્રશ્ન વિચાર્યો હોત તો ય એ આવી ભૂલ ન કરી એસત પણ એ વિદ્વાન પડિતાને આપણે શું કહી ગઈએ? કારણ કે ચર્ચા—વાદ-વિવાદ કે તર્કવાદથી એ જતલી પરાજય સ્વીકારી લે એમ માનવું વધારે પડતું છે, પણ જ્યારે એ પોતે જ હૈયાની સૂઝથી આ પ્રશ્ન વિચારશે ત્યારે જ તેઓ સત્ય વાત સમજી શકશે. પણ આપણો વિશ્વાસ છે કે કાળદેવનાના સામ્રાજ્યમાં સત્યનો ભાવુ વહેવો કે મોડો પ્રગલ્ભા વિના રહેવાનો જ નથી પણ એ માટે કાળ પરિપક્વ થાય ત્યાં સુધી આપણે ધીરજ રાખવી પડશે.

પણ કાળ દરે પાકવા આવ્યો છે, એટલે જ આ દિશામાં

છેલ્લાં ૨૫-૩૦ વર્ષોથી પ્રયત્નો શરૂ થવા લાગ્યા છે. જોકે દુર્ભાગ્ય યોગને કારણે આપણે હતાશ થયેલા છીએ, ભયભીત પણ છીએ તેમ જ સત્ય વાત પ્રગટ કરવા જેટલા નિર્બળ પણ છીએ. તેમ જ એ બાબતમાં શંકા-શીલ પણ છીએ. પણ એથી હતાશ થવાની કશી જ જરૂર નથી. ભગવાને તો એક જ વાત શીખવી છે કે સત્યને વળગી રહેવું એ જ એક માત્ર સારભૂત છે, ભડે પછી એથી ગૌરવ મળે કે નિંદા થાય, વિજય મળે કે પરાજય ભોગવવો પડે, પણ છેવટે વિજય તો આપણો જ છે, કારણ કે એને સત્યનું બળ છે.

આથી જો આપણો ધર્મ વિશુદ્ધ છે, આચાર વિશુદ્ધ છે. મુનિ પરંપરા વિશુદ્ધ છે. નિષ્કામભાવે કરેલી જનતાની સેવા વિશુદ્ધ છે તો પછી માંસવાચક અર્થ નીકળતા શબ્દોને કારણે ડર શાનો ? ભય કેવો ? એથી જેઓ આ કારણે ન છપાવશો—ન છપાવશો કહી વિરોધ પોકારે છે ત્યારે મારું લોહી ગરમ થઈ જાય છે અને હૈયામાંથી વેદનાની આગ ઝરવા માંડે છે કે,

હૈ કયા ? हमारे पूर्वजोंने ऐसा कौनसा पाप किया है—कौनसा मुरा काम किया है कि आज २३०० साल के बाद भी 'मत छपवाओ—मत छपवाओ' पुकारकर वे चिढ़ा उठते हैं !

કયા હમને કહીં પર લોહીકી નદિયાં બહાઈ હૈ ? । કયા કિસી સમાજ ના યર્ગની કલ્લેઆમ ચલાઈ હૈ ? । કયા કોઈ થડે ઢંગે જિમાદ લઢે કિયે હૈ ? ।

‘ऐसा तो नहीं है ?’ ‘तो हे क्या ?’

હમારી મુનિ પરંપરા વિશુદ્ધ હોને પર મી — જો લેગ પેટ મરનેકે લિયે સંઘ મેં આ ઘૂમે, ઔર इन्होंने मांस खा लिया तो उसमें हमारा ऐसा कौनसा गुना हो गया कि आज भी हम उनके लिये मुँह छिपाना चाहते हैं और बाद में जिन्होंने विशुद्ध होकर सारे भारतको उठाया, उनकी गौरवमयी गाथाएँ भी हम दवा देते हैं ?

હું તો માનું છું કે વિરોધ કે અણગમો બતાવનારા પરાજિત મનોદશાને કારણે લઘુતાઅધિ (Inferiority Complex) થી બિચારા પીડાઈ રહ્યા છે.

પરાજયોની પરંપરા :

પરંતુ એમાં એમનો દોષ નથી. એનું પણ કારણ હતું. કારણ કે આજ સુધી ધ્યા, કરુણાથી પ્રેરિત બની જેમ જેમ આપણે કામ કરતા ગયા તેમ તેમ આપણે જ વિરોધ થતો ગયો. જનતાની મેવા કરી, જનતાના નૈતિક ધોરણને જોઈ ચડવું તો આપણને જ સાફ કરવાનો વટોળ ચડ્યો. (શંકર, રામાનુજ તથા સિંગાયત યુગમાં) યશદિંસાનો વિરોધ કર્યો. ઘર ઘર ચાવતું કસારખાનું બંધ કરાવ્યું તો નાસ્તિક-પાખંડી કહીને આપણી સામે જ તિરસ્કારનું એક વાતાવરણ જન્મું કરી દીધું, તેમ જ કોઈ કોઈ જગ્યાએ તો આપણને અગૃહ્ય જ માની લીધા. અને જનતાને ગાસાહાગના રોગમાથી મુક્ત કરવા લગભગ સફળતા મેળવી તો ઉપરથી આજે આપણા જ માથે માંસાહારના દોષનો દોષનો ઓઢાડવા હલચલ મચાવી દીધી.

આથી અકળાઈને જેમ જેમ આપણે પ્રતિકાર કરતા ગયા તેમ તેમ એ સમસ્યા ઊઘડી જટિલ બનતી ગઈ. અને આપણા પ્રયત્નો પણ નિષ્ફળ બનતા રહ્યા. મહાન પૂર્વાચાર્યો અસફળ નીવડ્યા અને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓને પણ હાર ખાવી પડી. આથી સારા કામો કમ્પા છતાં પણ અપયગ જ મળ્યા કરતો. કાગળ એ હતું કે ભાગ્ય આપણું પ્રતિકૂળ હતું. ‘કાળદેવતા’નો આપણા પર અનુગ્રહ નહોતો. આપણો એ પૂરો દુર્ભાગ્ય યોગ હતો. શાસ્ત્ર ભાષામાં કહીએ તો ભસ્મચંદ્રની આપણા પર વક્ર દષ્ટિ હતી આ બધા કારણોને અગે બંધાયેલી પરાજિત મનોદશાએ આપણામાં લઘુતાઅધિ (Inferiority Complex) પેદા કરી છે, અને એને કારણે આવો પ્રશ્ન ઊઠેલો જ આપણે ગલતાર્થ જોઈએ છીએ. કારણ કે શૈશ્વ આપણું હણાઈ ગયું છે, હિંમત આપણી તૂટી ગઈ છે.

પણ તે હિ જો દિવસા મનાઃ હવે આપણા માઠા દિવસો ચાલ્યા ગયા છે. દુર્ભાગ્ય મોગ હવે પૂરો થાય છે. જે 'કાળદેવતા' ગર્ભ કાચ સુધી પ્રતિકૂળ હતો તે હવે આજે આપણને અનુકૂળ બની માથ આપવા તત્પર બન્યો છે. જે એમ ન દોત તો ૨૦૦૦ વર્ષથી ગદન સમસ્ત્યારૂપ બનેલો આ પ્રશ્ન આટલી મરણતાથી અને તે પણ ખાસ પ્રત્યય પ્રયત્ન વિના સમજતાના દ્વાર સુધી ન પહોંચી શક્યો હોત.

છેલ્લાં ૩૦ વર્ષ સુધી આ પ્રશ્ન આપણને ખૂબ જ તંગ કંપાં હતા. એ અંગે કુસ્તીજગો પણ ખૂબ ખેવાતા ગયા હતા. અને આપણી મૂંઝવણોનો પણ કોઈ પાર નહોતો, કાચુ કે આપણે ત્યારે મંથન કાત્રમાં હતા, પ્રસવની પીડામાં હતા. પણ એથી હવે એને પરિણામે જ આજે આપણે માખણુ જિતારી શક્યા છીએ.

આથી હું નિરાશ થયેલા—નિમ્તેજ—નિર્વીધ અનેલા સાધર્મી બંધુઓને ભારપૂર્વક કહું છું કે 'ઊંડો, જાગો અને હિંમતપૂર્વક—દૃઢ સંકલ્પ સાથે એક નવો નાદ સમગ્ર વાતાવરણમાં ગૂંજતો કરી દો, અને વિશ્વાસ રાખો કે પડતી પછી ચડતી, નિગસા પછી આસા અને પરાજય પછી વિજય નિશક આવ્યા જ કરે છે.

જો જોવાની દૃષ્ટિ સાપડે તો અપહ્રષણે નેર્ષશકાય છે કે નવ-યુગની ઉંચા આપણને હવે તાજગી આપી જગાડી રહી છે. અને આપણો અંધકાર યુગ હવે પૂરો થાય છે આજ સુધી આપણે ખૂબ અધુ, આપણેઓ ઊંડાની નિરાશાઓ બોગવી અને ઝંઝાવાતો-માથી પસાર થયા. પણ હવે આપણા ભાગ્યનો ભાનુ જગી ગયો છે. એથી ખૂણે ખૂણેથી નિરાશાઓ—કાયસ્તાઓને ખખેરી નાખી ઊંડો જાગો અને ભગ્ય ભૂતકાળથી પણ મૌસ્તવંતુ ભવિષ્ય ઘડવાનો સંકલ્પ કરી બેઠા થાઓ.

ગર્ભ કાલ સુધી આપણને નાસ્તિક-ખાખંડી માની આપણાં ધર્મ-શાસ્ત્રોને અડવામાં પાપ મનાતું. આજે દેશ કે પરદેશોમાં જૈન

સાહિત્યની માગણી થઈ રહી છે. આજ સુધી અહિંસાને કારણે દેશને નિર્વીર્ય—શુભામ બનાવનાનો આપણા પર આરોપ હતો. પણ હતી પણ અહિંસાની શક્તિથી દેશ આઝાદ થયો હોઈ આજે દુનિયા ‘અહિંસા’નો અભ્યાસ કરવા લાગી છે તપ—ત્યાગ અંગે પણ આપણી હાસી ઉઠાડનામા આની રહી હતી આજે એનું મહત્ત્વ જગતના જાણી માણુઓ સમજવા લાગ્યા છે અનેકાતનાં અંગે પણ ઠઈ ઓછા વૈરાદિક આક્રમણ નથી થયા પણ આજે બીજાઓના દષ્ટિબિંદુને સમજવાની ઉદારતા જગવ્યાપી બનવા લાગી છે. આમ અહિંસા—ત્યાગ—તપ અને વૈચારિક ઉદારતાના જ મહાવીરી સિદ્ધાંતો જગમાન્ય થવા લાગ્યા છે.

આથી યુગ હવે આપણી તરફદારી કરી રહ્યો છે ત્યારે હું મારા ધર્મ બાધવોને પ્રાર્થના કરું છું કે આપણા પૂર્વજોએ કોઈ બૂરું કામ નથી કર્યું પણ બીજાઓને પુરાર્થઓમાથી હોઝારવાનું જ કામ કર્યું છે એથી એ વિચારને આગળ કરીને એવું વાતાવરણ જમાવો કે જોટા આરોપો મૂકવાની કોઈની િમત જ ન ચાલે તેમ જ જેઓ આરોપ લગાડી ચૂક્યા છે એમનો અનાજ પણ ખોદો બની જાય પ્રતિમાર કરવાનો આ જ એક માત્ર સાગે રસ્તો છે પણ એ ત્યારે જ બને કે જ્યારે આપણે શુરુભાન (Superiority Complex)થી પ્રેરિત બની જાગી જીડીએ, અને ફરી વીથિ પ્રગટાની તેજની અને પ્રભાવ શાળી બની રહીએ પણ એ માટે આપણે દૃઢ સમ્પ પેદા કરવો પડશે, અને શાસનગૌરવની અસ્થિતાને પણ પૂરી માત્રામા પ્રગટાની પડશે.

એક વાત ઓર મી વહની પઢતી હૈ કિ મ દિર—મૂર્તિપૂજા—ઉત્તમ—મહોત્સવાદિ વાર્ધકમા કા હતુ જીવન કો વિગુદ્ધ વનાનેકે મિય હૈ, ચેતના કો જગાનેકે લિયે હૈ—જ્ઞાન ઓર શક્તિ કો પ્રાપ્ત કરનક લિયે હૈ પરંતુ જય ધર્મ ડસીમે હી સમાપ્ત હા જાતા હૈ તય હમારી ગતિ રુક જાતી હૈ—વિકાસ સ્થગિત હો જાતા હૈ।

हमे तो धर्म का नारे विश्व मे प्रचार करना है और इसके लिये साहित्यका प्रचार भी नय ढंगसे करना है और तूटते हुअे समाजका भी रक्षण करना है—संशोधन बनाना है और तब ही धर्ममे एक नया तेज-नया जोश प्राप्तेगा। बाकी सिर्फ धूँज—महात्सवा से न कोई धर्म जिता है—न उसका प्रभाव फैला है।

अंतिम विजय की आशा :

इसलिये 'न धर्म' की प्रभावना करना हा भगवान महावीर के अमर सत्य का जग प्रचारित करना हा ता हम जान बनाता हागा, शक्ति बनाता हागी चारित्र्य बनाता हागा और सकल्यका भी बनाता हागा। और तब ही भय, दम कायरता और रघुभाव जैसा—समानमे फैली हुई कलहारियो नष्ट हागी और तब हा हमारा प्रभाव बस्ता रहेगा।

जान ता कि दिल की यहा भावना है परंतु जब महा भावना एक दिन साकार बनगी तब छाय हुए अंधार वादत हटकर नयी रागना हम उज्ज्वल बनायगा और तब ही हमारा विजय प्रस्थान फिरसे गुरु हागा और महाधारक सासनका धर्मपनाका एक दिन समस्त विश्व मे गहरान अग्नयगी।

ગઈ હોઈ આજની દૃષ્ટિએ માંસવાચક જ રહી ગઈ. આ ગૂંચવાડો મટાડવા સ્પષ્ટતા માટે ટીકાઓ રચાયા. પણ દુષ્કાળને કારણે એ નષ્ટ થયા. અધૂરામા પૂરું પતિત સાધકોએ લગતા અર્થો કરી જેવ બગાડો અને તેમાં પણ વળી શાસનહિતને નજરમા રાખી એવાઓને સમાવી લેવા—સુધારવા એમને નવા મન-ગમતા પાઠો આપ્યા. જેથી વળી શંકાને કરી નવું બળ મળવા લાગ્યું તે આનો રંગ વળી આચાર્યોની ટીકાઓમા પણ ઊતરી આવ્યો. પછી શું બાકી રહે ? જોકે એથી એક બાબત સૂક્ષ્મ અહિંસા ધર્મ અને બીજી બાબત માસાહાર એ બેનો કદી મેળ જ મળતો નહોતો, આથી આ કોયડો દિનભર દિન ગૂંચાયે જ જતો હતો. જેથી પરપરાએ સૂક્ષ્મ અહિંસા પાત્રનના ધર્મ પર જ ભાર મૂક્યો અને પડિતોએ શબ્દોને પકડી રાખ્યા. પણ ન કોઈએ આ પ્રશ્નનું વિશ્લેષણ કર્યું, ન કોઈએ સંશોધન કર્યું, ન કોઈએ ઇતિહાસ શોધ્યો કે ન કોઈએ ભાષાશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ ખોજ કરી. આથી આ પ્રશ્ન મૂળમાં જ ગૂંચાયેલો હોઈ જીવનની પરમ વિશુદ્ધતા હોવા છતાં પ્રગટેલા ગૂંચવાડાથી આપણે પોતે જ સાશંક હતા—મૂંઝાયેલા હતા.

પણ હવે આ પાઠોનું સ્વસ્થ પ્રગટ થવાથી તથા અસધી ગદ્ય દ્વાય લાગવાથી આપણી મૂઝતણ મટી જશે દીનતા અને લઘુતાની ત્રિધિ છૂટી જશે સાશક્તા નિર્મૂળ થશે જમણાઓ ભાગી જશે. ડર-શરમ પણ ચાલ્યા જશે એટલું જ નહીં, કંગાડોની સખ્યાને માસાહારના દોષમાથી ઉગારી લીધી હોઈ એના ગૌરવભર્યા ઇતિહાસને કારણે આપણામા એક પ્રકારનું ગૌરવ તેજ પ્રગટી જાશે, સાથે વિજય પ્રાપ્ત થયેલા આત્મસંતોષભર્યો ગર્વ પણ પેદા થશે. એથી ઉત્તમ મન્ત્રકે અને ગૌરવભરી તેજસ્વી ભાષામાં જળનને પડકાર કરીને જૈન ધર્મના ઉદાત્ત દૃષ્ટિકોણને સમજવાનું આદ્રવાન આપો, ભવે પછી પડિતોને આપણી વાત ગળે ઊતરે કે ન ઊતરે અને એની

ચિતા કે પરવા રાખવાની પણ હવે કશી જ જરૂર નથી બાકી આપણે પોતે જ આ બધી મૂઝવણોમાંથી મુક્ત બની હવે જે નિર્ભયતા, નીરૂતા અને નિશ્ચક્તા પ્રાપ્ત કરી હજીવા બની રહ્યા છીએ એ જ આપણો એક મહાન વિજય છે

એથી છેલ્લે આપણા રાખુ છુ કે મે પ્રગટ કરેના આ ગૂઢ સમસ્યાનો ભેદ યથાતથ્ય દોષ અને તે માન્ય થવા યોગ્ય હોય તો એ ખાસ જરૂર નાગે છે કે આ સમસ્યાનો ભેદ સર્વત્ર ભિન્ન ભિન્ન ભાષાઓમાં પ્રચારિત થવો જોઈએ, અને તો જ કરવામાં આવેના આક્ષેપો કેવા ખોટા હતા—વિમાર્ગે દોરનાગ હતા, સાથે જૈન ધર્મની કદ્દમાણુ ભાવના કેવી ઉદ્દાત અને લન્ય હતી—એ પણ જગત નાણી શકશે

તા ૧-૧-૬૬

રાજેન્દ્રગૃહ લગ્ન,
માંડલ (જિ અમદાવાદ)

ગાહ ગતિસાહ મહાસાઈ

લેખકનાં અન્ય પુસ્તકો

નામ

પ્રકાશક

- (૧) ત્રિશક્તિનંદન મહાવીર : સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય—
અમદાવાદ (પાના ૧૨૫) જૈનેતર વિદ્યાર્થીઓને નજર
સમગ્ર રાખી લખાયેલું પુસ્તક
- (૨) અષ્ટ મંગલ : “જૈન” કાર્યાલય ભાવનગર (સૌરાષ્ટ્ર) (પાના
૧૨૦) જૈન ધર્મની આઠ મૌલિક કથાઓ.
- (૩) લગવાન મહાવીર અને માંસાહાર : સિદ્ધદેવ સલા—
પાટણ (જિ. ગુજરાત) (પાના-૧૦૮) લગવાન મહાવીર પ્રત્યે
થયેલા માંસાહારના આરોપ અંગે ૩૪ દલીલો દ્વારા પ્રમાણો
સાથે અપાયેલો જવાબ
- (૪) મારા જીવનનાં સંસ્મરણો : જૈન યુવક સઘ—મુબઈ (પાના ૬૫)
- (૫) અમતકાર અને વહેમો અરવિંદ લીલચંદ શાહ, (ધૂની) માડન
(જિ. અમદાવાદ) (પાના ૧૦૦) જેની ૧૦૦૦ પ્રતો ૪
માસમા જ ખપી ગઈ
ઉપરના પાંચે પુસ્તકોની એક પણ કોપી સિંચકમા રહી નથી

લેખકનાં અન્ય અપ્રકટ પુસ્તકો

- (૬) મખવાણનો ઇતિહાસ : જૂના જાવાવાડનો અર્થાત્ માડન-
પાટડી-વિરમગામ તથા ધ્રાગધ્રા પ્રદેશનો ૧૩૦૦ વર્ષનો
કડીબધ ઇતિહાસ પાના આશરે ૨૫૦ (૧૫-૨૦ ચિત્રો
સાથે છપાઈ રહ્યો છે)
- (૭) માડલના ઇતિહાસની ગૌરવ—ગસલરી કુરબાનીની કથાઓ :
શિવાનેજો ઉપરથી સંરોધિત કરેલી તેમ જ ઇતિહાસ
પ્રાપ્ત કથાઓ—આશરે પાના ૧૦૦-૧૨૫

લેખકનાં અન્ય પુસ્તકો

પ્રસિદ્ધ કરવા બળીતા સોહિયકોર^૧ શ્રી. ન્યભિખુએ
રાખી લીધું છે.

(૧૭) બાલ મહાવીર કાંડ : ૪૫૬ દિંદી કાવ્યો સાથે ગુજરાતીમાં—
ભગવાનના બાળજીવનની ૪૪ કથાઓ ભગવાનના
ઉત્તરોત્તર જીવન વિકાસને અનુરૂપ ઘટનાઓથી ગૂંથી
લેવામાં આવી છે. આ કોઈ શાસ્ત્રીય ચારિત્ર નથી પણ
એક ભક્તની દૃષ્ટિએ લખાયેલું ભગવાનના ૨૦ વર્ષ
સુધીનું જ ચરિત્ર છે. પાના ૨૨૫ થી ૨૫૦

(૧૮) 'જૈનધર્મ અને માંસાહાર પરિહાર' : નો દિંદી અનુવાદ.

(૧૯) જૈનધર્મ અને સંઘ : ૩૫૦ થી ૩૭૫ પાનાનો આ અથ
મારા અધ્યનના નિયોગ્ય છે. ભગવાનનું જીવન, જૈન
તત્ત્વજ્ઞાન—જૈન ધર્મના મૌલિક સિદ્ધાંતો પર લખાયેલા
૪૪ પ્રકરણો, જૈન ધર્મના ઇતિહાસ, આચારવિચાર,
માન્યતાઓ, મંદિર, ઉપાસનો, મઠો, દ્વિગ્ધાઓ, સામાજિક
વર્તમાન પરિસ્થિતિનો ખ્યાન ઉપરાંત જગતમા ચાલતા
૪૦ જેટલા ધર્મો તથા મહાન ચિંતકોના વિચારોની રૂપ-
રેખા સાથે અનેક વિષયો તથા માહિતીઓથી ભરપૂર
આ એક જ અથ એક સામાન્ય જૈનેતર વાંચી જૈન
ધર્મ—સમાજ તથા આચારવિચારો વિશે પૂર્ણ ખ્યાલ
મેળવી શકશે. ઉપરાંત એ તુલનાત્મક દૃષ્ટિથી લખાયેલો
કોઈ પાઠ્યપુસ્તક તરીકે પણ એ ચાલી શકે તેમ છે.

તા. ૬. જેમ જેમ આર્થિક અનુકૂળતાઓ સાપડતી જશે ત્યાં કોઈ
સાહિત્ય સરથા સહાય કરશે તેમ તેમ એ પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ
કરવાની આશા રાખુ છું. સાથે 'ભગવાન મહાવીરની
જાતક કથાઓ' તથા સત્યનારાયણની કથાની જેમ 'મગન
કથા' પણ લખવા ઇચ્છુ છું પણ એ સંયોગો—સહાય
અને શારીરિક આશ્રય પણ આધારિત છે.